

Ola Herje

Skytterlag i krig

En idrettshistorisk studie av de norske skytterlagenes innsats under kampene i 1940

Masteroppgave i idrettsvitenskap

Seksjon for kultur og samfunn
Norges idrettshøgskole, 2015

Forord

Ideen til denne masteroppgaven kom høsten 2013, men interessen for selve emnet dukket opp allerede i 2010. Etter et svært positivt møte med min kommende veileder Matti Goksøyr våren 2014 ble det raskt klart at ideen var såpass interessant at den var verdt et forsøk. Arbeidet med skytterlagenes innsats i 1940 har vært svært spennende ettersom det er svært lite som er omhandlet i tidligere litteratur. Dette gjorde at jeg tilbragte mange dager på Riksarkivet i Oslo, et arbeid som etter hvert ble ganske ensformig, men som utvilsomt var verdifullt.

Arbeidet med masteroppgaven har jeg i all hovedsak gjort i hjemme i leiligheten på Jessheim, i tillegg til lesesalen på Riksarkivet. Mye stillesitting og ikke minst bruk av datamus, førte etter hvert til litt vondt «her og der». Det er ganske ironisk at jeg etter fem år på NIH kan si at jeg var mest «skadet» det året jeg satt mest stille. Ved siden av å skrive masteroppgaven har jeg også jobbet hver torsdag og fredag som kroppsøvlingslærer på en barneskole. Selv om jeg i forkant var svært spent på den totale arbeidsmengden, kan jeg med trygghet si at det fungerte utmerket. Arbeidet som lærer ble etter hvert et viktig og nødvendig avbrekk i masteroppgave-hverdagen, og gjorde at jeg hver mandag kunne oppta arbeidet med oppgaven med friskt mot.

Jeg vil først og fremst rette en takk til min veileder Matti Goksøyr. Han har hele veien vært positiv og kommet med gode og konstruktive tilbakemeldinger. Helt siden det første møtet har han vist en oppriktig interesse for emnet, og dette har vært en viktig motivasjonsfaktor i mitt arbeid. Terje Vestvik på Skytterkontoret har også vært en viktig støttespiller, og ikke minst en inngangsport til kilder og litteratur. Hans kjennskap til DFS, og ikke minst store interesse for historien til skyttersaken har vært svært inspirerende for meg. I tillegg vil jeg også få takket alle skytterlag, skyttersamlag og enkeltpersoner som har bidratt til studien. Jeg vil også takke de lag og samlag som sendte meg sine jubileumsbøker og kopier av møteprotokoller.

Ola Herje, Jessheim, mai 2015

Innhold

1. Innledning	1
1.1. Problemstillingen	2
1.2. Tidligere forskning og litteratur om emnet	4
1.3. På jakt etter kildene	5
1.3.1. RAFA 2017, Y, YB (Riksarkivet)	6
1.3.2. Norsk Skyttertidende	7
1.3.3. Muntlige kilder	7
1.3.4. Årsmeldinger fra skyttersamlag	8
1.3.5. Stortingstidende	8
1.4. Begreper brukt i analysen	8
1.4.1. «Ytre vernefaktor»	8
1.4.2. «Franktirør»	9
1.5. Veien videre	10
2. DFS som en ytre vernefaktor frem mot 1940	12
2.1. Mellomkrigstiden – kutt i bevilgningene og nedgang i aktiviteten.....	12
2.1.1. Bevilgningene fra Stortinget	12
2.1.2. Overordnende årsaker til kutt i bevilgningene	13
2.2. Konflikt - DFS som et indre maktpotensial?	15
2.2.1. «Rød hær» og «hvitegarder».....	17
2.2.2. Skåbu Skytterlag – konflikten drar seg til.....	18
2.2.3. Debatten i Stortinget	19
2.2.4. Nytt skyts – dobbeltmoral og fyllefester.....	20
2.2.5. Leidangen – nok et indrepolitisk skjær i sjøen for DFS	21
2.2.6. Den politiske uroen svekker funksjonen som ytre vernefaktor.....	22
2.3. Økt forståelse for DFS sin ytre vernefaktor?	23
2.3.1. Arbeiderne kommer til makten	23
2.3.2. DFS – en del av nøytralitetsvernet?	24
2.3.3. Flere skyttere tvinger frem en økning	26
2.3.4. DFS sine forkjempere	27
2.3.5. Vinterkrigen i Finland - innser alvor?.....	29
2.3.6. For sent!	30
3. «Klar om ti sekunder fra nå...»	33
3.1. «I gevær!» - skytterlagenes forberedelser vinteren 1940.....	33
3.2. DFS sitt forhold til forsvaret i mellomkrigstiden	37
3.3. Hærens frivillige militærutdanning	37
3.4. HFMO i regi av skytterlagene.....	38
3.5. Det norske forsvaret april 1940	41

3.6.	9. april 1940-10. juni 1940: Operasjon «Weserübung»	43
3.7.	Skytterlag i tidlig okkuperte områder	44
3.8.	Alt ligger til rette... ..	46
4.	Hva gjorde skytterlagene?	47
4.1.	Skytterlagstropper som lokale vaktavdelinger	47
4.1.1.	Lokale vaktvern i Nord-Norge.....	48
4.1.2.	Skytterlagstropper i Midt-Norge.....	54
4.1.3.	Lokale vaktvern på Vestlandet	56
4.1.4.	Skyttere i Telemark mobiliseres	62
4.1.5.	Lokale vaktavdelinger øst for Oslo.....	62
4.1.6.	Skytterlagstropper rundt Mjøsa	64
4.1.7.	Opplendinger mobiliserer	65
4.1.8.	Tyske fallskjermtropper ved Dombås.....	67
4.1.9.	Skytterlag som vakter mot tyske fallskjermtropper	68
4.1.10.	Skytterlagskarer slår ring rundt konge og regjering.....	74
4.1.11.	Kort oppsummering	77
4.2.	Skytterlagstropper i kamp	78
4.2.1.	Skyttere melder seg på eget initiativ	78
4.2.2.	Skytterlagstropper bidrar til å inspirere	79
4.2.3.	Solør Skyttersamlags Frivilligavdeling.....	82
4.2.4.	Solungskyttere i kamp i Østerdalen	85
4.2.5.	Forvirring i Stor-Elvdal	88
4.2.6.	Skyttere i kamp ved Os	88
4.2.7.	Skytterlag ved festningene i Trøndelag	90
4.2.8.	Horda-skyttere i kamp med tyskerne	91
4.2.9.	Skyttere i skiløperkompanier	94
4.2.10.	Kort oppsummering	95
5.	Konklusjon	96
6.	Kilder	I
7.	Litteraturliste	II
8.	Noter	VIII

Forkortelser

BP – Bondepartiet

Budsj.innst.S. – Budsjettinnstilling til Stortinget

DFS – Det frivillige Skyttervesen

DNA – Det norske Arbeiderparti

FD – Forsvarsdepartementet

FKA – Forsvarets krigshistoriske avdeling

FV – Frisinnede Venstre

H - Høyre

HFMO – Hærens frivillige militæropplæring

IR – Infanteriregiment

Kgl. res. – Kongelig resolusjon

NIF – Norges idrettsforbund og olympiske og paralympiske komité

NKP – Norsk kommunistparti

NSA – Norges socialdemokratiske Arbeiderparti

St.innst. - Stortingsinnstilling

St.prp. – Stortingsproposisjon

ØKM – øverstkommanderende (i Forsvaret)

1. Innledning

Det frivillige Skyttervesen (DFS) ble opprettet ved kongelig resolusjon (kgl. res.) i 1893 etter et tiår med politisk skytterkonflikt mellom Folkevæpningssamlagene og Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug. Skytterlagene ble organisert under Centralforeningen fra 1861, og fra 1881 også i Folkevæpningssamlagene, frem til 1893 da DFS ble opprettet. Da skytterlagene samlet seg i en organisasjon i 1893, og dermed skilte lag med Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug, forsvant skytterlagene ut av idrettshistorien og dens fagfelt. Idrettshistorien har siden dette tatt utgangspunkt i idrettene som i dag er organisert under Norges Idrettsforbund, og nærmest glemt det som var den organiserte idrettens vugge i Norge, nemlig skytterlagene. Gjennom årenes løp har skytterlagene vært arena for utallige nordmenn som har fått testet både mentale og fysiske ferdigheter innen ulike skytegrener, blant annet feltskyting, baneskyting og skiskyting. Landsskytterstevnet har hvert år samlet mellom 1000 og 7000 deltakere, og etter hvert utviklet seg til å bli et av Norges viktigste og største sportsarrangement.¹ Til tross for den lange historien er DFS og skytterlagene etter 1893 utelatt fra viktige idrettshistoriske verk som Finn Olstads *Norsk idretts historie* og Matti Goksøyr's *Historien om norsk idrett*.² Med denne studien håper jeg å kunne bidra til å sette skytterlagene på kartet etter over 150 år som en av de største sportene i landet.

DFS er i dag fortsatt en stor frivillig organisasjon med fokus på god våpenkultur og sports glede. Bakgrunnen for opprettelsen av DFS var imidlertid en annen. Helt siden det ble startet en rekke skytterlag i Norge på starten av 1860-tallet har skyttersaken stått svært sterkt i Norge. Det var de urolige tidene ute i Europa, og ikke minst uroen i unionen med Sverige, som var grobunnen for at man organiserte seg i skytterlag.³ Skytterlagenes målsetning i 1861, da Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug ble dannet, var å utdanne «dyktige fædrelandsforsvarere»⁴. Selv om konkurranseaspektet var svært sentralt allerede fra starten av, var det den militære forsvarstanken som drev skytterlagene. Skytterlagene var blant annet svært sentrale da Norge innførte en parlamentarisk styreform i 1884.⁵ I denne forbindelse har historikere omtalt Folkevæpningssamlagene som både «Venstrehær» og «Stortingshær» på bakgrunn av at de skulle beskytte det folkevalgte Stortinget ved en eventuell borgerkrig eller statskupp.⁶ Skytterlagene var dessuten svært delaktige ved Unionsoppløsningen i 1905 da de mobiliserte langs grensa mot Sverige.⁷ Utover 1900-tallet fortsatte den urolige situasjonen i

Europa, og frem til 1. verdenskrig hadde skytterlagene relativt stor oppslutning. Krigen kom imidlertid ikke til Norge i 1914 da 1. verdenskrig startet, men det skulle den gjøre 26 år senere da tyskerne overrasket Norge den 9. april 1940.

Skytterlagene, både i Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug, Folkevæpningssamlagene og DFS, hadde frem til 2. verdenskrig vært aktive og fungert som en militær støttespiller ved en rekke politiske strider Norge var involvert i etter 1860. Det er nettopp her min studie har sin grobunn. 2. verdenskrig er et av de aller mørkeste kapitlene i både Norges- og verdenshistorien. Da krigen brøt ut i 1. september 1939 hadde allerede Hitlers Nazi-Tyskland drevet opprustning og jødeforfølgelse i mange år. Uroen ute i Europa økte utover 1930-tallet og kulminerte i krigsutbruddet i 1939.

1.1. Problemstillingen

I denne idrettshistoriske studien, som jeg har valgt å kalle «Skytterlag i krig – en idrettshistorisk studie av de norske skytterlagenes innsats under kampene i 1940», skal jeg forsøke å gi et bilde av hvordan skytterlagene bidro under kampene i Norge som foregikk i april-juni 1940. Problemstillingen studien tar utgangspunkt i er som følger; «hvordan fylte skytterlagene i Det frivillige Skyttervesen sin rolle som en lovpålagt ytre vernefaktor under krigen i Norge i 1940?».

For å svare på en slik nasjonal problemstilling har det vært nødvendig å være relativt detaljert, og samtidig ha en bred geografisk dekning av skytterlagenes innsats. Styrken ved å studere skytterlagenes innsats på denne måten har vært muligheten til å se eventuelle likheter og forskjeller på skytterlagenes innsats ulike steder i landet. Det kan innvendes at dette kan føre til en detaljfokusert historieskriving, og at jeg derfor mister det store overblikket. Jeg er imidlertid klar over dette og har prøvd å oppsummere de generelle trekkene avslutningsvis i oppgaven. Selv om dette er en relativt detaljert studie som fokuserer på skytterlagenes innsats er det verdt å merke seg at studien på ingen måte har som mål å kartlegge all skytterlagsaktivitet under krigen i 1940.

I problemstillingen nevner jeg «lovpålagt ytre vernefaktor». Bakgrunnen for denne formuleringen, og det jeg tolker som lovpålagt, er å finne i Det frivillige Skyttervesens grunnregler. Disse inneholder formålsparagrafen som DFS ble pålagt av Stortinget ved sin opprettelse i 1893, og som fortsatt var gjeldene i 1940. Denne formålsparagrafen sier at

DFS skulle «fremme praktisk skyteferdighet innen det norske folk og derved dyktiggjøre det for landets forsvar».⁸ Dette er §1-1 i DFS sine grunnregler og en forandring av denne kan kun gjennomføres med godkjenning fra både Skyttertinget, Stortinget og Forsvarsdepartementet (FD).⁹ Formålet med dette var både å vedlikeholde skyteferdighetene til soldatene som hadde avtjent førstegangstjeneste og utdanne soldater i skyting før de skulle avtjene førstegangstjeneste.¹⁰ Hovedtanken bak DFS, som også var bakgrunnen for dannelsen av Centralforeningen i 1861, var likevel å lære opp de som av ulike årsaker ikke var vernepliktige i skyting.¹¹ Med dette var de pålagt ifølge Grunnreglene å bedre nordmenns praktiske skyteferdigheter slik at det kom landets forsvar til gode. Begrepet «ytre vernefaktor» vil jeg komme nærmere inn på senere i innledningen.

I problemstillingen tar jeg også for meg «krigen i Norge i 1940». Her er det viktig å poengtere at jeg sikter til kampene som foregikk på norsk jord fra 9. april 1940 til 10. juni 1940. Krigen i Norge blir som regel forbundet med årene Norge var okkupert av Tyskland, altså 1940-1945, men det er ikke denne tidsperioden jeg sikter til. Den 10. juni 1940 inngikk Norge en kapulasjonsavtale med Tyskland og alle offisielle krigshandlinger i Norge ble avsluttet.¹² Dermed var skytterlagenes mulighet til å delta i lovlig krigføring over. Denne studien tar med andre ord ikke sikte på å se på skytterlagenes deltakelse i den norske motstandsbevegelsen under okkupasjonen.

Det er også på sin plass å beskrive Det frivillige Skyttervesen, og dets organisering. DFS ble dannet i 1893 for å organisere frivillige skytterlag, og var i 1940 fortsatt en frivillig organisasjon som mottok årlige bevilgninger til sin drift gjennom forsvarsbudsjettet.¹³ Organisasjonsmessig er Skyttertinget øverst i hierarkiet etterfulgt av Skytterstyret, skyttersamlag og skytterlag.¹⁴ Skyttersamlagene tilsvarende idrettskretsene i Norges idrettsforbund og olympiske og paralympiske komité (NIF), og ved dannelsen i 1893 fantes det 21 skyttersamlag. På grunn av et økt antall skyttere og skytterlag utover 1900-tallet ble mange av samlagene for store.¹⁵ Derfor ble det stadig foretatt oppdelinger av skyttersamlagene, og dette gjorde at det i 1940 var hele 50 skyttersamlag og om lag 1100 skytterlag.¹⁶ DFS har siden 1908 også hatt en egen administrasjon med kontor i Oslo, kalt Skytterkontoret.¹⁷ I 1940 lå dette i Professor Dahls gate 19 på Frogner i Oslo, og hadde én fulltidsansatt.

I tillegg til organiseringen av DFS er også våpenet som ble bruk i regi av skytterlagene relevant i denne studien. Fra tidlig på 1900-tallet var det nemlig kun lov å benytte Krag-Jørgensen-rifler i DFS-sammenheng. Dette var et 6.5 mm-våpen som hadde blitt produsert på Kongsberg Våpenfabrikk siden slutten av 1800-tallet.¹⁸ I tillegg til at det var det eneste lovlige gevær benyttet i DFS-sammenheng var «Kragen» også det norske armegevær i 1940.¹⁹ Det er dermed dette våpenet jeg viser til når jeg i denne studien omtaler «gevær» eller «våpen».

1.2. Tidligere forskning og litteratur om emnet

Som jeg innledet med så har skyttersporten etter at den skilte lag med idretten i 1893 blitt utelatt fra idrettshistorien. Derfor er det svært lite tidligere forskning på skytingens historie i Norge. Det finnes likevel et par eksempler. Et av disse er Knut Mørkveds magistergradsavhandling fra Universitetet i Oslo i 1966. Denne omhandler Det frivillige Skyttervesen i mellomkrigstiden og tar for seg hvordan DFS sin rolle som en ytre vernefaktor hadde endret seg i denne perioden. Avhandlingen tar for seg den politiske debatten rundt DFS og ser på hvordan den politiske striden i Norge mellom arbeiderne og de borgerlige tilsynelatende påla DFS et indre maktpotensiale. Knut Mørkved ble forøvrig senere diplomat og var blant annet ambassadør på Filipinene, i Kroatia og Egypt.

Det er også utgitt en bok som tar for seg hvordan Hardanger og Voss Skyttersamlag bidro under krigen i 1940, og senere under motstandsarbeidet frem til 1945. Denne er skrevet av tidligere samlags- og skytterlagsformann Lars Øye fra Odda. I boka *Fem år med fing'en på avtrekkaren*, utgitt i 1988, skildrer Øye hvordan de organiserte seg og bidro under krigen i 1940.

DFS har selv utgitt jubileumsbøker og disse har jeg også benyttet meg av. I jubileumsboken fra 1993, *Skyttersaken i Norge gjennom 100 år*, har de blant annet en relativt kort oversikt over skytterlag som deltok under 2. verdenskrig. Utover dette har ikke denne litteraturen vært sentral i denne studien.

I tillegg har litteratur som ikke direkte tar for seg emnet vært viktig. Både bøkene *Norge i krig 1940*, som ble utgitt av Krigshistorisk Avdeling etter krigen, og Andreas Hauges *Krigen i Norge 1940*, gir ved en rekke anledninger eksempler på hvordan frivillige skytterlag deltok i 1940. Det er viktig å påpeke at disse bindene i all hovedsak er benyttet

som støttelitteratur både om generelle trekk ved krigen i Norge, samt ved enkelte tilfeller for å vise hvor skytterlag deltok. I tillegg til bindene om krigen til lands i Norge har jeg også benyttet meg av bindene *Norges sjøkrig 1940-1945* som støttelitteratur.

Skytterlagenes innsats under krigen i 1940 blir også nevnt i flere biografiske verk i, som for eksempel av Trygve Lie, Johan Nygaardsvold, og soldaten Finn Jespersen. Noen av disse er kan regnes som primærkilder ettersom de er ført i pennen av hovedpersonen.

Igjennom årene har det blitt utgitt en lang rekke jubileumsbøker av skytterlag. De fleste skytterlagene i Norge ble stiftet mellom 1861-1950, og det er derfor mange skytterlag som har mye historie. De fleste bøkene er ikke skrevet i en historiefaglig sammenheng, og er i det store og hele deskriptive og tar for seg skyting som en sport og ikke forsvarssak. Bøkene har likevel vært viktig i den grad de har vært supplerende og utfyllende overfor andre kilder.

Det er også utgitt en rekke lokalhistoriske bøker som tar for seg denne studiens emne. På grunn av tiden som har gått siden krigen pågikk har det vært svært vanskelig å få tak i personer som selv deltok i krigen. Mange lokalhistoriske bøker som omhandler emnet er skrevet relativt nærme i tid til hendelsene. Disse inneholder derfor ofte artikler og kapitler som bygger på intervjuer og samtaler med personer som deltok. Dette har i flere tilfeller vært fint å ha som supplerende litteratur, men også i noen tilfeller nærmest som primærkilde. Et eksempel på en slik bok er Einar Hovdhaugens bok *Gudbrandsdalen gjennom krigsåra 1940-1945* fra 1950 som inneholder intervjuer gjort med skytterlagskarer som deltok i krigen.²⁰ Nærheten i tid og det faktum at hendelsene ofte ikke var omtalt i andre kilder gjorde denne litteraturen interessant.

1.3. På jakt etter kildene

For å oppnå en bedre forståelse av hvordan skytterlagene bidro under krigen i Norge i 1940 var jeg helt avhengig av å finne gode kilder. Det første steget i den historiske metoden er nettopp det å finne kildene, eller finnekunsten.²¹ For å oppnå best mulig forståelse var jeg på utkikk etter gode kilder som var nedskrevet nært i tid til krigshendelsene, og også mulige muntlige kilder. Denne studien er i all hovedsak bygget på kildene jeg har funnet, for det meste ved Riksarkivet, men også på Skytterkontoret.

1.3.1. RAFA 2017, Y, YB (Riksarkivet)

Jakten på primærkildene ledet meg raskt til Riksarkivet. Her fant jeg de primærkildene som skulle bli viktigst i min studie, og som hele denne studien bygger på. Serien RAFA 2017, Y, YB ved Riksarkivet omfatter 114 arkivenheter, eller esker, og er i all hovedsak ordnet etter de militære avdelingene i 1940. Her finnes alle rapporter, dagbøker, notater osv. som ble innsendt til Forsvarets Krigshistoriske Avdeling (FKA) i etterkant av krigen. FKA var underlagt forsvaret og startet allerede i 1940 arbeidet med å samle historien om hva som skjedde under krigen i 1940.²² Mye av materialet i dette arkivet er skrevet ned i årene etter 2. verdenskrig, altså om lag 1945-1955. Dette kommer av at mange av de militære arkivene fra krigen i 1940 ble ødelagte etter kapitulasjonen i 1940. Flere av rapportskriverne oppgir f. eks. at de ødela alle sine papirer da de ble tatt til fange av tyskerne, eller at de ble fratatt papirene.²³ Likevel er det også mye av materialet som stammer fra krigen. FKA benyttet disse rapportene som kilder da de utgav bindene *Krigen i Norge 1940* mellom 1955 og 1971.

Når det kommer til troverdighet anser jeg kildene å være rimelig sikre. Selv om FKA påpeker at mange av rapportene er skrevet etter krigens slutt, har de innhentet såpass mange rapporter fra ulike personer at de minimerer risikoen for feilkilder. Rapportene er i all hovedsak skrevet av enkeltpersoner som på ulik måte deltok under krigen, alt fra offiserer, stortingsmenn og soldater, til lensmenn, sykepleiere og journalister. På grunn av bredden i rapportene ville det være forholdsvis enkelt å gjennomskue en kilde som er mindre troverdig. Rapportene er ofte veldig detaljert på individnivå og rapportskriverne var veldig opptatt med å dokumentere sine egne opplevelser. Derfor var svært mye av det som sto i kildene som var lite relevant for denne studien. I tillegg til rapporter skrevet i etterkant av krigen inneholder også arkivet krigsjournaler, notater og dagbøker som ble ført av norske styrker under kampene i 1940. I flere av arkivenhetene finnes det også rapporter fra skytterlag som på ulike måter deltok under krigen, og selv om disse var i et fåtall var det disse som var mest interessante. I tillegg finnes det rapporter fra en rekke offiserer, befal, soldater osv. som omtaler skytterlag som deltok.

På grunn av studiens tidsramme var det aldri et tema å gå igjennom alle arkivenhetene. Etter en systematisk gjennomgang av innholdsfortegnelsen i arkivenhetene gikk jeg gjennom innholdet i om lag 1/3 av eskene. I tillegg valgte jeg også ut tilfeldige

arkivenheter, for å kontrollere treffsikkerheten på min egen finnekunst, noe som ga en tydelig indikasjon på at jeg var på rett spor.

1.3.2. Norsk Skyttertidende

Norsk Skyttertidende (NST) har blitt utgitt helt siden 1882, først av Folkevæpningssamlagene, og deretter av DFS. Bladet ble i 1940 utgitt hver onsdag og inneholdt aktuelt skytterstoff.²⁴ Resultater, fagartikler og leserinnlegg var faste innlegg i tillegg til redaktørens kommentar. Noe av det som hadde mest fokus i mellomkrigsårene var likevel den politiske debatten rundt DFS i Stortinget og media. Redaktør i NST i mellomkrigstiden og frem til 1940 var Asmund Enger. Enger var selv skytter og hadde deltatt i OL for Norge i 1906 og 1908. En annen som var sentral i NST var kontorsjef på Skytterkontoret, Johan A. Hoff. NST har vært en svært viktig kilde i mitt arbeid og har blitt et vitne fra samtiden på hva som skjedde. Ved å gjennomgå samtlige NST som ble utgitt mellom 1936 og 1940 har jeg kunnet følge med på noe av den politiske debatten i mellomkrigstiden. I tillegg gjorde dette at jeg fikk et innblikk i hvordan DFS fulgte den økte krigsfaren, og hvilke forberedelser DFS og skytterlagene gjorde frem mot krigen.

1.3.3. Muntlige kilder

Jeg har også benyttet meg av muntlige kilder. Slik studien skred frem, og på grunn av den lange tidsperioden siden krigen i 1940, var det imidlertid ikke mulig å finne personer som selv hadde deltatt som frivillig gjennom skytterlagene. Likevel har jeg gjennomført to semi-strukturerte intervjuer over telefon med to personer som deltok som soldater under krigen i 1940.²⁵ I tillegg har jeg også gjennomført et semi-strukturert intervju med et skytterlagsmedlem per E-post.²⁶ Disse har ikke vært sentrale i oppgaven, men de har gitt meg utfyllende opplysninger om hendelser under krigen i 1940 som på ulike måter involverte skytterlag.²⁷ Samtidig som at kildene var utfyllende problematiserte også noen av opplysningene de ga til en viss grad kategoriene jeg opererte med i den form av at de ikke var tydelig nok på hva skytterlag var.

Når en jobber med muntlige kilder er det viktig å være bevisst på to ting. For det første er muntlige kilder noe som bygger på en persons minne, noe som kan gjøre det upålitelig i forhold til detaljer som tid, antall og avstand.²⁸ I tillegg kan minnene påvirkes av erfaringer i ettertid, og ikke minst i intervjusituasjonene hvor minnene blir gjenskapt i

samspill med en annen person. Derfor har jeg vært bevisst på hvordan jeg har fremstilt opplysningene har fikk av de muntlige kildene.

1.3.4. Årsmeldinger fra skyttersamlag

En annen viktig primærkilde har vært årsmeldingene fra DFS og skyttersamlagene. Skyttersamlagene er påbudt å sende en rapport som omtaler aktiviteten i samlaget til Skytterkontoret hvert år. Disse meldingene inneholder antall skytterlag, 30-skuddsskyttere²⁹, instruksjonsskyttere og annen viktig informasjon om aktiviteten i samlaget i året som har gått. DFS utgir hvert år en årbok hvor de samler alle samlagenes årsmeldinger. Jeg har benyttet meg av DFS sine årbøker i tidsrommet 1930-1946.

I tillegg har jeg også fått mulighet til å se på de håndskrevne møteprotokollene til aktuelle skytterlag hvor skytterlagene selv har scannet de aktuelle sidene i protokollene og sendt de til meg via E-post.

1.3.5. Stortingstidende

Denne kilden benyttet jeg for å få et overblikk over DFS sin rolle i mellomkrigstiden. Jeg benyttet Stortingstidende fra 1914-1940 for å kartlegge budsjettdebatten rundt DFS i Stortinget. Stortingstidende er en tilnærmet ordrett avskrift av diskusjonen i Stortinget.

1.4. Begreper brukt i analysen

1.4.1. «Ytre vernefaktor»

For å gi et godt bilde av DFS sin rolle under krigen i 1940 har jeg tatt i bruk et begrep først brukt i sammenheng med DFS av Mørkved (1966). Begrepet *ytre vernefaktor* er svært sentralt i Mørkveds avhandling og har bakgrunn i den lovpålagte formålsparagrafen til DFS.³⁰ Mørkved definerer «ytre vernefaktor» som et «sikkerhetspolitisk virkemiddel i det ytre forsvar»³¹. Mørkved benytter her historiker Nils Ørviks definisjon av «sikkerhetspolitikk» som sier at «sikkerhetspolitikk er den politikk som tar sikte på å trygge eller sikre landets integritet og nasjonale selvstendighet».³² DFS utgjorde med andre ord en *ytre vernefaktor* i Norge ettersom de med sin skyteopplæring bidro til at skyteferdighetene både i forsvaret og befolkningen generelt ble vedlikeholdt. Dermed kunne DFS bli en viktig faktor i Norges forsvar ved en eventuell krig. Et eksempel på at DFS hadde denne ytre vernefunksjonen så vi for eksempel ved unionsoppløsningen i

1905, da mange skytterlag var i beredskap.³³ I tillegg viser han også til at skytterlagene, både før og etter 1893, har hatt en funksjon som et *indre maktpotensial*. Dette begrepet benytter Mørkved til å vise hvordan den politiske striden mellom den politiske arbeiderbevegelsen og de borgerlige i mellomkrigstiden påvirket DFS sin funksjon som en ytre vernefaktor frem mot 2. verdenskrig.

1.4.2. «Franktirør»

Et annet begrep som er sentralt for å forstå skytterlagenes innsats under krigen i 1940 er begrepet *franktirør*. Ordet stammer fra fransk, *franc tireur*, og betyr på norsk «friskyttre». Selv om det ikke ved første øyekast kan virke slik er det også regler for krigføring. Disse reglene gjaldt også for frivillige som deltok, og stilte blant annet fire krav som frivillige som deltok i krig måtte oppfylle for å kunne bli behandlet på lik linje med soldater. Disse bestemmelsene finner en i Landkrisreglementet i IV Haagkonvensjon av 1907, som fortsatt gjaldt i 1940, om i en noe modifisert form.³⁴ I denne loven står det at krigens lover gjelder både for de ordinære militære avdelingene og de som deltar som frivillige.³⁵ Kriteriene de frivillige måtte oppfylle var at troppen måtte 1) ha en overordnet leder, 2) ha kjennetegn som er synlig på avstand, 3) bære sine våpen åpenlyst og 4) ellers følger krigens lover.³⁶ Dette betydde for eksempel at frivillige skyttre og skytterlag som ble tatt av tyskerne, og samtidig bar våpen, men ikke uniform, med stor sannsynlighet ville bli henrettet på stedet som *franktirører*. Hvis man ble tatt som franktirør ble man ikke regnet som krigsfange og mistet dermed beskyttelsen Haagkonvensjonen ga krigsfanger.³⁷ Disse reglene ville derfor ha stor betydning for skytterlag som bidro under kampene i 1940, og dermed dukker det opp flere spørsmål. Blant annet vil det være svært interessant å se hvordan skytterlagene ble organisert, og ikke minst hvordan de uniformerte seg.

Det er mye som tyder på at begrepet, eller reglene, ikke var svært godt kjent ute blant den norske befolkningen i 1940. De militære myndighetene kjente utvilsomt til reglene, og begrepet *franktirør* ble brukt både i radio og aviser i dagene etter 9. april 1940. Blant annet kommer det frem i Aftenposten den 12. april at NRK hadde sendt ut melding samme dag om at tyskerne hadde skutt de første norske franktirører.³⁸ Dette ble fremlagt i en advarsel fra tyskerne. «Advarsel: Det er blitt fastslått, at civile folk, det vil si franktirører (snikskyttre) og sabotører befinner sig i kamp med tyske tropper, hvilket står i strid med folkeretten. De første franktirører og sabotører er allerede blitt arrestert og er, efter internasjonal rett, blitt dømt til døden gjennom en feltkrisdomstol. De er blitt skutt

på stående fot.»³⁹. Ordet franktirør benyttes her to ganger i tillegg til at notisen har overskriften «Norske franktirører skutt av tyskerne». Dagen etter, den 13. april, kommer det en advarsel fra de tyske styresmaktene i Norge, ved den tyske øverstkommanderende general von Falkenhorst. Han advarte om at «skutt blir enhver civil person som blir påtruffet med våben i hånden».⁴⁰ Begrepet franktirør brukes ikke her, men advarselen er likevel klar. Fire dager senere, den 16. april, talte biskop Eivind Berggrav i radioen og uttrykte sin frykt for at nordmenn kunne bli skutt som franktirører. Berggrav hadde blitt presset av tyskerne til å oppfordre frivillige til å legge ned våpnene.⁴¹ Han hadde reist ut i Nordmarka i dagene etter 9. april og kunne i radioen fortelle om nordmenn som ikke var klar over at de ikke kunne skyte på og mot tyske tropper uten videre.⁴² I tillegg til at Berggrav omtalte begrepet *franktirør* i NRKs radio ble også hele hans tale, under overskriften «Krigens lov» hovedoppslag på forsiden til Aftenposten dagen etter, den 17. april 1940.

Selv om det kan virke som at reglene fra Haag-konvensjonen i utgangspunktet ikke var svært godt kjent blant sivile i Norge da krigen brøt ut var dette et tema i mediene i dagene som fulgte. Dette bidro etter all sannsynlighet, sammen med det faktum at de militære kjente til reglene, til at flere av de som deltok som frivillige ble klar over hvilken fare de sto overfor ved å ikke etterfølge reglene. Etersom skytterlagenes innsats under krigen var frivillig blir det derfor avgjørende, og ikke minst interessant, å se deres innsats i lys av franktirør-begrepet.

1.5. Veien videre

Videre i denne studien skal jeg se på hvordan DFS og skytterlagenes evne, og ikke minst vilje, til å utfylle deres rolle som en lovpålagt ytre vernefaktor var ved krigsutbruddet i 1940. For å svare på den relativt omfattende problemstillingen må jeg først se på DFS sin rolle som en ytre vernefaktor i årene før krigen. Derfor skal jeg i kapittel 2 ta for meg hvordan den politiske debatten rundt DFS utviklet seg i mellomkrigstiden, og samtidig se hvordan dette påvirket DFS evne til å virke som en ytre vernefaktor. Når jeg har redegjort for dette beveger jeg meg over til hovedkapitlene. I kapittel 3 går jeg igjennom skytterlagenes aktiviteter vinteren 1940 for å se om de egentlig var forberedt på krig, og hva de eventuelt gjorde for å være best mulig rustet. I tillegg ser jeg på forutsetningene skytterlagene hadde for å kunne delta i en eventuell krig. Etter at dette er gjort rede for skal jeg se på hva skytterlagene faktisk gjorde da krigen brøt ut 9. april. Dette

skal jeg gjøre i kapittel 4 ved å gi detaljerte eksempler fra en rekke steder i landet, og se disse i lys av relevante spørsmål knyttet til problemstillingen. Eksemplene vil bli lagt frem relativt geografisk strukturert, og jeg vil underveis i kapitlet ha to korte oppsummeringer hvor jeg ser på likheter og forskjeller. I det avsluttende kapitlet, kapittel 5, skal jeg oppsummere og konkludere, i tillegg til at jeg skal forsøke å se på situasjonen fra et mer overordnet perspektiv.

2. DFS som en ytre vernefaktor frem mot 1940

2.1. Mellomkrigstiden – kutt i bevilgningene og nedgang i aktiviteten

For å forstå hvilke forutsetninger de norske skytterlagene hadde for å delta i en eventuell krig er jeg nødt til å se på hvilken stilling DFS, og ikke minst skytterlagene, hadde i mellomkrigstiden. Hovedspørsmålet i dette kapitlet blir derfor hvordan DFS fylte sitt potensiale som en ytre vernefaktor, i tråd med formålsparagrafen, i årene frem mot 2. verdenskrig. For å få et bilde av dette skal jeg gå nærmere inn på DFS i årene fra 1918-1940, og se hvordan de fikk muligheten til å arbeide etter sin formålsparagraf. Fikk de gode vilkår gjennom statsbudsjettet, eller ble de nedprioritert? DFS sin nære tilknytning til Stortinget gjør at det blir naturlig å ta utgangspunkt i den politiske debatten som ble ført i forbindelse med budsjettspørsmålet.

2.1.1. Bevilgningene fra Stortinget

Helt siden DFS ble opprettet i 1893 hadde DFS, i likhet med Norges Landsforbund for Idrett, mottatt bevilgninger til driften fra Stortinget. Disse bevilgningene har helt frem til våre dager vært en kilde til diskusjon, og ikke minst frustrasjon, både hos skytterne og politikerne.¹ I tillegg til at administrasjonen har fått en del av bevilgningene, har det meste i det store og hele kommet skytterlagene og medlemmene til gode i form av våpen og ammunisjon.² Dette har igjen gjort at skytterlagene har kunnet rekruttere flere skyttere. Jo flere våpen skytterlagene hadde å låne ut, jo bedre var mulighetene for å rekruttere nye skyttere. Siden DFS fikk sine bevilgninger direkte gjennom forsvarsbudsjettet, og i hovedsak var sett på som en del av det militære forsvaret, vil det være naturlig å se på forsvarspolitikken som ble ført i mellomkrigstiden. Selv om budsjettet til DFS bare var en av mange poster i forsvarsbudsjettet var det svært omdiskutert i mellomkrigstiden.

Ettersom DFS sin bevilgning lå under forsvarsbudsjettet vil endringer i dette budsjettet også i praksis utgjøre endringer i bevilgningene til DFS. Og det var nettopp dette som skjedde utover 1920-tallet og frem til krigens utbrudd i 1940. Etter en periode på starten av 1900-tallet hvor DFS fikk gode bevilgninger, skulle det i mellomkrigstiden og frem mot 2. verdenskrig bli svært trange kår. I 1914-1915 var bevilgningen til DFS på 279.800 kroner og antallet skyttere nesten 56.000.³ Alt lå dermed til rette for at DFS gikk en lys fremtid i møte, men den gang ei. Under 1. verdenskrig økte til bevilgningene ytterligere, og nådde en topp i 1921-1922

da de ble bevilget 340.000 kroner.⁴ Men i 1923 var det imidlertid nesten helt stopp, og dette budsjettåret markerte et skille for DFS. For 1923-1924 ble budsjettet kuttet med over 100.000 kroner⁵, før det i neste budsjettår gikk helt ned til 150.000 kroner.⁶ Det sank ytterligere med 10.000 kroner i 1929⁷ og lå på dette nivået hele mellomkrigstiden. Dermed hadde bevilgningen blitt halvert på bare noen få år. Da 1. verdenskrig startet i 1914 var antallet 30-skuddskytttere nesten 60.000 skytttere, men dette fikk seg en kraftig nedgang mens krigen herjet i Europa. I takt med kuttene i budsjettet sank antallet skytttere kraftig i løpet av få år og var i 1926 nede på 35.000 skytttere. Selv om støtten til DFS sank i mellomkrigstiden fikk skytterne likevel mer enn den regulære idretten, og man må helt frem til 1938 før DFS får mindre enn det Norges Landsforbund for Idrett fikk.⁸ Hva var egentlig årsaken til at bevilgningene til DFS sank såpass drastisk på 1920-tallet? Og ikke minst: hvordan påvirket dette DFS sin rolle som en lovpålagt ytre vernefaktor i årene frem mot 2. verdenskrig?

2.1.2. Overordnede årsaker til kutt i bevilgningene

2.1.2.1. Økonomisk krise

Det er i hovedsak to årsaker til at det ble kuttet i bevilgningene til DFS i mellomkrigstiden. Den viktigste, og mest overordnede årsaken, var utvilsomt den økonomiske krisen som inntraff Norge på 1920-tallet.⁹ Både før og under 1. verdenskrig hadde det vært gode tider økonomisk i Norge, men dette endret seg for alvor høsten 1920.¹⁰ Blant annet omtalte Kong Haakon de harde økonomiske tidene i trontalen i 1924, og uttalte at forsvarsbudsjettet hadde blitt satt opp med «størst mulig besparelser».¹¹ Historikerne Eriksen og Moland (1989) hevder i deres bok *Hvor uforberedt var vi 9. april?* at økonomiske forhold var en av de to viktigste årsakene til at forsvaret ble nedrustet i mellomkrigstiden.¹² Også Kjeldstadli (1994) vektlegger betydningen av den økonomiske krisen og sier at behovet for en opprustning av det militære ble veid for lett i forhold til hjelp til kriserammede og arbeidsløse.¹³ I tillegg at det var en generell nedgang i budsjettene på 1920-tallet hevder både Goksøyr (1992) og Mørkved (1966) at de økonomiske besparelsene gikk ekstra hardt utover DFS.¹⁴ Faktisk var bevilgningene til DFS noe av det som ble kuttet mest i budsjettet for 1924-1925.¹⁵

At det var harde økonomiske tider viser seg også i argumentasjonen til de på Stortinget som var imot bevilgningene til DFS, i all hovedsak sosialistene. Det økonomiske aspektet er en viktig faktor når jeg skal forklare de synkende bevilgningene til DFS i store deler av mellomkrigstiden. I 1928 ble det blant annet uttalt av stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet

(DNA), Kristian A. Christiansen, at man ikke kunne gi DFS bevilgning på grunn av den økonomiske krisen.¹⁶ De økonomisk vanskelige tidene fikk utvilsomt stor innvirkning på DFS, og virker å være den årsaken som i første rekke gjorde at bevilgningene ble kuttet såpass drastisk på starten av 1920-tallet.

De lave bevilgningene til DFS går hardt utover aktiviteten i skytterlagene, og spesielt på bygda, skal vi tro Nils Tveit, skytterlagsmann og stortingsrepresentant for BP. Han sier at det i 1927 var 36.500 skyttere, og at bare 6.000 av dem var fra byene. Siden den økonomiske krisen rammet folket ute på bygda mest, gjorde dette dermed at skytterlagene ble hardt rammet.¹⁷ I tillegg forteller han at det på 1920-tallet hadde blitt vanskelig å drive skytterlag fordi både ammunisjon og rifler hadde blitt dyrere samtidig som bevilgningen til DFS hadde sunket. Tveit mente at den sterke tilknytningen DFS hadde fått til forsvaret, hvor blant annet skyttere fikk kortere rekruttskole, gjorde at staten hadde et ansvar. DNA-politikerne på Stortinget forsvarte imidlertid kuttene og uttalte at dette var nødvendig som følge av den økonomiske krisen.¹⁸

2.1.2.2. Troen på nøytralitetsvernet og Folkeforbundet

Den økonomiske krisen kan ikke stå alene som årsaken til de senkende bevilgningene til DFS. Historikeren John Midgaard er blant de som viser til flere forklaringer til den store nedrustningen av forsvaret i mellomkrigstiden. Midgaard peker blant annet på betydningen av at Norge ved den forrige verdenskrigen hadde lyktes i å hevde sin nøytralitet.¹⁹ Å hevde sin nøytralitet i krigstid vil si at man ikke tar noen av de krigende lands parti. Dette skal ifølge 3. Haagkonvensjon av 1907 avklares av de krigførende stater ved krigsutbruddet.²⁰ Både Midgaard (1960) og Hobson og Kristiansen (2001) peker på at dette hadde vært såpass vellykket under første verdenskrig at det gav nordmenn, og spesielt DNA, troen på at man maktet å forholde seg nøytrale også i fremtidige kriger.²¹

Opprettelsen av Folkeforbundet i 1920, som hadde nedrustning som et av deres hovedmål, gav også folk troen på langvarig fred.²² Folkeforbundet, hvor Norge var medlem, hadde som hovedformål å sikre internasjonal fred og sikkerhet.²³ Sentralt i deres arbeid var nedrustningspolitikken. Også FKA peker på troen på Folkeforbundet som en av de viktigste grunnene til nedrustningen av forsvaret i mellomkrigstiden²⁴, samtidig som også Eriksen og Moland (1989) peker på «endrede mellomfolkelige forhold»²⁵. Med det mener Eriksen og Moland at det dannelsen av Folkeforbundet var et tegn på økt samarbeid mellom nasjonene og

at en eventuell krig var noe ingen ønsket.²⁶ Knut Kjeldstadli (1994) beskriver hvordan ulike borgerlige regjeringer, ledet av Høyre, Venstre og Bondepartiet (BP) nedrustet militæret utover 1920-tallet, med Venstre-leder Johan Mowinckel i spissen.²⁷ Kjeldstadli hevder at 1920-tallets rolige stemning i Europa, med det som internasjonalt ble kalt Locarno-ånden, etter en rekke avtaler som ble inngått i Locarno i 1925, gjorde at de fleste land i Europa rustet ned.²⁸

Den økonomiske krisen, troen på nøytralitetsvernet og fred er altså det de fleste historikere ser på som årsakene til nedrustningen av forsvaret som fant sted i mellomkrigstiden. Denne nedrustningen ble blant annet gjort ved de nye forsvarsordningene i 1927 og 1933, da henholdsvis Høyre (H) og Frisinnede Venstre (FV), og Bondepartiet (BP) satt ved makten.²⁹ Etter den nye forsvarsordningen i 1933 var rekruttskolen på kun 48 dager, uten noen rep-øvelse, men dette økte igjen utover 30-tallet, og de to siste årene før krigen kom var den på 84 dager.³⁰ Både ved forsvarsordningen av 1927 og 1933 ble forsvaret organisert som minimumsløsninger som kun skulle forsvare Norges nøytralitet.³¹ Forsvarsordningen av 1933 bygde egentlig på et nøytralitetsvern bestående av moderne kampavdelinger som kunne mobiliseres raskt. Men de manglende bevilgningene gjorde at dette ikke ble realisert før slutten av 1930-tallet.³²

Alt i alt utgjør disse to faktorene hovedårsaken til at forsvarsbudsjettet, og dermed bevilgningene til DFS, ble redusert i mellomkrigstiden. Likevel forklarer det ikke hvorfor bevilgningene til DFS ikke økte i årene frem mot krigen til tross for at forsvarsbudsjettet gjorde det, spesielt fra 1936.³³ For å finne ut dette må jeg gå nærmere inn på det Kjeldstadli (1994) omtaler som frykten for indre uro fra arbeiderne.³⁴ Hvordan påvirket egentlig arbeidernes revolusjonære politikk DFS i mellomkrigsårene?

2.2. Konflikt - DFS som et indre maktpotensial?

For å kunne forklare DFS sin stilling ved krigsutbruddet i 1940 holder det ikke å kun vise til de økonomiske og utenrikspolitiske forholdene i Norge i mellomkrigstiden. De politiske forholdene innenriks spiller også en svært sentral rolle for DFS, og er kanskje mer ødeleggende for deres rolle som en ytre vernefaktor enn de økonomiske og utenrikspolitiske forholdene. Det norske samfunnet var i denne perioden nemlig preget av en politisk splittelse, og denne merket også DFS. Den økonomiske krisen i etterkant av 1. verdenskrig skapte store arbeidskonflikter, og dette gjorde at arbeiderne for alvor organiserte seg. I 1924 ble blant

annet Arbeidernes Idrettsforbund stiftet på bakgrunn av at de mente av Norges Landsforbund for Idrett var for militært og preget av nasjonalisme.³⁵ De samme kreftene som førte til en splittelse i idretten påvirket også DFS i stor grad. Kjernen i striden om DFS lå i at den politiske arbeiderbevegelsen på 1920-tallet, og delvis på 1930-tallet, så på DFS som et klasseredskap i kampen mot arbeiderklassen.³⁶

Den politiske arbeiderbevegelsen hadde i mellomkrigstiden en klar anti-militær tanke og stilte seg i det store og hele bak det såkalte «brukne geværs politikk». Dette ser vi også igjen i Undersøkelseskommisjonen av 1945 som konkluderer med at DNA gjennom hele sin periode i opposisjon i mellomkrigstiden fulgte en antimilitær linje.³⁷ De stemte blant annet for å legge ned hele forsvaret i 1933, kom med forslag om å innføre landvakt og kystvern i 1934.³⁸ Kristian Ørud fra BP karikerte i 1935 et bilde av DNAs syn på DFS i mellomkrigsårene. Han hevdet at DNA gjennom sin offentlige uttalte pasifistiske linje automatisk var imot DFS.³⁹ Samme begrunnelse gav også en representant fra Norges sosialdemokratiske Arbeiderparti (NSA) i Stortinget i 1925. Han uttalte han at hans parti stemte imot bevilgninger til DFS av samme grunn som de stemte imot bevilgninger til forsvaret, de var imot all væpnet kamp.⁴⁰ De mente rett og slett at kriger kunne løses med andre virkemidler enn kuler og krutt.⁴¹

Selv om alle arbeiderne på Stortinget tilsynelatende var imot at forsvaret, og dermed også DFS, skulle få penger fra staten, var det et tydelig skille i arbeiderleiren. Den pasifistiske linjen som ble ført i arbeiderpolitikken i mellomkrigstiden, rimer nemlig ikke med den væpnede klassekampen de revolusjonære arbeiderne kjempet for. De revolusjonære arbeidernes, etter hvert kommunistenes, «brukne geværs politikk» var nærmest et skalkeskjul for deres egentlige mål, nemlig en væpnet revolusjon mot de borgerlige.⁴² Olstad (1987) poengterer også dette, og forklarer at kommunistene i mellomkrigstiden, i likhet med resten av den politiske arbeiderbevegelsen, var imot kriger mellom nasjoner. For dem var det derimot en nødvendighet å drive en væpnet klassekamp innad i landet.⁴³ Denne påstanden finner jeg også igjen hos Knut Kjeldstadli (1994). Han skriver i sine omfattende verk om Norges-historien at frykten for indre uro, fra arbeiderbevegelsen, var større enn frykten for angrep fra andre land blant de borgerlige. Kjeldstadli mener at den politiske arbeiderbevegelsen prinsipielt var imot opprustning av det militære, og så på det norske forsvaret, og dermed også DFS, som et «klasseredskap ledet av reaksjonære offiserer».⁴⁴

2.2.1. «Rød hær» og «hvitegarder»

Det er nettopp denne klassekampen Mørkveds (1966) avhandling tar utgangspunkt i når han utforsker DFS sin rolle i mellomkrigstiden. Han ser ikke bare på DFS sin rolle som en ytre vernefaktor, som det ifølge loven skulle være, men også et indre maktpotensial.⁴⁵ I denne klassekampen hadde man på den enes siden den politiske arbeiderbevegelsen, med sine «røde hær», og på andre siden de borgerlige med sine «hvitegarder».⁴⁶ Mørkved viser til hvordan den politiske arbeiderbevegelsen trengte våpen og skyteferdigheter for å gjennomføre sin revolusjon, og derfor oppfordret de sine medlemmer til å delta i skytterlagene.

I 1918 ba FD Skytterstyret om å forsøke å «søke hindret, at der i skytterlagene innmeldes folk, som kan ventes at støtte en samfundsfiendig bevægelse».⁴⁷ De revolusjonære DNA-politikerne oppfordret nemlig sine medlemmer til å melde seg inn i skytterlagene for å kunne «forsvare hjemmene» etter at de overtok DNA i 1918.⁴⁸ Da sosialistene sendte ut oppfordringer til sine medlemmer om å melde seg inn i skytterlagene etter, sendte dette sjokkbølger gjennom «borgerskapet».⁴⁹ Dette var en tydelig oppfordring til å forberede til en væpnet kamp mot de borgerlige. Hvor stor frykten for en arbeiderrevolusjon gjennom skytterlagene var får vi et bilde av i 1918. Da skrev daværende formann i Norsk Skytterstyre, Johan A. Hoff, i et brev til FD at det kunne bli nødvendig å bruke skytterlagene som «hvitegarder» dersom de revolusjonære kommunistene ikke roet seg.⁵⁰ Noe av det som gjorde DFS til et yndet mål for arbeiderbevegelsen var ifølge både Mørkved (1966) og Agøy (1997) at de ville ha store problemer med å få våpentillatelse til en egen «rød hær».⁵¹ DFS var raskt ute på banen for å forhindre at skytterlagene skulle bli innfiltrert av revolusjonære arbeidere. Allerede i 1918 endret de Grunnreglenes §8 hvor det ble tilføyd at man måtte ha som mål å ville «støtte fedrelandsforsvaret» for å bli medlem i et skytterlag, i tillegg til at man nå måtte stå som medlem for i det hele tatt kunne delta på øvelser.⁵² Dette ble starten på en lang debatt om medlemskapsbetingelsene i DFS, som fikk sitt høydepunkt på midten av 1920-tallet.

Selv om det viste seg å være et problem for AIF å danne egne skytterlag hadde de en egen skyttergruppe, og formålet med disse har i ettertid vært omdiskutert.⁵³ Målsetningen til skyttergruppa i AIF hevdet blant annet at den ikke var dannet med tanke på «krig eller menneskejakt», men Mørkved hevder at det var noe mer som lå bak. Han viser til at de revolusjonære arbeiderne i sitt partiprogram hadde væpningen av arbeiderklassen som et punkt, noe også Olstad (1987) påpeker.⁵⁴ Dessuten omtalte flere av lederne i AIF «de røde skytterlagene» som revolusjonære tropper,⁵⁵ i tillegg til at det i bladet *Arbeidernes Idrett* i

1926 ble oppfordret til å starte med skytning, «om det en gang skulle trenges».⁵⁶ Dannelsen av «røde skytterlag» ble selvsagt lagt merke til av DFS. I 1925 uttalte Hoff at dette var en seier for DFS ettersom det betydde at den politiske arbeiderbevegelsens plan om å infiltrere skytterlagene i DFS hadde mislyktes.⁵⁷ Selv om de «røde skytterlagene» nå hadde etablert et eget forbund, ble de ikke den suksessen de hadde håpet. Dermed rullet striden om arbeiderne og DFS videre.

Det var stadig debatt om hvor mange revolusjonære arbeidere som egentlig var medlem i skytterlagene. I Forsvarsforeningens organ, Norges Vern, ble det ved flere anledninger på starten av 1920-tallet hevdet at DFS var gjennomsyret av kommunister.⁵⁸ Dette ble tatt dårlig imot av DFS, og Johan Hoff avviste stadig alle påstander om at det var revolusjonære krefter innad i DFS og skytterlagene.⁵⁹ Også Mørkved peker på at dette etter alt å dømme ikke var tilfellet, og det er derfor lite sannsynlig at de revolusjonære arbeiderne hadde et solid fotfeste i DFS. Likevel var frykten for dette stor blant de borgerlige politikerne, og ikke minst på Skytterkontoret. På bakgrunn av denne debatten ble DFS sine regler nok en gang innskjerpet.⁶⁰ Dette skulle imidlertid gjøre at konflikten toppet seg ytterligere.

2.2.2. Skåbu Skytterlag – konflikten drar seg til

Det som skjedde i Skåbu i Oppland i 1924 står som et av de sterkeste eksemplene på splittelsen i DFS i mellomkrigstiden. Denne saken skulle bli brukt mot DFS i mange år fremover, og utgjorde lenge et av hovedargumentene til den politiske arbeiderbevegelsen i kampen mot skyttersaken. Det hele startet i 1924 da daværende forsvarsminister Wefring, fra partiet FV, sendte ut et rundskriv til alle skytterlag i Norge som ble tolket til at en skulle utelukke alle arbeidere fra skytterlagene.⁶¹ Rundskrivet til Wefring skapte stor debatt om DFS og deres bevilgninger til langt ut på 1930-tallet. Det er i etterkant av Wefrings rundskriv at Skåbu Skytterlag kommer inn i bildet. Samtidig hadde nemlig Skåbu Skytterlag valgt et nytt styre bestående utelukkende av personer fra den politiske arbeiderbevegelsen. Disse, ledet av formann Thorvald Slåen, nektet å etterkomme sirkulærets formaninger, og testet ved en rekke anledninger skyttersamlaget vilje og evne til å håndheve sirkulæret.⁶² Det hele endte med rettsak i 1926 etter at styret nektet å utlevere lagets pengekasse etter at de ble avsatt av skyttersamlaget. Saken endte med forlik, men den fortsatte å rulle mot slutten 1920-tallet og skapte et stort fokus på den politiske striden i DFS.⁶³

Mørkved (1966) viser til at det var 10 % som stemte imot innføringen av rundskrivet under skyttertinget i Kristiania i 1924.⁶⁴ Argumentene til motstanderne var blant annet at dette ville ødelegge mer for skytterlagene enn det ville tjene de, ettersom de fleste skytterlag i landet bestod av vanlige arbeidere.⁶⁵ Likevel var ledelsen ved Skytterkontoret, representert ved Johan A. Hoff nådeløs i sin argumentasjon, og skrev blant annet i NST samme år at DFS tok avstand fra «alle former for kommunisme».⁶⁶ Mørkved hevdet at det er nettopp dette rundskrivet som for alvor gjorde at den politiske arbeiderbevegelsen på denne tiden så på DFS som en «hvitegarde».⁶⁷ Debatten gikk hett for seg også på Stortinget, og i 1925 ble Hoff kalt en «fullblods fascist» av en politiker fra NKP på talerstolen i Stortinget.⁶⁸

Wefring gikk senere i 1925 ut og forsvarte rundskrivet, og uttalte at de som ikke ønsket å være med i skytterlagene til fordel for landets forsvar, men for egen vinning, ikke skulle gis tilgang til skytterlagene.⁶⁹ Han understreket videre at alle arbeidere var velkomne, så lenge de hadde til hensikt å støtte opp om formålet med DFS. Wefring bekreftet også at skytterlagene nå hadde en praksis hvor alle de som ville være med i DFS måtte skrive under på at de ønsket å styrke landets forsvar.⁷⁰

2.2.3. Debatten i Stortinget

Debatten om DFS og medlemskapsbetingelsene fortsatte for full styrke i Stortinget. Stortingsrepresentant Børge Olsen-Hagen fra DNA, som gjennom store deler av mellomkrigstiden var blant de største motstanderne til DFS, uttalte i 1925 at «Våre medlemmer blir kastet ut av skytterlag fordi man sier at de ikke vil forsvare sitt fedreland. Jo, vi vil forsvare vårt fedreland, vi vil forsvare det for arbeiderklassen.»⁷¹ Faktisk gikk DNA-politikerne så langt i sine uttalelser i 1925 som å true med at arbeiderne var klare til å forsvare seg mot de borgerlige med væpnede styrker.⁷²

Som et resultat av den heftige medlemskapsdebatten ble det i 1925 enstemmig vedtatt i Stortinget å innføre en ny lov for DFS.⁷³ Denne skulle sikre at ingen kunne bli utestengt fra skytterlagene på bakgrunn av sin «sociale stilling eller politiske opfatning»⁷⁴. Regelendringen satte imidlertid ikke en stopper for denne debatten i årene som kom. Den politiske arbeiderbevegelsen fortsatte å bruke utelukkelsen som et av hovedargumentene for at DFS ikke skulle få bevilgninger fra Stortinget. I 1928 kom det frem at praksisen med å utestenge arbeidere fra skytterlag fortsatt, ifølge DNA, ble praktisert. Skytterlagsmann og stortingsrepresentant for BP, Nils Tveit, påpekte imidlertid at det var kun de som ikke ville

være med på å verne landet, som ikke fikk bli medlemmer.⁷⁵ Dette skapte imidlertid sterke protester blant sosialistene på Stortinget, og spesielt Aldor Ingebrigtsen fra DNA. Han fortalte at han selv hadde vært med på å stifte et skytterlag, men at han senere ble ekskludert på bakgrunn av sitt politiske syn.⁷⁶ Nils Tveit tok igjen til ordet for DFS og kunne fortelle at eksklusjoner hadde forekommet, men at det hadde vært «sterke ting» som har vært årsaken.⁷⁷

2.2.4. Nytt skyts – dobbeltmoral og fyllefester

Skåbu-saken gjorde at den politiske arbeiderbevegelsen for alvor kunne forklare sin motstand til DFS med at den ikke var til for hele befolkningen, noe blant andre både Martin Tranmæl og Børge Olsen Hagen hevdet i 1925. Også i 1932 etterlyste de to DNA-politikerne, Sæther og Nygaardsvold, det «gamle skyttervesenet»⁷⁸ hvor alle fikk være med. Den kommende statsministeren Nygaardsvold mente blant annet en bevilgning til DFS var som å «kaste bort» penger, og at den var «formålløs» all den tid DFS ikke var til for alle.⁷⁹

De borgerlige var imidlertid ikke enig i denne argumentasjonen og så en tidlig dobbeltmoral i arbeidernes argumentasjon. Høyrepolitiker og leder i militærkomiteen, Herman Løvenskiold, stilte allerede i 1925 spørsmålsteget ved den tilsynelatende dobbeltmoralen.⁸⁰ Han sa at samtidig som DNA ikke ønsket å støtte en organisasjon som utelukket personer på bakgrunn av deres politiske syn, i dette tilfellet DFS, søkte de bevilgninger til sitt eget idrettsforbund hvor kun arbeidere hadde tilgang.⁸¹

I tillegg til argumentet om at DFS ikke var til for alle, ble det også stadig argumentert for at skyttersporten ikke hadde noe verdi for det norske forsvaret. Mange mente at skyting utelukkende var en sport og at det ikke ville ha noen verdi for det norske forsvaret hvis det skulle bryte ut krig. Blant de sterkeste talsmennene for dette var den kommende statsministeren Johan Nygaardsvold fra DNA. Det var ikke uvanlig at stortingsmennene hadde bakgrunn fra skytterlag eller var aktive selv, men selv uttalte han i 1932 at han aldri har stått som medlem av et skytterlag, og at han heller aldri ville gjøre det.⁸² I 1933 stilte han blant annet et stort spørsmålsteget ved at en idrett som skyting, som han anså som «moro» og «tidsfordriv», fortjente statens midler.⁸³ Han argumenterte på samme måte året etter⁸⁴, og sidestilte DFS med Norges Landsforbund for Idrett når det kommer til verdi for forsvaret.⁸⁵ Nygaardsvold tok også i bruk andre argumenter i kampen mot DFS. I 1932 hevdet han at 140.000 kroner ville bety at skytterlagene kunne skyte bort skuddene uten mål og mening, samtidig som de arrangerte fester på skytebanene sine.⁸⁶ Det var nemlig også en oppfatning at

det var en utbredt festkultur i skyttermiljøet. Både Nygaardsvold og andre politikere stilte spørsmålsteget til at Stortinget skulle støtte organisasjoner som arrangerer «storstilte fyllefester» landet over.⁸⁷ Dette skapte sterke reaksjoner blant de som talte DFS sin sak på Stortinget. Blant dem var Venstres Nils Tveit, som på sin side bekreftet at det hadde vært tilfeller hvor det hadde vært alkohol ved skytterfester, men at dette dreide seg om utenforstående som kom og ødela.⁸⁸ Disse argumentene ble hyppigere brukt i årene før DNA kom til makten, og vitner om at argumentet om at DFS ikke var til for alle ikke lenger var like aktuelt, og at arbeiderne dermed måtte benytte andre metoder. I 1931 ble det imidlertid opprettet en ny organisasjon som skulle trekke den politiske konflikten frem på banen igjen.

2.2.5. Leidangen – nok et indrepolitisk skjær i sjøen for DFS

I 1931 ble den frivillige militære organisasjonen, Leidangen, opprettet. Dette skjedde etter at den nye Hærordningen i 1927 hadde vist seg å være mislykket som følge av store «økonomiske besparelser»⁸⁹. Derfor kom det allerede i 1931 forslag om en ny ordning hvor det «det frivillige forsvarsarbeidet» skulle få større plass, og på bakgrunn av dette så Leidangen dagens lys.⁹⁰ Dette var en organisasjon som skulle drive frivillige militærøvelser i tett samarbeid med skytterlagene i DFS.⁹¹ Leidangen ble imidlertid ikke noen suksess, og dette fikk ifølge Mørkved (1966) innvirkning på DFS sin verdi som ytre vernefaktor i årene frem mot 2. verdenskrig.⁹² I Stortingsproposisjon (St.prp.) nr.57 1931, som blant annet kontorsjef Johan A. Hoff var stor tilhenger av, kom det frem at skytterlagene skulle lede det meste av Leidangens arbeid, men slik ble det ikke.⁹³ Leidangen ble derimot, som Mørkved bemerker i sin avhandling, et steg tilbake for DFS ikke bare økonomisk, men også i forhold til anerkjennelsen i forhold til forsvaret.⁹⁴

Mørkved bygger sin konklusjon på Ørvik (1961b) utsagn i *Sikkerhetspolitikken 1920-1939*.⁹⁵ Ørvik viser nemlig til at Leidangen ble sett på som et indre maktpotensiale av den politiske arbeiderbevegelsen, og at det var dette som førte til at den ble avvirket i 1936.⁹⁶ I proposisjonen som foreslo at Leidangen skulle avvikles oppgav de bakgrunnen for forslaget med at det hadde oppstått strid om hvorvidt Leidangen var «en kamouflert politisk kamporganisasjon eller ikke»⁹⁷. Nok en gang ser vi et eksempel på hvordan DFS ble tillagt et indre maktpotensial som bidro til å svekke DFS som en ytre vernefaktor.

2.2.6. Den politiske uroen svekker funksjonen som ytre vernefaktor

Som vi har sett så var synet på DFS i mellomkrigstiden svært delt og dette gjorde at DFS ikke hadde den oppslutningen som de ønsket, verken fra politikere eller folket. Det store spørsmålet etter å ha sett hvordan DFS ble tillagt et indre maktpotensial er hvordan dette påvirket deres evne til å utfylle rollen som en ytre vernefaktor? For å gjøre dette må jeg se på hvor mange skyttere det faktisk var i skytterlagene i samme periode.

Som vi har sett synker medlemstallet i DFS utover 1920-tallet, og dette sammenfaller med tidspunktet da stridighetene rundt DFS er på sitt sterkeste. Etter at medlemstallet var på nesten 58.000 skyttere i 1914 sank dette ned til 35.000 skyttere i perioden 1926-1934.⁹⁸ Mørkved hevder i sin avhandling at dette i første rekke skyldes den sterke nedgangen i bevilgningene. Det ble rett og slett for dyrt å skyte for mange. Samtidig sier han at det vil være feil å nekte at det var en sammenheng mellom «Wefrings cirkulære» og nedgangen. Mørkved hevder at skytterledelsen på denne måten selv hadde ekskludert mange av sine medlemmer, og Mørkved skriver at det også er grunn til å tro at det og forsvant en del sympatisører.⁹⁹ Noen steder, blant annet i Nord-Norge, ble faktisk forholdet til forsvarsspørsmålet så anspent at man måtte legge ned skytterlagene.¹⁰⁰ Mørkved peker også på at V etter hvert så på DFS, som tidligere hadde vært deres hjertebarn, som en «politisk belastning»¹⁰¹, og derfor ikke lenger var like ivrige til å vise sin støtte.

I sin avhandling om skytterlagene i mellomkrigstiden trekker Mørkved som hovedkonklusjon at skytterlagene ikke ønsket å bidra til en arbeider-revolusjon.¹⁰² Han klarer heller ikke å finne klare tegn til at skytterledelsen og skytterlagene var kontrarevolusjonære. Mørkved kommer derimot frem til at både DFS og de borgerlige ser på DFS «som et middel til å bevare stabiliteten i samfunnet».¹⁰³ Mørkved konkluderer med det at DFS sin stilling som et indre maktpotensial videre påvirket den brede støtten til DFS, og dermed også muligheten til å virke som en ytre vernefaktor.¹⁰⁴

Dermed er det tydelig at den indre uroen i Norge, hvor DFS ble tillagt et indre maktpotensiale av den politiske arbeiderbevegelsen, gjorde at DFS sin rolle som en ytre vernefaktor ble svekket. Debatten rundt DFS i mellomkrigstiden gjorde at det til slutt var skytterlagene som led gjennom mindre aktivitet og færre skyttere. Den indre uroen ville utvilsomt ha kunnet påvirke DFS sin rolle ved en eventuell krig i f. eks 1928.¹⁰⁵ Det store spørsmålet blir da om dette fortsatt var tilfellet da krigen kom i 1940?

2.3. Økt forståelse for DFS sin ytre vernefaktor?

Vi har nå sett at en politisk splittelse i Norge i mellomkrigstiden gjorde at DFS fikk en uønsket funksjon som et indre maktpotensial, og at dette svekket DFS sin lovpålagte funksjon som ytre vernefaktor. Det er nettopp DFS sin funksjon som ytre vernefaktor som er sentral i forhold til hvordan skytterlagene kunne bidra ved krigsutbruddet. I det følgende kapittelet skal jeg gå videre inn på hvordan DFS rolle som ytre vernefaktor var i de siste årene frem mot krigsutbruddet i 1940. Endret det seg utover 1930-tallet, eller fortsatte den politiske uroen å sette kjepper i hjulene for DFS? Ville DNAs overtakelse av makten i 1935 bety kroken på døra for skytterlagene?

2.3.1. Arbeiderne kommer til makten

DNA kom til makten i 1935 etter et «kriseforlik» med Bondepartiet, og etter valget i 1936 fungerte Venstre som parlamentarisk støtteparti.¹⁰⁶ DNA hadde ikke flertall på Stortinget og var dermed avhengig av støtte fra Bondepartiet, og senere Venstre, for å få igjennom sine saker i Stortinget. Samtidig som DNA kom til makten endret de også syn på DFS. Dette var en endring som nærmest skjedde over natta, og som det er sannsynlig å anta var et kompromiss de etter hvert hadde blitt villige til å gå med på for å komme til makten. Vi har tidligere sett at statsminister Nygaardsvold så sent som i 1934 uttalte i Stortinget at han ikke syntes DFS fortjente støtte fra staten.¹⁰⁷ Det ble i 1935, før DNA kom til makten, vedtatt et budsjett for 1935-1936, og som vanlig stemte DNA, som mindretall, imot dette. Det første året DNA satt ved makten, i 1936, ble imidlertid bevilgningen til DFS på 140.000 kroner vedtatt enstemmig for første gang siden 1920.¹⁰⁸ I 1937 foreslo DNA-regjeringen faktisk en styrking av forsvaret, og dette endte med en ekstraordinær bevilgning til 21.000.000 til forsvarsbudsjettet fordelt over tre år.¹⁰⁹ Denne ekstraordinære bevilgningen fikk DFS smake litt av da de fikk 40.000 kroner ekstra i 1937 som skulle fordeles over de tre neste årene.¹¹⁰ Redaktør i NST skrev i ettertid at denne ekstrabevilgningen varslet om en ny tid hvor det var økt forståelse for DFS sin «forsvarsmessige verdi».¹¹¹ Men hvor kom egentlig den tilsynelatende bråvendingen til DNA fra?

I likhet med striden mellom AIF og Landsforbundet for Idrett dabbet også konflikten rundt DFS av utover 1930-tallet.¹¹² Et klart tegn på dette får vi i 1938 da Olav Sæter fra DNA, som selv var en av de som hadde ment DFS utestengte arbeiderene, uttalte at reglene til DFS angående dette var for gammelt.¹¹³ En av årsakene til at konflikten ble mindre utover 1930-tallet hevder Knut Kjeldstadli (1994) skyldes at arbeiderne nå mente at fascismens inntog i

Europa var en større trussel enn de borgerlige i eget land.¹¹⁴ Han skildrer hvordan Japans okkupasjon av Mandsjuria i 1931, Tysklands utmeldelse av Folkeforbundet og påfølgende opprustning etter at Hitler kom til makten i 1933 samt Italias invasjon av Etiopia i 1935 skapte usikre tider.¹¹⁵ Det er disse hendelsene, og ikke minst fascismens inntog, som Kjeldstadli legger til grunn for at DNA på midten av 1930-tallet revurderer synet på nedrustning.¹¹⁶

Mørkved konkluderer derimot med at det ikke skjedde store endringer i DNAs syn på DFS etter at de kom til makten i 1935.¹¹⁷ Selv om DNAs meningsskifte vedrørende bevilgningen til DFS var et skritt frem for DFS påpeker Mørkved at de sakket akterut i forhold til andre poster på militærbudsjettet.¹¹⁸ Også i Goksøyr (1992) får jeg et inntrykk av at synet på DFS ikke var helt snudd ettersom de i 1938 for første gang fikk mindre penger enn idretten.¹¹⁹ Mørkved hevder at den fortsatte skepsisen hadde bakgrunn i den pågående konflikten rundt ansettelsen av den nye lederen på skytterkontoret. Den nye lederen, Hatlebakk, hadde nære bånd til DNA, og var langt dårligere kvalifisert enn mange av motkandidatene, noe som skapte heftige debatter i Stortinget.¹²⁰ Bedre ble det ikke da den nye lederen uttalte til NST i 1936 at han ønsket å skape et økt fokus på skyting som idrett, og gå bort i fra den sterke tilknyttingen til forsvaret.¹²¹ Denne saken skapte også negativ oppmerksomhet rundt DFS og bidro nok ikke til å styrke DFS sin troverdighet som en ytre vernefaktor.

2.3.2. DFS – en del av nøytralitetsvernet?

Da DNA kom til makten dukket det også opp en ny diskusjon vedrørende DFS. Det var nemlig uenighet om hvorvidt DFS hadde en funksjon i Nøytralitetsvernet eller ikke. Selv om flere i DNA hadde snudd i synet på DFS var det full enighet innad i partiet om at DFS og nøytralitetsvern ikke hørte sammen.¹²² Denne debatten kommer til syne da regjeringen opprettet et Nøytralitetsfond i 1938. Dette fondet ble vedtatt i Stortinget og 52.000.000 kroner ble satt av, hvorav 25.300.000 gikk til forsvaret i løpet av de nærmeste årene.¹²³ Av dette fikk DFS 50.000 kroner til kjøp av våpen og ammunisjon etter at det borgerlige flertallet vant igjennom med sine stemmer.¹²⁴ Denne bevilgningen kom til tross for at sterke tungener i DNA mente at skytterlagene ikke hadde noe med nøytralitetsvernet å gjøre.¹²⁵ Denne motstanden ble selvsagt lagt merke til av de borgerlige politikerne. De mente det var en selvmotsigelse ettersom DNA hadde vedkjent DFS sin verdi for forsvaret ved å stemme for den ordinære

bevilgningen. Blant de som talte sterkest for at DFS burde ha en sentral posisjon i Nøytralitetsvernet var BP-mannen og skytterlagskaren Jacob Vik.¹²⁶

Den uttalelsen som sannsynligvis provoserte skytterne mest var kom fra forsvarsminister Fredrik Monsen. Monsen, som også var den som hadde kalt Johan A. Hoff «en fullblods fascist» i 1925, mente at skyting hadde like mye å si for nøytralitetsvernet som fotball, og at Fotballforbundet like godt kunne få pengene DFS mente de trengte.¹²⁷ I NST ble den tolket som at forsvarsministeren mente at skytterlagene ikke hadde noen større funksjon som ytre vernefaktor enn fotball. Dette gjorde også at det var jubel i skytterleiren da Monsen gikk av som forsvarsminister høsten 1939 til fordel for Birger Ljungberg.¹²⁸

Selv om enkeltpersoner i DNA snur i synet på DFS, og det både i 1937 og 1938 ble gitt ekstraordinære bevilgninger til DFS, er det mye som tyder på at det fortsatt hersker en skepsis til DFS innad i DNA. Knut Mørkved peker på at ekstrabevilgningene DFS fikk i disse årene var svært små, og at de ikke kunne bedre den vanskelige økonomiske situasjon DFS var inne i.¹²⁹ Mørkved forklarer striden om medlemskapsbetingelsene, kontorsjef-saken og ikke minst Leidangen, som tre faktorer som skapte negativ stemning rundt DFS også etter at DNA kom til makten.¹³⁰

Det var imidlertid ikke bare innad i DNA det var uenighet rundt DFS sin verdi som en ytre vernefaktor. DFS sin egen kasserer, major Gottlieb Erdmann uttalte nemlig i NST i 1938 at det ikke fantes 10.000 skyttere i DFS, av totalt 45.000, som kunne regnes som skarpskyttere.¹³¹ Dette var selvsagt kontorsjef Johan A. Hoff fullstendig uenig i, og viste blant annet til at det var over 15.000 som skjøt i klasse 2 eller høyere. Han la til at det faktum at FD ga fratrekk i tjenestedager for soldater i tjeneste hvis de skjøt i klasse 2 eller bedre i DFS talte for at også forsvaret mente de kvalifiserte som skarpskyttere. Det skal imidlertid sies at dette er et merkelig utsagn fra en som selv var med i Skytterstyret, og at han umulig kunne ha stor oppslutning i DFS bak dette utsagnet. Det kan være mulig å spekulere i om Erdmann var blant de som mente at DFS var et dårlig alternativ til et ordentlig forsvar, slik Mørkved hevdet at det var flere offiserer i det norske forsvaret mente.¹³² Uansett virker det som at denne debatten blir lagt død, hvert fall innad i DFS, og Erdmann er senere blant de som taler for å bruke skytterlagene som hjemmevern.¹³³

Mørkved svartmaler likevel ikke bildet helt, og skriver at det alt i alt så lovende ut for skytterne i DFS. Dette forklarer han blant annet med at forsvarsministeren for første gang i 1939 uttalte i Stortinget at DFS ikke var det samme som andre frivillige militæropplæringer, det vil si Leidangen eller Samfundshjelpen.¹³⁴ Disse hadde i sin tid blitt sett på som svært politiske og nærmest som en trussel mot samfunnet.

2.3.3. Flere skyttere tvinger frem en økning

Etter omfattende debatter i Stortinget gjennom hele mellomkrigstiden begynte ting å skje på slutten av 1930-tallet. Selv om DFS fikk den «vanlige» summen, 140.500, i 1938 var det tegn til at det snart ville komme en økning. Bevilgningen i 1938 kom nemlig til tross for at Militærkomiteen hevdet at tilskuddet til DFS var en av de billigste måtene å styrke forsvaret på. I tillegg pekte de på at det økte antallet 30-skuddskyttere, som etter alt å dømme hadde kommet på grunn av den urolige situasjonen i Europa, krevde en økning.¹³⁵ På slutten av 1930-tallet strømmet nemlig folk til skytterlagene igjen, og i siste halvdel av 1930-tallet økte antallet 30-skuddskyttere med nesten 10.000. Som vi har sett var antallet skyttere nede på om lag 35.000 skyttere i mellomkrigstiden fram til 1935, da antallet igjen tok seg opp. Antall 30-skuddskyttere lå i overkant av 40.000 og steg ytterligere til 44.000 i 1938.

På bakgrunn av dette oppfordret derfor Militærkomiteen til å øke bevilgningen med 26.200 kroner i 1938.¹³⁶ Til tross for Militærkomiteens innstilling rådet FD til å ikke øke bevilgningen, og dermed ville heller ikke flertallet på Stortinget fremme et forslag om å øke bevilgningen i 1938.¹³⁷ Som vi har sett fikk DFS likevel et ekstraordinært tilskudd på 40.000 kroner i 1937 fra Nøytralitetsfondet, samt 50.000 kroner året etter.¹³⁸

Til tross for de ekstraordinære tilskuddene fra Nøytralitetsfondet måtte DFS den 11. november 1938 søke om å kunne overskride det gitte budsjettet med 20.000 kroner. Skytterstyret grunnga dette med at medlemstallene hadde økt i løpet av 1938, og at utgifter til ammunisjon, terrengøvelser, baner og instruktører dermed hadde blitt mye større.¹³⁹ Dette ble innvilget, vel og merke redusert med 3.000 kroner. Likevel skrev NST at dette var et tegn på at regjeringen endelig innså at bevilgningene til DFS var for lave.¹⁴⁰ Denne antakelsen skulle det senere vise seg at de fikk rett i.

Etter nesten 20 år, med bevilgninger som DFS og flere både på Stortinget og i FD mente hadde vært for lave, kom endelig økningen de hadde ventet så lenge på. I

budsjettinnstillingen til Stortinget (Budsj.innst.S.) nr. 142 fra FD i 1939 kom det frem at økte medlemstall og høyere aktivitet gjorde at en økning var uunngåelig.¹⁴¹ Den nye bevilgningen på 170.850 kroner ble vedtatt av Stortinget, til tross for at DNA stemte imot på bakgrunn av at de mente at DFS ikke hadde noe med nøytralitetsvernet å gjøre.¹⁴² Blant annet uttalte DNAs stortingsrepresentant, Albert Christiansen, at Norge tross alt skulle ha et nøytralitetsvern som forsvar, og all den tid DFS ikke hadde noe å bidra med her så han ikke at man kunne gå med på noen forhøyelse. I tillegg så han ikke DFS sin verdi som en ytre vernefaktor på grunn av den «militære utviklingen som har foregått».¹⁴³ Økningen ble tatt godt imot i DFS og i det etterfølgende NST uttrykte redaktøren glede over at bevilgningen endelig hadde blitt øket. Han kalte det en «beskjeden, men sterkt påkrevd økning av statsbidraget»¹⁴⁴, og takket også Jacob Vik for å ha talt DFS sin sak fra talerstolen på Stortinget.¹⁴⁵ Selv om en økning på 30.000 kroner var langt ifra det skytterne ønsket seg var dette en seier for DFS, og ikke minst en annerkjennelse for deres funksjon som en ytre vernefaktor.

I forbindelse med økingen ble spesielt Olav Sæter fra DNA sin positivitet overfor DFS lagt merke til. Sæther stemte for flertallets forslag¹⁴⁶ om økning, og uttalte at han så verdien i at et stort land som Norge, med mange små bygder, hadde mange skytterlag spredt over hele landet.¹⁴⁷ NST uttrykte i etterkant glede over at en stortingsrepresentant fra DNA så viktigheten av DFS, og viste til utviklingen man hadde sett i Sverige.¹⁴⁸ Der hadde skyttervesenet i en kort periode kun mottatt 80.000 kroner av staten, men dette hadde endret seg drastisk utover 1930-tallet.¹⁴⁹ Etter hvert ble nemlig det svenske Arbeiderpartiet, som satt i regjering, en av de største forkjemperne for skyttervesenet sammen med de borgerlige, og det svenske skyttervesenet fikk på det meste hele 470.000 svenske kroner i de siste årene før krigen.¹⁵⁰ DFS håpet nå på en lignende utvikling i Norge.

2.3.4. DFS sine forkjempere

Selv om det til tider var stor motstand mot DFS på Stortinget i mellomkrigstiden er det viktig å ikke glemme at de også hadde stor støtte fra en rekke stortingsmenn. Dette var menn som ofte hadde bakgrunn fra skytterlag og som bidro til å balansere debattene om DFS når arbeiderne argumenterte som hardest mot DFS på 1920- og 30-tallet. Selv da det stormet som verst i mellomkrigstiden stemte tross alt flertallet for å gi DFS penger fra statsbudsjettet. Men hvem var det egentlig som talte skyttervesenet sin sak i Stortinget?

Blant de stortingsrepresentanter som talte DFS sin sak finner vi blant andre Høyres Anders Hammerseth og Venstres Nils Tveit, i tillegg til BPs Jacob Vik. Både Hammerseth¹⁵¹ og Tveit¹⁵² hadde bakgrunn fra DFS, og brukte deres erfaring herfra for alt den var verdt i debattene om DFS i Stortinget. Nils Tveit satt mange år på Stortinget og uttalte allerede i 1928 at det på utover 1920-tallet hadde blitt vanskeligere å drive skytterlag, og skyldte på at prisene på ammunisjon og våpen var blitt svært høye, samtidig som at de store nedskjæringene på bevilgningene fra staten.¹⁵³

I 1938 forsøkte DNA seg igjen med argumentet at DFS ikke var til for hele befolkningen. I denne debatten gjorde Tveit seg gjeldende. I Stortinget i 1938 ble det enstemmig vedtatt at man skulle utrede dette spørsmålet. Olav Sæter fra DNA var blant dem som hevdet at DFS ikke ønsket å ha «de minst bemidlede» i samfunnet som medlemmer. Denne påstanden ble imidlertid sett på med spørsmålstejn også fra DFS sentralt.¹⁵⁴ Nils Tveit sin uttalelse om saken gir også en god indikasjon på at dette ikke stemmer. Han henviste til en statistikk som viste at 1/6 av de som skjøt var fra byene, mens 5/6 var fra bygda. Han sa at bondegutter, fiskere, småbrukere og håndverkere fra bygda ikke var å regne blant de «best bemidlede».¹⁵⁵ Tveit kunne argumentere overbevisende og med fakta i hånd. Han var imidlertid ikke alene om å tale DFS sin sak fra Stortingets talerstol.

Stortingsrepresentant Anders Hammerseth, som etter krigen ble både formann og nestformann i Skytterstyret, var også positiv til DFS, og så dens verdi som en ytre vernefaktor i forhold til forsvaret.¹⁵⁶ Hammerseth, med bakgrunn fra både skytterlag og skyttersamlag, pekte i 1937 på viktigheten av å ha skytterlag i nærmest i alle landets bygder, og skrøt av DFS og skytterlagenes jobb under det han omtalte som vanskelige arbeidsforhold.¹⁵⁷ Hammerseth pekte blant annet på at samtidig som at bevillingen var redusert til det halve siden 1912 hadde prisene på ammunisjon og våpen steget med 60-80 % i samme periode. I tillegg viste han til viktigheten av få flest mulig skyttere ettersom militærøvelsene på 1930-tallet var såpass korte.

Det var imidlertid ikke bare sentrale menn på Stortinget som talte DFS sin sak i årene frem mot 2. verdenskrig. I 1939 får DFS også støtte av en mann som senere skal bli svært viktig for det norske forsvaret. Den daværende obersten, og kommende kommanderende general og forsvarsjef, Otto Ruge uttalte seg vinteren 1939 om sitt forhold til skyting som sport.¹⁵⁸ Han argumenterte for DFS sin verdi for forsvaret og hevdet blant annet at skyttersporten bidro til kameratskap mellom menn i alle aldre og samfunnslag. Samtidig

poengterte han at «ingen moderne oppfinnelser eller teorier kan føre utenom det enkle faktum at det er skuddene som avgjør striden: de skuddene som treffer».¹⁵⁹ Dermed er det ingen tvil om at Ruge satt DFS sin funksjon som en ytre vernefaktor høyt.

Det er utvilsomt viktig å ha dette med i regnestykket når jeg skal se på hvordan DFS kunne utfylle sin rolle som en ytre vernefaktor. Selv om Hammerseth, Tveit og Ruge ikke var alene om å tale DFS sin sak både på Stortinget og i mediene i mellomkrigstiden, gir deres uttalelser og engasjement et mer balansert bilde av debatten rundt DFS. Det måtte imidlertid en krig i vårt nærmeste nabolag til for at de ledende politikerne i DNA skulle lytte til DFS sine trofaste forkjempere.

2.3.5. Vinterkrigen i Finland - innser alvoret?

Pengene skulle komme også for det norske skyttervesenet, men det måtte både to og tre advarsler til for at de norske politikerne skulle se DFS sin verdi som ytre vernefaktor. Den 2. verdenskrig startet 3. september 1939 da Frankrike og Storbritannia erklærte krig mot Tyskland etter at de invaderte Polen to dager tidligere.¹⁶⁰ Norge erklærte seg nøytralt slik de hadde gjort under 1. verdenskrig, men mange begynte likevel å se alvoret i situasjonen. Den 30. november 1939 sa Sovjetunionen opp sin ikke-angrepspakt med Finland, og gikk til angrep på finnene.¹⁶¹ Dette gjorde at også folk flest fikk se hvilken verdi DFS kunne ha som en ytre vernefaktor hvis krigen også skulle komme til Norge. Finland hadde på denne tiden det mange mente var verdens beste og største skytterorganisasjon. De finske skytterlagene kjempet med nebb og klør mot en militær overmakt, og utgjorde et forsvar som imponerte mange, inkludert nordmenn.

Storingsrepresentant og medlem av skytterstyret P.E. Vorum fra DNA var blant de som var imponert over de finske skytterne. Han viste til krigen i Finland under en debatt i Stortinget vinteren 1940, og hvordan skytterlagene der hadde vist seg å ha en stor betydning for det finske forsvaret.¹⁶² Vorum avsluttet med å si at han var sikker at DFS ville være et av de viktigste leddene i forsvaret bare de fikk tilstrekkelige bevilgninger.¹⁶³ Vorum hadde også tidligere gitt sin støtte til skyttersaken. I oktober 1939, som nylig valgt medlem av Skytterstyret, uttalte han til Hamar Arbeiderblad at han vektla viljen til å «hevde oss som et fritt og sjølstendig folk» gjennom skytterlagene som minst like viktig som øvelse i våpenbruk.¹⁶⁴ Han mente også til staten burde vise større interesse for at de vernepliktige fikk

øvelse i skyting allerede før de «kom på moen».¹⁶⁵ Han avsluttet med at antallet skyttere i Norge lett kunne blitt doblet bare skytterlagene hadde fått høyere bevilgninger fra staten.¹⁶⁶

Da vinterkrigen i Finland brøt ut fikk også DFS sine forkjempere virkelig vann på mølla og argumenterte med ny kraft. Jakob Vik fra Venstre viste til viktigheten av gode rifleskyttere i Finland i en debatt i Stortinget 9. januar 1940. Videre hevdet han at dette også ville være mulig i Norge, bare man bevilget nok penger til DFS. «Den billegaste form for militær opplæring er å taka dei organisasjonar i bruk som alt er, og som meir enn gjerne vil taka på seg ekstraarbeidet å læra upp unge menn i rifleskyting.»¹⁶⁷ Vik er tydeligvis klar over at det begynner å bli dårlig tid ettersom han avslutter sitt innlegg med å si «No må det handlas raskt, dersom det i det heile tatt er råd å gjera det.»¹⁶⁸ Også stortingsrepresentant for Høyre, Anders Hammerseth, av samme oppfatning to måneder senere. Han brukte Finland som eksempel da han talte DFS sin sak i Stortinget senere på vinteren, den 8. mars 1940. Hammerseth mente at Finland hadde den beste skytterorganisasjon i verden, og at resultatet av dette hadde kommet til syne under Vinterkrigen mot Sovjetunionen. Han tilla de finske skytterlagene all ære for «Finnlands ypperlige forsvar»¹⁶⁹. Han stilte videre spørsmål om hvordan de norske skyteferdighetene hadde vært hvis det ikke hadde vært for skytterlagene.¹⁷⁰

Kun dager etter Hammerseths argumentasjon i Stortinget tapte Finland Vinterkrigen. På tross av dette hadde de finske skytternes innsats utvilsomt vært viktig for de norske skytterlagene. I tillegg til at de hadde blitt lagt merke til på Stortinget, hadde det ført til, som vi senere skal se, at det strømmet folk til de norske skytterlagene gjennom hele vinteren 1940.

2.3.6. For sent!

Før jeg tar for meg hva som skjedde i skytterlagene vinteren 1940 må jeg se på den siste utviklingen i bevilgningssaken før krigsutbruddet. Hadde 2. verdenskrigs utbrudd i september og Vinterkrigens utbrudd senere på høsten fått den skeptiske delen av Stortinget til å gå med på en økning? Det som skjer tidlig på vinteren 1940 tyder på dette. Det ble da bestemt i Stortinget at det skulle gis en ekstraordinær bevilgning til nøytralitetsvernet i andre halvdel av budsjettperioden 1939-1940, og at DFS skulle få en del av dette.¹⁷¹ Militærkomiteen mottok i etterkant av dette en henvendelse fra Skytterstyret den 25. januar 1940 hvor de ba om at denne ekstraordinære bevilgningen skulle være på 250.000 kroner.¹⁷² Bakgrunnen til den store summen var at «skyttervesenet i den foreliggende situasjon er stillet foran nye oppgaver og krav som ikke var forutsatt under budsjettforhandlingene»¹⁷³. Disse

oppgavene og kravene var, som vi skal se på senere, blant annet knyttet til Hærens frivillige militær opplæring (HFMO).¹⁷⁴

Militærkomiteen ga i St.innst. nr. 27 1940 uttrykt for at de forventet at FD etterkom DFS sitt krav. Kravet ble imidlertid ikke imøtekommet, men det ble bekreftet at de ville motta 110.000 kroner i ekstraordinære midler, noe som skapte misnøye i DFS.¹⁷⁵ Under et møte i Skytterstyret 29. mars 1940 ble det bestemt at de nok en gang skulle be FD om at summen måtte økes til 250.000.¹⁷⁶ Skytterstyret uttalte at ekstrabevilgningen de var lovet på 110.000 kroner ikke en gang ville dekke de utgiftene de hadde på våpen frem til da i 1940. Skytterstyret la dessuten til at «En nå må håpe at myndighetene stiller seg velvillig og imøtekommende og bevilger det en har søkt om og som er absolutt nødvendig»¹⁷⁷.

Under debatten i Stortinget 8. mars ba Nils Tveit om at avgjørelsen om hvor mye DFS skulle få i ekstraordinær bevilgning for terminen 1939-1940 måtte avgjøres så raskt som mulig.¹⁷⁸ Han forklarte dette med at det hadde vært en stor pågang med nye skyttere over hele landet. Som en følge av dette ble det arrangert en rekke frivillige øvelsesskytinger ukentlig, noe som satte store krav til våpen og ammunisjon hos de enkelte skytterlag. Ettersom det var bestemt et visst antall skudd skulle være gratis for nybegynnere var det begrenset hvor lenge lagene kunne drive øvelsesskytingene, all den tid det stadig dukket opp nye skyttere.¹⁷⁹ Også Anders Hammerseth påpekte dette under samme debatt.¹⁸⁰ Han sa at usikkerheten som hersket i skytterlagene omkring de ekstraordinære bevilgningene fra Stortinget gjorde at ikke alle skytterlag, spesielt de små på landsbygda, hadde mulighet til å starte skyteopplæring av nybegynnere.¹⁸¹ Det skulle imidlertid fortsatt drøye før skytterlagenes bønn ble hørt. Først den 5. april 1940 ble det vedtatt at DFS skulle få de 250.000 kronene de ba om allerede i januar.¹⁸² Pengene, som det var forventet at ville bli utbetalt 30. april, kom uansett aldri i tide ettersom tyskerne kom fire dager senere den 9. april, ankom Norge.¹⁸³

Den ekstraordinære bevilgningen ble omtalt i det siste ordinære NST som kom ut i 1940, den 10. april.¹⁸⁴ Da var det imidlertid ikke dette som var fokuset, og det ble kun viet en notis inne i bladet. Med tanke på at dette, sammen med den ordinære bevilgningen for 1939-1940, utgjorde den største bevilgningen i DFS sin historie frem til da ville det være naturlig at dette preget hele førstesiden, men krigens utbrudd gjorde at forsiden heller sa «Firehundreårsnatten»¹⁸⁵. Under denne overskriften gikk NST til angrep på de som har ledet Norge, og «streiket fra sin nasjonale plikt». Det er tydelig at redaktørene Enger og Hoff siktet

til DNA og deres nedrustningspolitikk. Lederen på førstesiden er skrevet i en bitter tone og konkluderer med at hvis det norske folk har vilje og troen så kan de klare å reise seg igjen.¹⁸⁶

Slik det hele utviklet seg ville heller ikke det ordinære budsjettet for 1940-1941 ha noen praktisk betydning for skytterlagene. Likevel er det viktig å ta med hva som skjedde vinteren 1940 på Stortinget. Den 8. mars 1940 ble det enstemmig vedtatt i Stortinget at DFS for budsjettåret 1940-1941 skulle få 275.000 kroner.¹⁸⁷ Man kan nærmest føle stortingsmann og mangeårig forkjemper for DFS, Nils Tveit, sin lettelse da han, som sistemann med ordet i debatten i 1940, innser at DFS skal få pengene de ønsker: «Eg har so mange gonger frå denne talarstolen slegi til lyd for skyttarsaka, nærast for dauve øyre; men no ser det endeleg ut til at alle har fått syn for at det er eit av dei viktigaste spørsmåla som er oppe når det gjeld å halda forsvarstanken og forsvarsarbeidet her i landet ved like»¹⁸⁸. Selv om DFS aldri fikk pengene var de likevel viktig ettersom de motiverte de mange skytterlagene til å fortsette arbeidet frem mot 9. april. Men med tanke på hva som var i vente, var det egentlig noe å juble for?

3. «Klar om ti sekunder fra nå...»

Gjennom stortingsmennene Hammerseth og Vik sine uttalelser fikk vi et innblikk i at pågangen til skytterlagene vinteren 1940 var stor. Politikerne hadde sett betydningen av de finske skytternes innsats under Vinterkrigen og det tok ikke lang tid før det norske folk gjorde det samme. Pågangen i skytterlagene var så omfattende at det store spørsmålet gjennom hele vinteren var om de skulle få tilstrekkelig med penger fra staten slik at de kunne lære opp flest mulig. Som vi har sett så kom aldri pengene til skytterlagene i tide. Med tanke på at bevilgningene til DFS hadde vært lave i mange år er det lite tvil om at forholdene ikke lå til rette for en stormobilisering. I dette kapitlet skal jeg gjøre rede for aktiviteten i skytterlagene vinteren 1940 for å et inntrykk av hvordan skytterlagene var forberedt den 9. april 1940.

3.1. «I gevær!» - skytterlagenes forberedelser vinteren 1940

Som vi har sett økte både aktiviteten og medlemstallene i skytterlagene i siste halvdel av 1930-tallet. Det virket dermed som at DFS var i ferd med å riste av seg de verste virkningene av den årelange politiske uroen. Vinteren 1940 toppet det seg da skytterlagene tok til å forberede seg på det verste. I NST fra vinteren 1940 får man en et klart bilde på at det var hektisk aktivitet over det meste av landet. Blant annet ble det stiftet og gjenreist 119 skytterlag fra 1. januar frem til tyskerne kom 9. april.¹ Allerede i NST nr. 1 i 1940 kommer det en glødende appell fra kontorsjef ved Skytterkontoret, Arne Ragnar Hatlebakk, under overskriften «I gevær!».² Her oppfordrer han alle, fra samlagsnivå og ned til hver enkelt skytter, om å hurtigst mulig starte skyteopplæring. Han sier at det i første rekke er viktig å få tak i ungdommene som skal tjene i nøytralitetsvernet, siden det er disse som skal «være med å verne om rikets trygghet og sikkerhet»³. Hatlebakk skisserte også hvordan han mente opplæringen burde foregå. Han skrev at det først burde gjennomføres en generell opplæring innendørs hvor deltakerne lærte sikting, avtrekk og ladning før man deretter går ut i felten for å prøve skyting i praksis. Oppfordringen til Hatlebakk var utvilsomt sterk, og er et tydelig tegn på at man nå så at krigen var rundt hjørnet også i Norge. Det faktum at de helt siden krigens utbrudd i september 1939 også hadde en egen krigsdagbok i NST taler for at DFS fulgte krigen tett.⁴

Oppfordringen fra Arne Ragnar Hatlebakk og DFS på nyåret 1940 ble utvilsomt tatt seriøst av skytterlagene. Allerede i NST nr. 2 10. januar 1940 kom det frem at det ble arrangert terrengøvelser i Oslo-området søndagen i forveien, og at de andre steder i

landet hadde startet allerede i desember 1939.⁵ Allerede den første søndagen i januar hadde Oslo Skytterlags Skiklubb terrengskyting med hele 742 deltakere⁶. Det blir bemerket at antallet skyttere hadde vært over 1000, men at de ikke hadde nok geværer til å ta imot alle som møtte opp. Samme dag hadde det også vært arrangert skyting på Gressholmen og ved Østerheim med rundt 300 deltaker begge steder, i tillegg til at det også hadde vært skyting i Asker og Bærum.⁷ Senere i januar ble det for øvrig meldt om over 1200 skyttere på én dag ved Bogstadvannet.⁸ Denne store interessen for skyting i Oslo-området taler for seg selv. Folk fryktet nå at krigen skulle komme og ville være godt forberedt. I NST, som på høsten 1939 tok i bruk, «for guds skyld lær de unge menn å skyte»⁹ som sitt slagord, ble fokuset vinteren 1940 arbeidet som ble gjort ute i de lokale skytterlagene. En kan blant annet lese at det ble avholdt ukentlige øvelsesskytinger over store deler av landet, med unntak av de nordligste delene av landet. Dette var på grunn av mørketida, men det er likevel kjent at flere lag i de nordligste samlagene startet øvelser innendørs med miniatyrvåpen.¹⁰ At det var et stort oppmøte av nye skyttere rundt omkring i landet er det liten tvil om¹¹. Et eksempel på dette finner jeg i Eidsberg Skytterlag. Her satte nemlig en av nybegynnerne seg ned på begge knærne for å skyte knestående, hvorpå instruktøren sa «du er ikke i «Betel»¹² nå»¹³.

I tillegg til en strøm av nye skyttere var det også mange gamle skyttere som vendte tilbake til skytebanen. I Stavanger Aftenblad i 1940 ble en eldre skytter sitert: «Eg må få skjoda, eg har `kkje skåde på 20 år.»¹⁴ Den gamle karen var imidlertid ikke alene på skytebanen i Stavanger. Her opplevde de også et økt trykk og forsvarslysten var utvilsomt stor. De hadde på det meste 300 skyttere på en dag, men på grunn av banens kapasitet klarte de ikke flere enn 150 skyttere. Skytterlaget hadde dessuten lagt til rette slik at det var busstransport fra Stavanger sentrum og helt til skytebane, og kvinneforeningen i skytterlaget strikket luer og votter som senere ble gitt til de norske soldatene.¹⁵

Slik det fremgår i NST foregikk øvelsene og treningene i det store og hele likt over hele landet. Hver søndag var det skyting på skytebanen, og et eksempel på populariteten finner jeg på Nordmøre der flere lag kunne ha nesten 150 skyttere hver søndag.¹⁶ Det ble også arrangert konkurranser, ofte med innlagt langrenn i samarbeid med den lokale skiklubben. Slike langrenn med skyting vet vi at ble arrangert i samarbeid med skiklubber flere steder i Norge, blant annet i Akershus og Oppland.¹⁷ Blant annet ble det arrangert et patruljeløp i Aurskog av Urskog Skytterlag 8. januar 1940.¹⁸ Konkurransen, som ble omtalt som det første i sitt slag i Norge i regi av en frivillig organisasjon, ble arrangert som et patruljeløp på ski

med innlagt skyting på ukjente avstander.¹⁹ Lignende konkurranser ble arrangert flere steder på Østlandet, blant annet på Ringerike hvor de samarbeidet med en rekke lokale foreninger.²⁰ Det var dessuten vanlig at det var representanter fra forsvaret som overvar de ulike arrangementene.²¹

Et godt eksempel på den store forsvarsviljen i skytterlagene finner jeg også i Sogn. Under et møte skyttersamlaget arrangerte i Høyanger den 5. januar ble det norske forsvaret drøftet.²² Under møtet ble det blant annet forfattet et brev til Stortinget hvor de anmodet politikerne til å oppfordre alle menn til å melde seg inn i skytterlag.²³ Samtidig krevde de at bevilgningene til DFS økte slik at skytterlagene kunne gjøre den jobben som trengtes.²⁴ Samlagslederen i Sogn Ytre Skyttersamlag, Per Klingenberg Knutsen, var utvilsomt en som så viktigheten av skytterlagene. Blant annet bidro han til å gjenreise skytterlaget i Sogndal vinteren 1940. Laget startet opp med 55 medlemmer, men dette var altfor lite på et så stort sted mente han.²⁵ Det var med andre ord ikke noe i veien med troa på skyttersaken hos Klingenberg Knutsen, og dette vitner om en sterk samlagsleder som hadde troen på at skytterlagene var viktig for det norske forsvaret.

Det er i hovedsak de sørlige delene av Norge som omtales i NST vinteren 1940. Dette ble også bemerket av Trondenes Skytterlags formann Klaus Voldstad i det siste ordinære NST før krigsutbruddet.²⁶ Under overskriften «Det arbeides også i Nord-Norge» forteller han om en rekke gjenreiste skytterlag, god aktivitet og konkluderer med at arbeidet i Nord-Norge ikke står tilbake for det som gjøres i resten av landet. Blant annet er det kjent at skyttersamlagene Ofoten, Lofoten, Salten og Vesterålen hadde samarbeidet om å sette i gang øvelser ettersom «en der oppe føler seg særlig i faresonen»²⁷. Klaus Voldstad la imidlertid til at det ikke var like enkelt å komme i gang med øvelser alle steder. Vintertid i Nord-Norge var nemlig forbeholdt fiske, og mange av de unge var ute på havet. Dermed var det ikke alle lag som fikk startet før disse kom tilbake.

Også den regulære idretten ble kraftig påvirket av den voksende forsvarstanken vinteren 1940. Noe som er med på å illustrere dette er Birkebeinerrennet, som for første og siste gang hadde en egen klasse for de med gevær. 51 mann fordelt på to ulike klasser²⁸, fra ulike skytterlag på Østlandet, startet med Krag-Jørgensen-geværet på ryggen i tillegg til den obligatoriske sekken på 5,1 kg.²⁹ Da de hadde gått to tredjedeler av løpet ble det skutt ti skudd liggende på ukjent avstand.³⁰ Hver bom gav tre minutter i tilleggstid, og dette viser at

skytingen var tillagt relativt stor betydning i sluttresultatet. I boka *Birkebeinerrennet (1932-1971): langs kongesporet over fjellet* blir den innlagte skytingen forklart med «finnenes vinterkrig og beredskapstanken her til lands»³¹. Dermed ser vi nok en gang Vinterkrigen i Finlands betydning for synet på skyting og de frivillige skytterlagene i Norge vinteren 1940. Selv om det ikke blir nevnt er det nærliggende å tro at et skytterlag var med som arrangør. Tiltaket var utvilsomt populært, og det var deltakerne med gevær på ryggen som høstet desidert mest applaus fra publikum på vei over fjellet.³²

Det er ingen tvil om at den økte interessen og aktiviteten i skytterlagene kombinert med den trange økonomiske situasjonen gjorde skytterlagenes drift vanskelig vinteren 1940. Dette ble imidlertid forsøkt løst på ulike måter av skytterlag over hele landet. Allerede tidlig i januar 1940 startet nemlig både privatpersoner, banker og frivillige organisasjoner å gi pengegaver til skytterlag over hele landet. I Eidsberg i Østfold ønsket en dame å gi ti skudd til skytterlaget hvis dette kunne bidra til å lære opp en ung gutt å skyte.³³ Det er også eksempler på at de lokale bankene støttet skytterlagene både på Toten, i Akershus og Vestfold.³⁴ I Skien ble pengespørsmålet løst på den måten at skytterlagene Fjelluglen og Gjerpen sendte ut lister hvor man ba om pengehjelp.³⁵ Pengegavene gjorde at skytterlagene kunne gi flere skyttere et visst antall skudd gratis, og dermed sikre at flere fikk skyteopplæring.³⁶

I tillegg til støtten fra privatpersoner, banker og frivillige organisasjoner kom det også støtte fra et noe uventet hold. I NST nr. 3 fra 1940 kom det nemlig et felles opprop fra de tidligere «fiendene» Arbeidernes Idrettsforbund og Norges Landsforbund for Idrett om å samle seg i idrettslagene og skytterlagene.³⁷ Dette er et opprop som hadde vært helt utenkelig 10 år tidligere. Forklaringen på dette er nok at det nå var den ytre fienden folk nå samlet seg mot, og ikke slik det hadde vært i mellomkrigstiden, den indre. Den tilsynelatende forsoningen mellom arbeiderne og de borgerlige er i tråd med det Knut Kjeldstadli hevder da han sier at den indre striden innad i Norge minsker etter at arbeiderne ser at fascismen er en større trussel enn de borgerlige.³⁸

Alt i alt økte antallet skyttere fra 43.700 til 73.200 i løpet av de tre vintermånedene i 1940. Dette viser at skytterlagene gjorde alt de kunne for å oppfylle sin rolle som en ytre vernefaktor til tross for mangel på full politisk og økonomisk støtte. DFS fikk også en stor tillitserklæring da de fikk som ansvar å være med å arrangere Hærens frivillige militæropplæring over hele landet vinteren 1940. Det varte nemlig ikke lenge før både konge

og regjering kom på banen i det frivillige forsvarsarbeidet. Til tross for alle stridighetene omkring DFS i mellomkrigstiden var det nettopp DFS som skulle få den sentrale plassen i den nye militæropplæringen.

3.2. DFS sitt forhold til forsvaret i mellomkrigstiden

Etter at DFS ble opprettet i 1893 ble skytterlagene sett på om en viktig bidragsyter til det norske forsvaret både fra politikere og det militære, spesielt før 1. verdenskrig.³⁹ Dette kommer frem i St.prp. nr. 57 i 1931, hvor kommanderende general Kristian Laake skriver: «I de tidligere hærordninger har vi alltid regnet med den frivillige skytterorganisasjon som et viktig tilskudd til landets forsvarskraft...»⁴⁰. Laake kommer her med en tydelig anerkjennelse av DFS sin verdi som ytre vernefaktor. I følge Mørkved (1966) hadde skytterlagene to oppgaver i forhold til det militære. Dette var å utdanne skyttere før de kom ut i førstegangstjeneste, i tillegg til å vedlikeholde skyteferdighetene for de som hadde avtjent førstegangstjeneste.⁴¹ Det er lite som tyder på at DFS sin tilknytning til forsvaret ble forsterket i noen særlig grad i mellomkrigstiden. Likevel ble det ved Hærordningen av 1927 bestemt at skyttere i de to øverste klassene i DFS kunne få avkortning av rekruttskolen på inntil 12 dager.⁴² DFS ble ofte omtalt som den billigste måten å styrke det norske forsvaret på, og Mørkved mener at den positive innstilling til DFS i proposisjonen til Hærordningen av 1927 kommer av økonomiske grunner.⁴³ Hærordningen av 1927 kom hovedsakelig på grunn av en nedskjæring økonomisk, og DFS sitt frivillige forsvarsarbeid ville derfor være viktig for det norske forsvaret.⁴⁴ De nye fritaksreglene ble godt tatt imot hos DFS. Kontorsjef Hoff skrev i NST i 1927 at dette var noe de hadde ventet på i en «menneskealder».⁴⁵ Dette påpeker også Mørkved da han skriver at Hoff så på dette som et gjennombrudd for anerkjennelsen av skytterlagenes virksomhet.⁴⁶ Det var imidlertid ikke før det virkelig ble alvor at forsvaret snudde seg til skytterlagene og strakte ut hånden etter hjelp.

3.3. Hærens frivillige militæropplæring

Kong Haakon uttalte i sin frontale under åpningen av det åttiniende Storting den 12. januar 1940 at det ble arbeidet med en plan for frivillig militæropplæring under ledelse og kontroll av FD.⁴⁷ Disse planene kom til høsten 1939 og ble skissert av kommanderende general Kristian Laake i hans promemoria fra 28. desember 1939. Her kom det fram at det var de militære myndigheter som skulle ha ansvaret for organiseringen og iverksettelsen av det som skulle bli Hærens Frivillige Militæropplæring (HFMO).⁴⁸ Laake innså nå at det norske forsvaret ikke ville holde stand hvis f.eks. tyskerne med sin erobringstaktikk skulle gå til

angrep på Norge. Han uttalte i sitt promemoria den 28. desember 1939 at de «finska skyddskår»⁴⁹, det som tilsvarte DFS i Finland, sin innsats i Vinterkrigen var tilstrekkelig bevis for at det frivillige forsvaret i Norge måtte utbedres.⁵⁰ Samtidig ble det også klart at de lokale skytterlagene skulle bidra, både ved utlån av skytebane, opplæring i skyting og som arrangører av kursene.⁵¹ I første rekke var det ønsket at kursene skulle være ledet av de lokale militære distriktskommandosjefer og deres offiserer. Laake pekte imidlertid på at de militære staber og avdelinger var så belastet med andre arbeidsoppgaver, blant annet nøytralitetsvakten, at de ikke kunne ha ansvaret for HFMO i tillegg⁵². Dermed lå alt til rette for at skytterlagene skulle bli svært sentrale.

Det var i første rekke i forbindelse med skyteopplæringen i HFMO at skytterlagene skulle få en sentral rolle.⁵³ Det var i 1940 skytterlag og skytebaner over hele landet, og disse kom nå til å komme til nytte. Dette ble også kommentert i NST 24. januar 1940. Her kom det frem at de antok at skyteopplæringen som skulle skje i HFMO, ville skje i regi av skytterlagene, «For skytterorganisasjonen har skytebanene og i det hele tatt apparatet i orden, og nå er det da anledning til å bruke det ekstraordinært»⁵⁴. Den 18. januar ble St.prp. nr. 13 1940 godkjent ved kgl. res.⁵⁵ Denne fortalte hvordan HFMO skulle organiseres og gjennomføres, i tråd med Laakes promemoria. I innstillingen til Stortinget kom det blant annet frem at Militærkomiteen, på bakgrunn av den endrede «utenrikspolitiske stoda hausten 1939»⁵⁶, rådet Stortinget til å vedta opprettelsen av HFMO. Dermed ble de frivillige skytterlagene nå pålagt en ny, viktig, oppgave som en ytre vernefaktor.

HFMO kom altså i gang etter et militær initiativ, men DFS, og ikke minst skytterlagene på lokalt nivå, skulle vise seg å få en svært sentral rolle. I de fleste bygder over hele landet sto nemlig skytterlagene som arrangører av kursene, ofte i samarbeid med et lokalt befal. Kanskje fikk skytterlagene en større og viktigere rolle enn det kommanderende general Laake så for seg da han introduserte sine planer i desember 1939?

3.4. HFMO i regi av skytterlagene

HFMO hadde anslagsvis 10.000 kursdeltakere og ble satt gang omkring 1. februar i de fem sørligste distriktene.⁵⁷ Som vi har sett var det svært mange skytterlag som var godt i gang med sine egne skyteøvelser, og de fortsatte også med dette ved siden av HFMO. Det finnes en rekke gode eksempler på hvordan HFMO ble arrangert, og de aller fleste var i tråd med bestemmelsene til FD.⁵⁸ Kurset gikk ofte over fire uker med to kveldskurs i uken, og øvelser

utendørs hver søndag.⁵⁹ I tillegg til lagsvåpen og private våpen fikk skytterlagene utlånt våpen fra de militære myndigheter, i tillegg til at det ble gitt gratis ammunisjon til hver deltaker. Antall skudd som ble gitt gratis varierte sannsynligvis fra sted til sted i forhold til den økonomiske situasjonen.⁶⁰ Kursene bestod i hovedsak av skytetreningen i form av skarpskyting, tørrtrening, siktetrening, samt øvelse i å demontere og montere Madsens maskingevær.⁶¹ I tillegg til skyteopplæring var det også opplæring i kartlesing, patruljetjeneste, små fektingsoppgaver osv.⁶² HFMO ble ofte sponset med midler fra både privatpersoner og lokale offentlige institusjoner, i tillegg til militært materiell.⁶³ En kan med stor sikkerhet fastslå at de aller fleste kurs ble arrangert enten med skytterlaget som arrangør, eller i det minste som en medarrangør eller bidragsyter.⁶⁴ I tillegg var det også vanlig at HFMO ble arrangert i samarbeid med andre frivillige organisasjoner, og dette var ofte idrettslag eller forsvarsforeninger.⁶⁵ Det faktum at det deltok hele 10.000 på HFMO sier i seg selv at dette var en intens og omfattende opplæring.⁶⁶

HFMO kom senere i gang i Nord-Norge enn ellers i landet. Dette var på grunn av bestemmelsene om at det kun var de fem sørligste distriktskommandoene i Hæren som skulle igangsette HFMO.⁶⁷ Likevel, på grunn av den spesielle posisjonen skytterlagene og HFMO fikk i Nord-Norge, er det på sin plass å gå nærmere inn på hva som skjedde her. I FKAs arkiver ved Riksarkivet i Oslo kan man blant annet finne utfyllende rapporter fra en rekke skytterlag i Nord-Norge. Disse skildrer, i all hovedsak i samsvar med resten av landet, hvordan HFMO ble gjennomført.⁶⁸ Den opprinnelige planen til Hæren gikk ut på at det i første kun var de fem sørligste distriktene som skulle arrangere HFMO.⁶⁹ Grunnen til at de ikke startet opp i nord var det store arbeidspresset de militære hadde vinteren 1939. På grunn av Vinterkrigen i Finland hadde nøytralitetsvaktene i denne landsdelen blitt mobilisert og dette opptok det meste av militært mannskap.⁷⁰ I februar 1940 ble det likevel vedtatt at en skulle starte med HFMO.⁷¹ Dette skjedde etter at Tromsø Skytterlag den 1.februar, sammen med andre foreninger i Tromsø, blant dem Tromsø IL, hadde arrangert et møte. Her hadde de drøftet behovet for å starte opp frivillige militærøvelser, som helst skulle inngå i HFMO.⁷² Resultatet av møtet ble at de, i samarbeid med 6. distriktskommando, skulle søke om at øvelsene kunne inngå i HFMO. Denne søknaden ble innvilget og dermed kom HFMO i gang også i Nord-Norge.

At skytterlagene var delaktige i HFMO på lik linje som i resten av landet er det liten tvil om. Major Tysland, som var lederen for HFMO i Nord-Norge, rapporterer om en rekke

skytterlag i hele landsdelen som arrangerte HFMO.⁷³ Den 8. mars 1940 ble det meldt at 6. distriktskommando i Nord-Norge hadde 1650 deltakere på kursene i tillegg til 350 som hadde deltatt i skytterlag hvor det ikke var noen militær instruktør.⁷⁴ Det er imidlertid grunn til å anta at langt flere skytterlag arrangerte HFMO, også etter krigens utbrudd.

I tillegg til at de kom senere i gang med HFMO i Nord-Norge fikk den også en annen, og om mulig, enda viktigere funksjon her enn i resten av landet. I tillegg til opplæring i fredstid skulle også hvert sted som arrangerte HFMO ha ansvar for å danne lokalvern avdelinger som skulle beskytte «eget hjemsted» i krigstid.⁷⁵ Disse lokale vaktavdelingene fikk i oppgave å fungere som etterretningstjeneste, i tillegg til å beskytte både lagre, bedrifter og «kommunikasjoner», og ikke minst bygda, mot angrep fra fienden.⁷⁶

Ordningen med skytterlagene som «Hjemmevern» var imidlertid langt ifra ny. Ola Five, en av initiativtakerne til Folkevæpningssamlagene på 1880-tallet, hadde allerede på slutten av 1800-tallet lagt frem forslaget om å benytte skytterlagene som egne tropper, såkalte skytterlagstropper.⁷⁷ Denne Five-ideen vokste videre, og i 1905 ble det vedtatt på Stortinget at skytterlag skulle utgjøre egne tropper i den mulige krigen mot Sverige. Senere, i 1913, ble dette vedtatt som en fast ordning, men vedtaket ble opphevet allerede i 1917 etter at skytterne mente dette var i strid med prinsippet om frivillighet.⁷⁸ Tanken om å benytte skytterlagene som egne tropper til hjemmevern dukket opp igjen i NST i 1939 og 1940. Blant annet ble dette tatt opp av daværende formann i Skytterstyret, Ole T. Olsen, i november 1939.⁷⁹ Vinteren 1940 kommer det igjen et forslag, denne gangen mer detaljert og med utregninger som viste hvor mange skyttere et slikt «Hjemmevern» faktisk ville omfatte. Det detaljerte forslaget kom fra kasserer i DFS, major Gottlieb Erdmann, og viste til at DFS kunne stille 50.000 mann og at Hæren ville ta om lag 33.000 av disse på grunn av antallet vernepliktige i DFS.⁸⁰ Det betød i hans utregning at omlag 17.000 skyttere kunne utgjøre egne tropper sammen med de militære, eller på sitt hjemsted.⁸¹ Erdmann mente at det var på tide å børste støvet at vedtaket som ble opphevet i 1917, og at skytterlagene skulle utgjøre egne tropper som kunne benyttes til landets forsvar.⁸² Erdmanns oppfordring ble hørt da de gamle ideene om skytterlag som lokale «Hjemmevern» ble realisert i Nord-Norge, i en noe modifisert form, gjennom HFMO.

Det ble med andre ord arbeidet både intensivt og godt over hele landet vinteren 1940. Gjennom et økt antall øvelser og konkurranser, i tillegg til HFMO, gjennomførte

skytterlagene en stormobilisering vinteren 1940. Det store spørsmålet er imidlertid: var dette nok kun til å kunne bidra?

3.5. Det norske forsvaret april 1940

Før jeg kan forsøke å svare på om alle forberedelsene som ble gjort av skytterlagene vinteren 1940 var tilstrekkelige, må jeg se på hvordan det norske forsvaret var rustet til krigen 9. april. Dette vil kunne gi meg et bilde av hvordan de norske skytterlagene kunne bidra da krigen brøt ut. Var de overflødige i et norsk forsvar som var godt rustet? Eller utgjorde de en nødvendig og sårt tiltrengt rolle som en viktig ytre vernefaktor? Og eventuelt hvordan kunne de bidra i et slikt forsvar?

Som vi allerede har sett ble det norske forsvaret nedrustet i mellomkrigstiden. Først gjennom Forsvarsordningen av 1927, og deretter ved Forsvarsordningen av 1933. Da uroen begynte å bre seg i Europa utover 1930-tallet ble det imidlertid iverksatt en opprustningsprosess. Da krigen brøt ut i 1940 var det Hærordningen av 1933, som trådte i kraft 1. juli 1934, som var gjeldende.⁸³ Ordningen ble innført av en Bondeparti-regjering hvor Vidkun Quisling var forsvarsminister.⁸⁴ Denne ordningen blir av Kjeldstadli (1994) kalt en minimumsorganisasjon, og blir av Breidliid m. fl (1990) forklart som et resultat av statens finansielle stilling.⁸⁵ I St.prp. nr. 57 1931 blir det pekt på at de tidligere forsvarsordningene var maksimumsorganisasjoner, altså på papiret alltid klare for krig, men at de økonomiske besparelsene de seneste år hadde gjort at det var «uthullet på fundamentale felter»⁸⁶. FD skrev i 1931 at faren for krig var blitt «meget forminket»⁸⁷, og at man kunne slå fra seg muligheten for at Norge alene kunne komme i krig mot et annet land.⁸⁸ Hærordningen av 1933 betød også en kraftig reduksjon av fastlønnede befal.⁸⁹ I 1927 hadde dette tallet vært på 1433, mens det i 1933 ble redusert til 541. Vernepliktsalderen var 21 år og det var 84 dagers rekruttskole for infanterister.⁹⁰ Dette var det imidlertid kun to årganger som hadde gjennomført i 1940 og det hadde heller ikke blitt avholdt noen rep-øvelser gjennom hele 1930-tallet.⁹¹ Tidligere årganger i infanteriet hadde hatt så lite som 48 dagers rekruttskole, men dette økte til 60 og senere 72 dager sent på 1930-tallet. Dessuten hadde 1/3 av hele styrken vært fritrekt hvert år frem til 1936.⁹² Alt i alt kan en med stor sikkerhet si at det ikke var et fryktingytende forsvar Norge kunne stille med.

En krigsoppsetning av Hærordningen av 1933 vil ifølge St.prp. nr. 6 1933 «forutsette en forutseende utenriksledelse som i tide tar initiativet til å få forsvaret styrket når situasjonen

blir truende.»⁹³ Dette betød at ordningen ville ha ulik oppsetning i fredstid og krigstid. Full krigsmobilisering ville ifølge Breidlid m. fl (1990) ta flere år, og ifølge Christophersen (1970) minst et halvt år.⁹⁴ Hva da hvis det kommer et overraskende krigsutbrudd hvor ikke utenriksledelsen er «forutseende» nok? Dette spørsmålet ble også omtalt i St.prp. nr. 6 1933 under overskriften «Full krigsmobilisering ved uventet fredsbrudd»⁹⁵. Denne sa at hvis det brøt ut krig da forsvaret var organisert som en «minimumsorganisasjon», det vil si at det ikke hadde skjedd en krigsmobilisering, så «kan vi komme i en alvorlig situasjon»⁹⁶. Det konstateres med andre ord allerede i 1933, sju år før krigens utbrudd, at et overraskende angrep på Norge ville få alvorlige konsekvenser all den tid utenriksledelsen ikke har vært forutseende nok. Hvis dette ble tilfellet skulle krigsmobiliseringen foregå som improvisasjon samtidig som krigsoperasjonene foregikk.⁹⁷

Det store spørsmålet om hvilken tilstand det norske forsvaret var i 9. april 1940 avhenger dermed om utenriksledelsen klarte å være forutseende nok. Spørsmålet om hvem som skal ha skylden for det som viste seg å være et svært mangelfullt forsvar er et av de mest diskuterte spørsmålene i norsk historie.⁹⁸ Derfor skal jeg ikke legge ut på en jakt etter en skyldig, men heller støtte meg på hva andre historikere tidligere har kommet frem til. De fleste virker imidlertid å være enige i at hovedårsaken til det slette forsvaret 9. april var den store nedrustningsprosessen gjennom hele mellomkrigstiden.⁹⁹ Dette gjorde at arbeidet som sto foran Norge på slutten av 1930-tallet var enormt, og selv om man både økte og gav ekstraordinære bevilgninger var det for sent.¹⁰⁰ På toppen av dette peker også mange på den manglende viljen til å igangsette mobilisering høsten 1939, og ikke minst i dagene før 9. april 1940.¹⁰¹ Både forsvarsminister Birger Ljungberg og utenriksminister Halvdan Koht har i ettertid fått kross kritikk for dette, og Koht har også selv tatt kritikk.¹⁰² Det er dermed på sin plass å hevde at utenriksledelsen til en viss grad var forutseende, spesielt på slutten av 1930-tallet, men ikke på langt nær var forutseende nok.

Det norske forsvaret var med andre ord ikke mobiliseringsklart den 9. april 1940, og frykten fra 1933 for «å komme i en alvorlig situasjon»¹⁰³, var nå blitt reell. Men hva skjedde egentlig da det ble klart at Norge ville bli trukket inn i krigen? Til tross for at det var flere hendelser som hintet om at en krig var rett rundt hjørnet ble det ikke gitt noen mobiliseringsordre, med unntak av to bataljoner i Østfold den 8. april, før morgenen 9. april.¹⁰⁴ Den første mobiliseringen som ble satt i gang om morgenen 9. april var en mobilisering som skulle skje per telefon og/eller post.¹⁰⁵ Dette ville ta tre dager og var ikke en

full mobilisering.¹⁰⁶ Klokken 08.00 den 9. april gikk det likevel ordre om mobilisering gjennom radioen til hele landet.¹⁰⁷ Senere på dagen, klokken 19.30, ble det full forvirring da Nasjonal Samlings Vidkun Quisling gjennom radioen erklærte at han hadde overtatt kommandoen, og at all mobilisering skulle opphøre med umiddelbar virkning.¹⁰⁸ Dette skapte stor usikkerhet rundt mobiliseringen og oppsetningene var i det store og hele preget av improvisasjon. Usikkerhetene og svakhetene ved det norske forsvaret var så store at tidligere generalmajor Bjørn Christophersen i boken *Forsvarets plass i norsk historie* konkluderte med at Norge møtte det tyske overfallet med «det som er blitt kalt Europas slettest rustede og slettest øvde forsvar»¹⁰⁹.

3.6. 9. april 1940-10. juni 1940: Operasjon «Weserübung»

For å skape en bedre oversikt, og ikke minst en forståelse for hvordan skytterlagene deltok, skal jeg nå ha en kort gjennomgang av krigens gang i Norge i 1940.

Den 9. april skjedde det alle fryktet: Tyskland invaderte Norge. Uten en offisiell krigserklæring sto plutselig tyske tropper i en rekke norske kystbyer tirsdag morgen 9. april 1940.¹¹⁰ Hitler og Tyskland hadde startet sin operasjon «Weserübung».¹¹¹ Dette gikk ut på å overta norskekysten så langt nord at Atlanterhavet ble åpnet og malmtrafikken fra Narvik til Tyskland, som britene hadde sperret, ble sikret. Dette skulle de gjøre ved et overraskelsesangrep mot Norge. Om morgenen den 9. april 1940 var nesten 11.000 tyskere i Norge fordelt på to divisjoner på Østlandet, en på Sørlandet, en på Vestlandet, en i Trøndelag og en i Nord-Norge. Med disse styrkene besatte tyskerne Narvik, Trondheim, Bergen, Egersund, Arendal, Oslo, Horten, Kristiansand, Stavanger, Moss, i tillegg til Sola og Fornebu om morgenen 9. april. Dermed var de største byene i Norge lammet og det militære ble tatt helt på senga. Tyskerne forsøkte først å få de norske styrkene til å overgi seg gjennom forhandlinger med regjeringen. Det ble raskt klart at dette var uinteressant for nordmennene og tyskernes plan B, som tok utgangspunkt i norsk væpnet motstand, ble iverksatt. Etter at tyskerne fikk kontroll over de nevnte byene var deres mål å oppnå kontakt mellom tyske styrker mellom Oslo og Trondheim, i tillegg til Oslo og Bergen. De fikk også i oppgave å hindre norsk mobilisering og tok dermed mange av de norske mobiliseringsplassene, blant dem Hvalsmoen, Heistadmoen og Helgelandsmoen. Når det i tillegg var stor forvirring angående mobiliseringen av de norske styrkene skapte dette store problemer for det norske forsvaret. På Sørlandet tok tyskerne raskt kontrollen, og i Kristiansand og i Setesdal gjorde de norske styrkene retrett og overgav seg allerede 15. april uten å ha vært i kamp. På

Heistadmoen på Kongsberg gjorde Infanteriregiment 3 (IR3) det samme 13. april, mens de norske styrkene i Østfold flyktet over til Sverige 13.-15. april. Da dette var gjort, startet tyske tropper nordover fra Oslo gjennom Glåmdalen og Østerdalen, og over Hedmarken og gjennom Gudbrandsdalen til Åndalsnes. Her møtte de motstand fra norske styrker. De tyske styrkene som var nordvest for Oslo fikk deretter i oppgave å ta seg frem til Lillehammer for så å forene seg med de tyske styrkene som hadde kommet over Hedmarken og deretter søke kontakt med Trondheim. De tyske troppene møtte imidlertid motstand fra Totengruppen på Ringerike, Hadeland, Toten og i Gausdal på vei til Lillehammer. Ettersom norske styrker kom over fra Vestlandet til Hallingdal, Numedal og Valdres sendte også tyskerne tropper dit, og det kom dermed til kamper også der. På Vestlandet ble det kamper på Jæren, i Hardanger, Bergen og Voss. Sør for Trondheim kjempet styrker fra Møre og Trøndelag i Nåverdalen mot tyske styrker som var på vei nordover til Trondheim. Da de tyske styrkene sørfra og nordfra møttes i Berkåk 30. april 1940 oppgav de norske styrkene forsvaret av Sør-Norge noen dager senere.

Samtidig fortsatte kampene i Nord-Norge. Her hadde tyskerne tatt Narvik den 9. april og kjempet mot både norske og allierte styrker gjennom hele april og store deler mai. Den 28. mai klarte imidlertid de norske styrkene, med stor hjelp fra de allierte, å gjenerobre Narvik etter å ha startet en ny offensiv mot tyskerne den 24. april. I følge Eitinger-rapporten var tyskerne svært nærme en kapitulasjon i Nord-Norge.¹¹² Samtidig måtte de allierte trekke sine styrker ut av Nord-Norge, og flytte de ned til kontinentet i begynnelsen av juni 1940. Dette førte til at det raknet for de norske styrkene, og den norske kapitulasjonen var derfor et faktum den 10. juni 1940.

3.7. Skytterlag i tidlig okkuperte områder

Oversikten over kampene som foregikk i Norge fra 9. april til 10. juni i 1940 er ikke bare viktig som en oversikt i seg selv, men også som en føring for hvor og hvordan skytterlagene kunne delta. Noen steder, som i Møre og Romsdal, hadde ikke tyskerne kommet, mens på Sørlandet, samt de sørligste delene av Øst- og Vestlandet, var det landsatt tyske tropper i en rekke byer allerede 9. april.

Selv om tyskerne ankom en rekke steder 9. april var det de fleste steder ingen tyske styrker de første dagene av krigen. Nettopp dette muliggjorde en storstilt mobilisering av skytterlagene. Det er flere eksempler på steder hvor tyskerne ankom 9. april og dermed

nærmest umuliggjorde skytterlagenes mulighet til å bidra. I områdene rundt både Bergen, Trondheim, Narvik, Oslo og Stavanger fikk ikke skytterlagene etablert tropper fordi tyskerne ankom såpass tidlig. Som vi har sett var forberedelsene i full gang i alle disse byene vinteren 1940, og dette tilsier også at skytterlagene hadde et ønske om å gjøre motstand, men situasjonen gjorde det nærmest umulig. Forsvarsviljen var imidlertid stor, og som vi senere skal se, var det blant annet svært mange, blant dem skytterlag, som reiste nordover fra Oslo for å delta i kampene med tyskerne.

Et godt eksempel på hvordan tyskerne tidlige ankomst satte begrensninger for skytterlagenes mulighet til å bidra finner vi i den sørligste militære distriktskommandoen som omfattet Rogaland, Aust-, og Vest-Agder.¹¹³ Her ankom tyske styrker Stavanger, Kristiansand, Egersund og Arendal allerede 9. april, og de militære i dette området mistet umiddelbart en rekke viktige mobiliseringsplasser. Dette skapte svært uoversiktlige og kaotiske situasjoner, og gjorde at de militære på Sørlandet kapitulerte allerede 15. april.¹¹⁴ Hauge (1978) beskriver situasjonen i på Sørlandet, og spesielt i Setesdal som kaotisk, og med tilløp til panikk på norsk side.¹¹⁵ Han hevder videre at det kom oppfordringer fra en rekke hold om å ikke gjøre motstand mot de tyske styrkene, ettersom de skulle være svært store, noe det senere viste seg at de ikke var. Oppfordringene om å ikke gjøre motstand ble ikke gitt i slik skala andre steder i landet, og bidro nok til at skytterlagene her holdt seg passive.¹¹⁶ I tillegg gjorde nok den uoversiktlige situasjonen at de militære ikke fikk anledning til å komme i kontakt med skytterlagene. Det faktum at de norske styrkene på Sørlandet kapitulerte den 15. april, på grunn av det som i etterkant viste seg å være en liten tysk bataljon, viser oss hvor kaotisk situasjonen var. Dette ble for øvrig omtalt av Hauge (1978) som «det tristeste kapittel i vår kamp for friheten i 1940»¹¹⁷. I Rogaland klarte de norske styrkene å oppholde tyskerne lenger, men også her var situasjonen uoversiktlig.¹¹⁸ Tjeltveit (1990) beskriver at tyskernes inntog i Stavanger gjorde arbeidsforholdene til de militære svært vanskelig, noe som naturlig nok også hindret skytterlagene.¹¹⁹

Selv om tyskernes tidlige ankomst i flere steder gjorde motstanden svært vanskelig for skytterlagene er det flere eksempler på at de likevel forsøkte å gjøre motstand. Blant annet klarte Os Skytterlag «det umulige» da de smuglet ut alle våpnene sine fra skytebanen som tyskerne hadde beslaglagt allerede 9. april.¹²⁰ Våpnene ble fraktet til de norske styrkene som hadde samlet seg ved Voss. En lignende situasjon oppstod også i Egersund hvor skytterlaget forsøkte å redde et våpenlager de hadde etablert i forbindelse med HFMO.¹²¹ De fikk flyttet

våpenlageret, men fant ut underveis i flyttingen at alle sluttstykkene hadde blitt fjernet fra samtlige våpen, og hele operasjonen ble dermed mislykket. Som Berglyd (1990) påpeker var ikke troppen fra Egersund Skytterlag en «slagkraftig styrke»¹²², men deres forsvarsvilje kom tydelig frem 9. april. Forsvarslysten til skytterne på Sørlandet finner jeg også et eksempel på i Arendal. Den 9. april tilbød Arendal Skytterlag å stille med 150 skyttere som skulle «hive tyskerne på sjøen»¹²³. Dette ble ikke godtatt av formannskapet, da de mente at motstand mot tyskerne var nytteløs. Tidligere samme morgen hadde dessuten lensmannen nektet å kalle inn de som hadde deltatt i HFMO i Arendal etter at lederen for HFMO hadde oppfordret til dette.¹²⁴

Disse eksemplene viser tydelig hvordan tyskernes tidlige ankomst gjorde motstanden vanskelige både for de militære styrkene og skytterlagene i en rekke områder. Som vi senere skal se gjorde det motsatte, nemlig tyskernes foreløpige fravær, at skytterlagenes mulighet til å delta i krigen fikk mye bedre vilkår.

3.8. Alt ligger til rette...

Jeg har nå gjort rede for hvilke forutsetninger de frivillige norske skytterlagene hadde for å bidra i krigen mot tyskerne i 1940. Etter nesten to tiår med vanskelige arbeidsforhold blåste altså vinden kraftig i seilene for DFS igjen vinteren 1940. Over hele landet startet man tidlig vinteren 1940 med skyteøvelser. Etter hvert kom også lagene i gang med HFMO og aktiviteten økte deretter. Over 100 nye skytterlag ble stiftet eller gjenreist, og det var høyt oppmøte på skyteøvelser over hele landet. Som vi har sett var det ikke uvanlig med over 1000 mann på skytebanen en vanlig søndag i Oslo. Det er helt tydelig at skytterlagene ventet at det verste kan skje, og det er fristende å hevde at de var langt mer forutseende enn det regjeringen var. Skytterlagenes store aktivitet, kombinert med det faktum at det norske forsvaret ikke var i krigsberedskap, økte muligheten for at skytterlagene skulle bli viktige ved en eventuell krig drastisk.¹²⁵ Ettersom utenriksledelsen ikke hadde vært forutseende nok måtte mobiliseringen av de militære styrkene skje raskt og med de ressurser man hadde.¹²⁶ Tyskernes tidlige ankomst en rekke steder 9. april hindret mange skytterlag i å kunne yte motstand, og i mange av disse områdene var det skytterlag som hadde forberedt seg godt gjennom hele vinteren. Samtidig åpnet tyskernes foreløpige fravær i andre områder store muligheter for de frivillige skytterlagene til å organisere seg. Spørsmålet blir derfor: tok de muligheten? Alt lå nå til rette for at skytterlagene kunne vise at de hadde klart å dyktiggjøre det norske folk for landets forsvar.

4. Hva gjorde skytterlagene?

I det følgende kapittel skal jeg ta for meg hvordan skytterlagene i Norge løste sin oppgave som en ytre vernefaktor under kampene i Norge fra 9. april 1940 til 10. juni 1940. Gjennom kildene kommer det frem at skytterlagene i hovedsak bidro på to ulike måter. Dette var 1) som lokale vaktavdelinger og 2) som skytterlagstropper i direkte kamper med tyskerne.

For å få et innblikk i hvordan skytterlagene fungerte som en ytre vernefaktor er det en rekke spørsmål som er interessante. Hvem mobiliserte egentlig de frivillige skytterlagene? Var det DFS sentralt som sendte ut en mobiliseringsordre, eller var det skytterlagene selv som tok initiativet? Det er også svært interessant å se på hva slags oppgaver skytterlagene fikk. I tillegg skal kapitlet også forsøke å gi et innblikk i hva skytterlagene gjorde for å oppfylle kravene i Landkregsreglementet. Kort sagt skal jeg nå gjøre rede for hvordan skytterlagene løste sin funksjon som en ytre vernefaktor da krigen brøt ut 9. april 1940.

4.1. Skytterlagstropper som lokale vaktavdelinger

I det kommende delkapitlet skal jeg ta for meg hvordan skytterlagene organiserte seg som skytterlagstropper og dannet lokale vaktavdelinger. Hovedårsaken til at dette var mulig var den store utbredelsen av skytterlag. I 1939 fantes det omlag 1100 skytterlag godt fordelt over hele landet, og i løpet av vintermånedene i 1940 ble det stiftet over 100 nye.¹ Det fantes med andre ord skytterlag nærmest i alle byer, grender og bygder over hele landet da krigen brøt ut. Dette, sammen med det faktum at det i de fleste områder ikke fantes verken norske eller tyske tropper, la grunnlaget for den storstilte lokale mobiliseringen som fant sted. Når i tillegg alle de vernepliktige fra bygda eller byen reiste langt avsted for å gjøre sin plikt var det mange områder i Norge som var helt ribbet for militært personell. Dermed meldte behovet for lokale forsvarsstyrker seg umiddelbart. Og det er her de frivillige skytterlagene kommer inn i bildet. De utallige skytterlagene i Norge startet kort tid etter krigsutbruddet å organisere seg som lokale vaktavdelinger, eller skytterlagstropper. Dette sikret at man hadde kontroll i bygda i forhold til spioner samt tyske båter, fly og tropper som kunne være på vei. I tillegg til at de ved å organisere seg som lokale skytterlagstropper sørget for et tryggere lokalmiljø, var de også til stor hjelp for det militære. Skytterlagene fungerte nemlig som etterretningstjeneste for de militære, og gav de nyttig informasjon om tyskernes bevegelser i områder hvor de militære ikke hadde tropper.

I de neste delkapitlene følger en mer detaljert og geografisk organisert beskrivelse av hvordan skytterlagene bidro som lokale vaktvern i kampen mot tyskerne.

4.1.1. Lokale vaktvern i Nord-Norge

Skytterlagene i Nord-Norge stod i all hovedsak for det meste av forsvaret av bygder og byer i denne landsdelen under krigen i 1940. Som vi har sett skulle alle i Nord-Norge som arrangerte eller deltok på HFMO, utgjøre en lokal vakttropp som skulle få ansvaret for forsvaret av hjembyen, eller hjembygda, ved et eventuelt krigsutbrudd.² Siden det for det meste var skytterlagene som hadde arrangert HFMO, med skyttere og andre frivillige som kursdeltakere, gjorde dette at det i praksis var skytterlagene som fikk ansvaret for lokalforsvaret de fleste stedene i Nord-Norge.

4.1.1.1. Ivrige skyttere i Finnmark og Troms

Lengst nord, i Aust-Finnmark Skyttersamlag, vet vi med sikkerhet at det ble arrangert HFMO, og på bakgrunn av dette ble det organisert vaktkompanier i regi av skytterlagene da krigen brøt ut. Det er kjent at det ble organisert lokale vaktkompanier i både Vadsø, Vardø og Gamvik.³ I både Gamvik og Vardø samarbeidet skytterlaget med det militære, noe det etter all sannsynlighet også gjorde i Vadsø.⁴ I Vardø finner jeg dessuten et eksempel på hvor mange frivillige som deltok i vaktkompaniene. Her var det mellom 40 og 50 frivillige, og det var etter alt å dømme i alle hovedsak frivillige skyttere. Når vi også ser det store antallet skytterlag som bidro også i Vest-Finnmark Skyttersamlag sannsynliggjør dette muligheten for at det var flere enn de overnevnte lag som deltok i Aust-Finnmark.

I Vest-Finnmark er det nemlig kjent at en rekke skytterlag, spesielt de som lå langs kysten, organiserte seg som lokale vaktτροpper.⁵ Blant disse var både Hammerfest Skytterlag og Honningsvåg Skytterlag.⁶ I Dahl (1945) kommer det frem at skytterlagene i Vest-Finnmark Skyttersamlag skulle rapporterte om skip og fly til de militære i Altagård.⁷ Skytterlaget i Honningsvåg var utvilsomt svært aktive, og de kapret blant annet to tyske trålerne i dagene 13.-16. april.⁸ Skytterlagskarene i Finnmark var med andre ord svært ivrige, og ikke minst modige. Alt i alt oppsummerer Dahl (1945) de frivillige vaktavdelingenes innsats i Vest-Finnmark med «at de gjorde en glimrende tjeneste»⁹.

Også i Troms Skyttersamlag var skytterlagene aktive etter krigsutbruddet. Her er det kjent at en rekke skytterlag organiserte vaktkompanier som hadde ansvaret for varsling og

vern i deres hjembygder og -byer.¹⁰ I rapportene er det ikke beskrevet hvordan vaktordningene var organisert, men dette finner jeg et eksempel på i Bjørnen Skytterlags jubileumsbok.¹¹ Her kommer det frem at de hadde tropper á fem mann, som igjen hadde fem reserver hver som var klare til å kalles inn hvis det var nødvendig. Hver tropp hadde hvert sitt ansvarsområde i bygda de patruljerte.¹² Situasjonen i Tromsø var spesiell siden det ikke var noen norske militære der. Det frivillige vaktkompaniet fikk dermed ansvar for forsvaret av Tromsø og hadde blant annet flyvarslingstjeneste.¹³ Tromsø vaktkompani, som blant andre Tromsø skytterlag hadde tatt initiativ til å starte, bestod i hovedsak av skyttere fra Tromsø Skytterlag, men også andre frivillige, og talte omkring 140 mann.¹⁴ Frem til begynnelsen av mai hadde de også vakttropper i Storsteinnes og Tromsdalen, samt ved kraftstasjonene i Simavik og Skarsfjord.¹⁵ I Tromsdalen vet vi forøvrig at Glimt Skytterlag var mobilisert muligens som en del av, eller i samarbeid med, Tromsø Vaktkompani.¹⁶ Da det kom norske militære styrker til byen i begynnelsen av mai kunne det frivillige vaktkompaniet konsentrere seg om Tromsø, og midtre deler av Tromsøya hvor de blant annet hadde ordre om å hindre tyske fallskjermtropper i å lande.¹⁷ Også Karnes Skytterlag i Lyngen samarbeidet med de militære styrkene. Deres frivillige vaktkompani samarbeidet om forsvaret av telegrafstasjonen på Lyngseidet mellom 12. og 21. april, samtidig som de arrangerte HFMO.¹⁸ I tillegg til dette skal også skyttere fra Målselv ha bidratt som vakter ved fangeleirene som ble opprettet i området.¹⁹

Det er også kjent at skytterlagene i Nord-Norge sendte våpen til de militære. Blant annet fikk norske styrker ved Kubergget i Troms sju skytterlagsgeværer fra Ala Skytterlag i slutten av mai 1940.²⁰ Her får vi samtidig et godt bilde på at skytterlagskarenes skyteferdigheter ble satt stor pris på av de militære. Det var nemlig i første rekke soldatene med bakgrunn fra skytterlag som fikk benytte skytterlagsgeværene. Berg (1999) hevder at disse soldatene ble svært upopulære blant tyskerne da de kunne bli truffet av norske kuler fra skytterlagskarer på flere hundre meter.²¹

Skytterne i Troms og Finnmark utgjorde med det en stor del av vakholdet i de to nordligste fylkene og samarbeidet med de militære styrkene virker å ha fungert godt. På grunn av de store avstandene var nok skytterlagene kjærkomne tilskudd lokalt, både for de militære og for lokalbefolkningen.

4.1.1.2. *Massemobilisering i Nordland*

Nordland er et langstrakt fylke som i 1940 bestod av en rekke skyttersamlag som alle hadde skytterlag som bidro under krigen i 1940. I likhet med Finnmark og Troms skulle alle skytterlagene i Nordland som hadde vært med å arrangere HFMO danne lokalforsvarsavdelinger ved krigsutbruddet. Gjennom lederen for HFMO i Nord-Norge, major Tysland, får vi et innblikk i omfanget av det som skjedde i Nordland.²²

Lengst nord i Nordland, i Lofoten Skyttersamlag og Ofoten Skyttersamlag ble det, i likhet med Finnmark, satt opp frivillige vaktkompanier av en rekke skytterlag.²³ Disse hadde i hovedsak i oppgave å kontrollere alle skip som passerte, i tillegg til at de hadde ansvaret for luftvarlingstjenesten. I Svolvær får vi dessuten et eksempel på hva vaktkompanienes oppgaver bestod i og størrelsen på troppen. I rapportene kommer det nemlig fram at styrken på mellom 20 og 30 frivillige skyttere stadig måtte rykke ut til tyske skip.²⁴ I Liland i Ofoten får vi dessuten et eksempel på hvordan skytterlaget samarbeidet med de militære da de ble benyttet skiløperavdeling av de britiske styrker. Skytterne var imidlertid misfornøyde med samarbeidet og ble senere erstattet av en skiløpertropp fra IR 15.²⁵

Også lenger vest, i Vesterålen Skyttersamlag, hadde en rekke skytterlag opprettet frivillige vaktavdelinger.²⁶ De fleste lagene her hadde arrangert HFMO i forkant, men det fantes noen unntak. I Risøyhamn hadde de blant annet ikke tilgang til instruktører og dermed ble det ikke arrangert HFMO, men likevel er det mye som tyder på at Risøyhamn Skytterlag dannet et vaktkompani.²⁷ Blant annet kom Risøyhamn Skytterlag sammen med Dverberg og Andenes skytterlag opp i en dramatisk situasjon da det i slutten av mai 1940 nødlandet et tysk fly i Dverberg.²⁸ Den tyske besetningen nektet å overgi seg og skytterlagskarene måtte løsne skudd mot tyskerne før de overgav seg. Som om ikke det var nok kom det i samme øyeblikk et britisk fly over dem og begynte å skyte mot skytterlagskarene og tyskerne, i den tro at det kun var tyskere på bakken. Fire skytterlagskarer ble skadet og flyet gav seg ikke før en av skytterne viftet med et hvitt lommetørkle.²⁹

I likhet med i Tromsø, hadde de i Harstad, dannet et frivillig vaktkompani som hadde ansvaret for forsvaret av byen i regi av byens skytterlag.³⁰ Her får vi også et godt eksempel på at skytterlagene fulgte reglementet som gjaldt for krig. Kompaniet i Harstad hadde nemlig en samlags- og skytterlagsformann, Klaus Voldstad, som leder, og oppfylte med det et av kravene i Landkriksreglementet.³¹ Vaktkompaniet, som bestod av 100 mann, i all hovedsak

frivillige fra Trondenes Skytterlag, skulle i utgangspunktet være ubevæpnet ettersom de ikke hadde uniformer, men de fant raskt ut at dette var uholdbart. I tillegg til å ha en oppnevnt leder kommer det også frem i rapporten at de etter hvert ble utstyrt med uniformer og andre militære effekter fra de militære. Dermed ville de etter all sannsynlighet bli akseptert som soldater hvis de skulle bli tatt av tyskerne.

I likhet med skytterne ellers i landsdelen var harstadværingene utplassert ved antatt viktige steder i nærområdet. Blant annet så hadde de døgnvakt ved fergekaier og kraftstasjoner, i tillegg til en rekke andre steder. I likhet med i Målselv hadde de også ansvaret for tyske krigsfanger som ankom byen.³² Vaktkompaniet etablerte også flere mitraljøseposter i nærheten av kaia i byen, og disse ble brukt både på tyske fly og båter.³³ Et av flyene de beskjøt måtte nødlande og skytterne i Harstad tok besetningen til fange. Vaktkompaniet i Harstad samarbeidet også med andre skytterlag i området. Blant annet hadde Bestebodstad Skytterlag kabelvakt på Grytøya utenfor Harstad, og Kvæfjord Skytterlag hadde vaktkompani på Borkenes vest for Harstad. I tillegg underminerte Melvik Skytterlag, sør for Harstad, veier i område.

I nabobyen, Narvik, arrangerte skytterlaget HFMO, men de fikk ikke organisert et frivillig vaktkompani.³⁴ Som vi så innledningsvis var Narvik en av de byene hvor tyskerne ankom 9. april og dette gjorde motstand vanskelig. Likevel forteller formannen i Narvik Skytterlag i en rapport at flere av skytterne reiste ut av byen, og at de senere deltok i kamper ved blant annet Bjørnfjell.³⁵ Formannen kan også fortelle at de fleste av våpnene til Narvik Skytterlag ble brent av tyskerne, men at han selv klarte å gjemme unna to våpen for deretter å flykte til Sverige.³⁶

I Salten Skyttersamlag var det også skytterlag som organiserte frivillige vaktkompanier, blant annet i Bodø. I Bodø var det, av lignende årsaker som i Harstad og Tromsø, frivillige som fikk ansvaret for forsvaret. Her var byens eneste skytterlag, Bodø Østre Skytterlag, svært sentrale.³⁷ Rett etter krigsutbruddet ble det bestemt at det skulle organiseres et frivillig vaktkorps i Bodø, og allerede samme ettermiddag hadde de 70 mann, hvorav de fleste var fra Bodø Østre Skytterlag. Senere ble det innkalt flere, også de i hovedsak fra Bodø Østre Skytterlag, og de fikk i oppgave å besette alle broer fra Bodø til Fauske og klargjøre disse til sprengning.³⁸ Vaktkompaniet utgjorde etter omkring 120 mann og hadde vakter ved på viktige steder i byen, i tillegg til at de hadde ansvaret for ordensvakt

under ledelse av lensmannen.³⁹ Da det ikke kom noen militære tropper til Bodø ble vaktvernet den 27. april en del av de militære styrkene i området under ledelse av kaptein Beck, og fikk blant annet fem maskingevær og 100 Krag-Jørgensen rifler fra Hærens våpendepot på Mosjøen.⁴⁰

I rapportene fra Bodø dukker det også opp informasjon om hvordan skytterlagskarene uniformerte seg. Her ble nemlig alle skytterlagskarene uniformert med grå bukser, grå luer og vindjakker med nasjonalfargede armbind.⁴¹ Nettopp de nasjonalfargede armbundene er interessant i forhold til uniformeringen av skytterlagene. Innledningsvis omtaler jeg uniformeringen av skytterlagene som et av de store spørsmålene ved de frivillige skytterlagenes innsats under kampene i 1940. Bruken av nasjonalfargede armbind, slik vi ser eksempel på her i Bodø, er nettopp for å kompensere for manglende uniform, og gjorde at skytterlagskarene kunne bli godtatt som soldater av tyskerne.

Selv om det bare er Bodø Østre Skytterlag som er nevnt i rapportene til Tysland, finner vi eksempler i litteraturen som gjør at det er grunn til å tro at flere av skytterlagene i Salten organiserte seg da krigen kom i 1940. Blant annet hjalp skyttere fra Glomfjord Skytterlag en britisk flyløytnant da han nødlandet med sitt fly den 13. april.⁴² De kom også i skuddveksling med et tysk fly som nødlandet senere i april.⁴³

Selv om major Tyslands rapporter heller ikke sier noe om skytterlagene lengst sør i Nordland var også disse i aller høyeste grad aktive. Gjennom den lokalhistoriske boken *Vaktvern i krig* fra 1978 kommer det frem at det ble dannet flere lokale vaktavdelinger i regi av skytterlagene her. Åsvang (1978) bemerker innledningsvis i boka at det var skytterlagene som ble ansvarlige når det ble opprettet frivillige vaktkompanier, og dette støtter tidligere funn.⁴⁴ Åsvang skriver videre at det ble organisert vaktkompanier av skytterlag over hele Helgeland og nevner både Sandnessjøen, Brønnøysund, Sømna, Nesna og Vefsn.⁴⁵ Det er blant annet kjent at det i Sandnessjøen ble opprettet et frivillig vaktkompani den 9. april, kalt Sandnes vaktvern, i regi av Sandnessjøen Skytterlag etter ordre fra de militære i Mosjøen.⁴⁶ Vaktkompaniet utgjorde 20 mann og hadde som oppgave kontrollere alle fartøy som passerte Sandnessjøen. Vaktkompaniet i Sandnessjøen rykket blant annet ut morgenen 15. mai da det kom melding om at et tysk fly hadde nødlandet.⁴⁷ Troppen av skyttere dro i lastebil ut til Stokka i Alstahaug hvor flyet var. Tyskerne overgav seg ikke før skytterlagskarene åpnet ild og skadet en av dem.⁴⁸ Ambulanseflyet som senere kom for å hente tyskerne ble tatt av de

norske styrkene i Sandnessjøen. Skytterne fra Sandnessjøen Skytterlag senket senere flyet på dypt vann i Leirfjorden utenfor Sandnessjøen.⁴⁹

På Helgeland finner vi også flere eksempler på hvordan skytterlagene i vaktkompaniene måtte rykke ut til tyske fly. Vaktkompaniet på Sømna ble blant annet opprettet etter at lensmannen i bygda ble oppringt den 13. april og bedt om å samle sammen ti skytterlagskarer for å sende dem til Brønnøysund. Her skulle de tilintetgjøre et tysk fly som hadde nødlandet. Skytterlagskarene tok flyet, som senere ble brukt i norsk tjeneste, og tok tyskerne til fange. Også i Øvre-Velfjord ble vaktkompaniet opprettet etter at et tysk fly nødlandet i Brønnøysund den 19. april.⁵⁰ Det var imidlertid ikke bare fly som skapte trøbbel for skytterlagene i dette området. 19. mai kom det nemlig melding om at en norsk båt, *Albion*, var tatt av tyskere og på vei nordover.⁵¹ Velfjord vaktvern fikk beskjed om å rykke ut til Mo nord for Brønnøysund og var på plass med fullt mannskap etter et par timer. Sammen med frivillige fra Brønnøysund, sannsynligvis skytterlagskarer, ble de delt opp i tropper langs land slik at de dekket et stort område. Etter en stund dukket *Albion* opp etterfulgt av to norske vaktskip. Da de norske vaktskipene hadde *Albion* mellom seg og land begynte de å skyte. Dermed skjøt de mot skytterlagskarene som lå på land slik at de måtte trekke seg tilbake. Dette stoppet imidlertid ikke skytterlagskarene, og da *Albion* etter hvert begynte å synke startet mange tyskere å svømme mot land hvor skytterlagstroppene lå. Skytterlagskarene på land svarte med å skyte over hodene til tyskerne for å si ifra at det også var fiende der. Samtlige tyskere ble tatt til fange, med unntak av en som, av uvisse årsaker, ble funnet drept dagen etter. Senere kom også Øvre Velfjord Skytterlag og Brønnøysund Skytterlag i kamp med seks tyskere på Sømna på Helgeland. De overvant tyskerne og tok de til fange.⁵²

Disse hendelsene viser at skytterlagskarene innsats utvilsomt var viktige tilskudd til det norske forsvaret. Denne viktigheten beskriver også major Tysland i sin rapport fra 22. juni 1946.⁵³ Her konkluderer han med at HFMO ble satt i gang for seint i de nordligste fylkene, men at de likevel gav et godt grunnlag for å sette opp frivillige vaktavdelinger i landsdelen. Tysland hevder videre at opplæringen og vaktkompaniene gav folket i landsdelen en trygghetsfølelse gjennom et «verdifulle hjelpearbeid»⁵⁴. Han mente at skytterlagenes innsats bidro til at folkene rundt omkring i bygdene, og byene, følte en større trygghet. Det store antallet skytterlag som kom frem i rapporter, og til dels også i litteraturen, vitner utvilsomt om at skyttersaken, og ikke minst, forsvarsviljen sto sterkt i Nord-Norge.⁵⁵ Et tankekors er også at de skytterlag som her er nevnt sannsynligvis kun er toppen av isfjellet. I major Tyslands arkiv

er det nemlig kun skytterlag i nordlige deler av Nordland som er nevnt, mens annen litteratur tydelig gir uttrykk for at skytterlag også i resten av landsdelen også bidro. Som vi har sett gi bøkene til Åsvang (1978) og Dahl (1945) oss en rekke eksempler på at det var langt flere skytterlag som bidro enn det Tysland rapporterer om.

4.1.2. Skytterlagstropper i Midt-Norge

Det kun var Nord-Norge som i forkant av krigen hadde bestemt at HFMO skulle danne lokale vakttropper ved et eventuelt krigsutbrudd. Likevel finner vi igjen de samme lokale vaktkompaniene, med utgangspunkt i skytterlag og HFMO, også i Midt-Norge.⁵⁶ I Møre og Romsdal var det ingen tyske styrker før kapitulasjonen i begynnelsen av mai, men i likhet med i Nord-Norge var det stor trafikk både på sjøen og i luften, og med det bredte det seg en uro blant befolkningen. Denne uroen forteller Sverre Farstad om i sin rapport om hendelsene i Ålesund i april 1940.⁵⁷ Han hevder faktisk at uroen nesten var størst i de områdene hvor tyskerne ennå ikke hadde ankommet. Med dette som bakgrunn var det at politiet i Ålesund den 11. april fikk fullmakt fra de militære på Åndalsnes om å sette opp et frivillig vaktkompani i Ålesund. Dette bestod av frivillige skyttere fra Ålesund Skytterlag og andre frivillige fra HFMO.⁵⁸

Vaktavdelingen i Ålesund ble etter hvert underlagt de militære på Setnesmoen på Åndalsnes, men da hadde de allerede vært i aksjon flere ganger. Blant annet rykket vaktavdelingen ut til Stettevik allerede den 11. april, hvor det sammen med frivillige skyttere fra fire skytterlag fra Skodje og Haram tok til fange besetningen på to tyske skip.⁵⁹ Tyskerne ble internert i Skodje ungdomshus med frivillige skytterne som vakter.⁶⁰ Vaktkompaniet i Ålesund ønsket dessuten å kontrollere all trafikk inn og ut av byen, og organiserte derfor vakttropper på viktige steder. Blant annet hadde Skodje Skytterlag ansvaret for sperringene ved Skodjebrua, og der stoppet de alle som var på vei til eller fra Ålesund etter 11. april.⁶¹

I Ålesund ser vi at vaktavdelingen også samarbeidet med alle lensmennene på Sunnmøre og i de nærmeste bygdene i Romsdal, i tillegg til de militære. Det var nettopp disse lensmennene som organiserte de lokale skytterlagene i lokale vaktavdelinger i de ulike bygdene.⁶² Det finnes ingen rapporter fra Sunnmøre eller Romsdal som kan bidra til en detaljert kartlegging av skytterlagenes aktivitet her. Likevel, med bakgrunn i at såpass mange lensmenn fikk i oppdrag å ordne lokale vaktavdelinger, så er det god grunn til å anta at de fleste skytterlagene på Sunnmøre bidro som lokale vaktavdelinger i sine hjembygder. Blant

annet er det kjent at skytterlaget i Geiranger ble sendt til fjells for å ta tyske fallskjermtropper som aldri kom. I årsmeldingen til Sunnmør Skyttersamlag kommer det dessuten frem at det i alt var fem lag, inkludert Ålesund, som hadde arrangert HFMO med tilsammen 320 deltakere.⁶³ Det er også kjent at skytterlaget i Sykkylven var med å jakte på tyskere som flyktet til fjells etter en flystyrt.⁶⁴ Kaptein Juliebø nevner også at de samarbeidet med lensmenn i Romsdal om organisering av frivillige skytterlag.⁶⁵ Dette dreier seg sannsynligvis om de bygdene som ligger nærmest Ålesund, som for eksempel Vestnes, Vikebukta, Vågstranda, Fiksdal osv. Vaktkompaniet i Ålesund hadde dessuten et samarbeid med Sunnmør Skyttersamlag hvor samlaget sendte inne alle våpen som ikke var i bruk.⁶⁶

Også i Molde og Kristiansund ble det satt opp frivillige vaktkompani.⁶⁷ Det er her mer uklart hvordan dette ble organisert, og hvem som stod for det, men skytterlagene var sannsynligvis sentrale. Blant annet kommer det frem i en rapport at det ble forsøkt å skaffe uniformer til skytterlaget i Molde, uten at dette lyktes.⁶⁸ På bakgrunn av dette er det stor sannsynlighet for at de, i likhet med i Ålesund, utgjorde deler av det lokale forsvaret, og det samme gjelder for Kristiansund. Vaktene i Møre og Romsdal ble trukket inn den 1. mai da de norske styrkene på Åndalsnes overgav seg til tyskerne.⁶⁹

Også på Nordmøre og i Trøndelag ble det satt opp lignende lokale vaktavdelinger av skytterlagene. Den 19. april ble det meldt fra formannen i Ålvundeid Skytterlag til de militære på Oppdal at de hadde organisert en lokal vaktavdeling av åtte skyttere fra skytterlaget, og disse fikk senere tilsendt uniformer fra Oppdal.⁷⁰ I tillegg er det også kjent at de på Gjøra i Sunndalen opprettet en lokal avdeling av skytterlagskarer med våpen den 14. april etter eget initiativ.⁷¹ Formannen Gjøra Skytterlag, Solem, opplyste til de militære på Oppdal at dette i utgangspunktet var vernepliktige soldater, men at de ønsket å danne et lokalforsvar etter at de ikke hadde nådd frem til sine mobiliseringsplasser.⁷² På Oppdal ble skytterlaget, på grunn av den store mangelen på militæret personell, brukt som vakter ved veier, jernbanen, ikke minst ved Oppdal stasjon.⁷³ Også her, i likhet med Sunnmøre, ble skytterne innkalt og organisert av lensmannen.

Det er også mye som tyder på at skytterlag i Nord-Trøndelag også organiserte seg som lokale vaktavdelinger. Et av disse var Inndal Skytterlag som blant annet hadde vakt ved Steinsbrua i Verdal.⁷⁴ En av dagene skytterlaget holdt vakt kom det et tysk fly, som tre av de fire som var på vakt, straks begynte å beskytte. De tre som skjøt var ifølge Veimo (1987)

skyttere, mens den siste, som ikke rakk skyte mot flyet, ikke var aktiv skytter. Skytterne traff etter alt å dømme det tyske flyet, og i frykt for at de tyske flyene skulle skyte tilbake ble det etter denne hendelsen forbudt for bruvaktene i dette området å beskytte fly.⁷⁵

I likhet med Nord-Norge viser det seg også at skytterlagene i Midt-Norge bidro med å samle våpen og ammunisjon til de militære. Det er blant annet kjent at skytterlag i både Sør- og Nord-Trøndelag leverte store mengder våpen og ammunisjon til Hegra festning.⁷⁶ Fra Verdal og Frol ble det fraktet ammunisjon over fjellet til Hegra festning mens kampene der fortsatt pågikk.⁷⁷ Skytterlagene i Sør-Trøndelag og på Nordmøre sendte dessuten både våpen og ammunisjon til de norske styrkene i Berkåk.⁷⁸ Innsamlingen her var svært omfattende ettersom lederen av HFMO i Sør-Trøndelag og Nordmøre allerede høsten 1939 anmodet skytterlagene i området om å kjøpe inn all den ammunisjon de hadde mulighet til.⁷⁹ Da krigen brøt ut satte alle i gang med å lade ammunisjon, og sendte deretter både ammunisjon og våpen til både militære og sivile myndigheter.⁸⁰ Blant annet oppgav politimesteren i Kristiansund i slutten av april 1940 at de hadde fått inn hele 400 geværer og 12.000 skudd fra skytterlagene på Nordmøre.⁸¹

Vi har nå sett at svært mange av skytterlagenes i den nordligste delen av landet hadde som oppgave å danne et lokalforsvar. Oppgavene til skytterlagene i både Nord- og Midt-Norge var i hovedsak lik. På grunn av store områder uten militære styrker fungerte skytterlagene som lokale vaktavdelinger som hadde ansvaret for forsvar av viktige bygg, veier og bruer, i tillegg til kontroll av både fly- og båttrafikk. I tillegg var det også eksempler som viste at skytterlagene drev en omfattende innsamling av både våpen og ammunisjon som kom de militære til gode. Var dette noe som var unikt for disse landsdelene eller kan vi finne igjen samme organisering andre steder i landet?

4.1.3. Lokale vaktvern på Vestlandet

Selv om situasjonen i både Midt- og Nord-Norge var spesiell på grunn av de store områdene uten både tyske og norske styrker, finner vi også lignende områder andre steder i Norge. Blant annet var det flere områder på Vestlandet som i lengre perioder var uten norske og tyske styrker, noe som gjorde skytterlagene viktige også i disse områdene.

4.1.3.1.1. Skytterlagene på Vestlandet viser initiativ

Etter at Bergen var tatt av tyskerne flyttet de militære seg til Voss.⁸² Det overraskende angrepet på Bergen gjorde at skytterlagene i byen og i de nærmeste områdene ikke rakk å foreta seg noe.⁸³ Ved Voss møtte det derimot opp store mengder med frivillige, blant dem mange skyttere og skytterlag.⁸⁴ Disse ble imidlertid sendt hjem igjen på grunn av både våpen- og uniformsmangel. På bakgrunn av dette ble det 15. april sendt ut en skriv «Til skyttarar og andre friviljuge på Vestlandet»⁸⁵. Her kommer de frem at de takker alle de oppmøtte, og forteller videre at de ikke kunne ta imot frivillige så lenge de ikke hadde nok utstyr. Det er spesielt interessant at de likevel de oppfordrer alle skytterlagene til å organisere seg slik at de kunne mobiliseres raskest mulig.⁸⁶ Siden denne oppfordringen kom fra øverstkommanderende (ØKM) på Vestlandet gikk oppfordringen ut til alle skytterlag i fylkene Sogn og Fjordane, Bergen⁸⁷, Hordaland og de nordligste delene av Rogaland.⁸⁸ Noen dager senere gikk det også ut en mobiliseringsordre fra ØKM på Vestlandet og fylkesmannen i Sogn og Fjordane til alle skytterlag i Nordfjord, Sunnfjord og Sogn.⁸⁹ Det er også verdt å merke seg at ØKM på Vestlandet forventet å få 800 frivillige skyttere disponible etter at skyttelagene i Sogn og Fjordane hadde organisert seg.⁹⁰ Bakgrunnen for at skytterlagene ble brukt så aktivt i forsvarsarbeidet var nok i hovedsak fordi de manglet ordinære soldater, men skytterlagenes forberedelser og ikke minst deres interesse til å bidra spilte nok også inn. På bakgrunn av disse oppfordringene, og ikke minst ordrene om å mobilisere var det en rekke skytterlag i dette området som var aktive som lokale vaktkompanier i april 1940.

For å kunne organisere se frivillige skytterlagene oppnevnte de militære på Voss en egen leder for skytterlagsmobiliseringen, oberst J. S. Pettersen.⁹¹ I hans rapport kommer det frem en rekke detaljer rundt mobiliseringsarbeidet. Pettersen beskriver blant annet at skytterlagene skulle uniformere seg med nasjonalfargede armbind fra forsvaret, men at de selv måtte stille med ammunisjon og våpen.⁹² I tillegg skulle også skytterlagene skal sette opp vaktposter hvor de via telefon skulle informere de militære i Voss om alle bevegelsene til tyskerne. Dessuten skulle de sette opp veisperringer og gjøre klar bruer osv. til sprengning. Dette viser at det på Vestlandet var en klar plan fra de militære sin side for hvordan skytterlagene skulle delta.

I tillegg Pettersens rapport får vi også et innblikk i mobiliseringen gjennom politimesteren i Voss sitt brev datert 17. april 1940.⁹³ Han skriver at han hadde gitt ordre om at «medlemmene i samtlige skytterlag må straks samles og organiseres, bevepnes og gis

ammunisjon. Skytterlagene skal tre i øyeblikkelig funksjon mot fiendtlige fallskjermtropper og andre småstyrker som forsøker overrumpling, men skal ikke oppta kamp med overlegne styrker. Skytterlagsmedlemmene organiseres i mindre lag og tropper med en bestemt fører for hvert lag på 8 til 10 mann og 1 schef for hele skytterlagsstyrken, som holdes samlet på et sted i bygden slik at styrken kan tre i øyeblikkelig funksjon. Samlingsstedene bør ha telefon og poster bør utsettes. Skytterlagsmedlemmene skal ha hvite eller nasjonalfarvede armbind med ordet «skytter» med sorte bokstaver. Ammunisjon vil bli sendt snarest»⁹⁴. I tillegg ble det forsøkt å igangsette produksjon av hvite vindjakker til skytterlagene, men det er usikkert om dette ble realisert.⁹⁵ Denne instruksjonen er svært detaljert og gir et viktig innblikk i hvordan skytterlagene ble organisert i samarbeid med både sivile og militære myndigheter. Samtidig viser den også at de var fullstendig klar over problematikken ved å la frivillige delta i krig, og at de derfor hadde retningslinjer på hvordan skytterlagene skulle bli godkjent som ordinære styrker.

Det er finnes flere eksempler på hvordan skytterlag i både Nordfjord, Sunnfjord, Sogn og ikke minst i Hardanger faktisk løste oppgavene de fikk. I Nordfjord, nærmere bestemt Indre Breim, finner vi igjen et eksempel på at politiet fungerte som et mellomledd mellom de militære og skytterlagene.⁹⁶ Indre Breim Skytterlag patruljerte blant annet mye i Jotunheimen hvor det var mye tysk flyaktivitet.⁹⁷ I Sunnfjord Skyttersamlag kommer det frem av årsmeldingen for 1940 at det ble organisert skytterlagstropper som lokale vaktavdelinger ved alle de større stedene i samlaget, blant dem Florø Skytterlag, Naustdal Skytterlag og Førde Skytterlag.⁹⁸ Da krigen kom og kampene på Østlandet startet var det etter hvert svært mange som kom vestover gjennom Lærdal i Sogn. Dermed fikk skytterlagene innerst i Sogn en viktig funksjon som vakter ved veiene som kom over fjellet fra Østlandet. Ved Borlaug bru, helt øst i Sogn, sto det om lag 40 frivillige skytterlagskarer, antakelig fra skytterlagene Hegg eller Vindhella.⁹⁹ Disse var under ledelse av politiet og kontrollerte hvem som kom fra Østlandet. I tillegg er det også kjent at det ble satt ut tilsvarende vakter av skytterlagene i Vik, Høyheimsvik, Gaupne og Leikanger, og disse ble også brukt som vern mot tyske fallskjermtropper, blant annet på Jostedalsbreen.¹⁰⁰

Også lenger vest i Sogn var skytterlagene aktive. Det ble tidlig klart at Sognefjorden for enhver pris måtte holdes i norske hender. Avsnittssjefen for Sognefjord sjøforsvarsavsnitt, kommandørkaptein Evensen, ankom Balestrand den 13. april. Forsvaret i Sognefjorden ble organisert den 14. april, og marinen ønsket også å ha styrker på land i tilfelle ilandstigning av

tyske tropper i nærheten av Balestrand. Det fantes nemlig ikke norske militære styrker på land i dette området og dermed måtte de benytte skytterlag. Derfor ble Balestrand Skytterlag mobilisert, og denne skytterlagstroppen organiserte ulike forsvarsstillinger på veien fra Balestrand og sørover mot Indre Kvamsøy. Mye tyder også på at det ikke hadde blitt arrangert HFMO i Balestrand før krigens utbrudd ettersom de militære holdt øvelser for skytterne i dagene etter 12. april.¹⁰¹ Det er dessuten interessant å lese hva en kaptein i marinen skrev om innsatsen til Balestrand Skytterlag i sin rapport i etterkant av krigen. Han skryter av innsatsen til de frivillige skytterne, og skriver at «Balholm skytterlag fortjener stor annerkjennelse for sin iver og tjenestevillighet. Foruten å stille mannskap til utrykningsavdelingen, overtok skytterlaget å besette flere vaktposter i land og skilte seg meget vel fra sin tjeneste.»¹⁰²

På samme måte som sjøforsvaret benyttet seg av skytterlag som vakttropper i Sogn, gjorde de også dette i Hardanger. For å forhindre at tyskerne skulle ta Hardangerfjorden begynte marinen å organisere forsvaret her i dagene etter 9. april. Det ser ut til at det er på denne måten flere av skytterlag i ytre Hardanger ble innkalt. Den 12. april kom det norske skipet «Alversund» til Stord, med oppgave å mobilisere et forsvar. Igjen ser vi at lensmannen ble brukt som et mellomledd mellom de militære og skytterlagene. Den 12. april gav nemlig marinekaptein Collet Müller ordre til lensmannen om å innkalle frivillige skytterlagsfolk med våpen og ammunisjon. Det møtte mellom 250-300 mann, men det er lite trolig at alle disse var fra skytterlag.¹⁰³ Noe som kan gi et anslag på hvor mange av disse som var skyttere er antallet våpen de hadde med. Det kommer frem i boken at de ikke hadde mer enn 45 Krag-våpen og 1200 skudd. Dermed er det mulig at et estimert antall skytterlagskarer var mellom 30 og 50, men dette er vanskelig å si noe om da alle skytterlagskarene ikke nødvendigvis hadde eget våpen. Ettersom mange av de 200 frivillige var svært unge gutter som ifølge Steen (1956) ikke tålte «nervepåkjenningen som vakttjenesten under krigsforhold utsatte dem for»¹⁰⁴ ble de etter hvert sendt hjem. Noe som taler imot at det i det hele tatt var skytterlagskarer på Stord i 1940 er at verken Stord Skytterlag og Fitjar Skytterlag var aktive i 1940. Begge lagene ble gjenreist i 1945, men de kan allerede ha vært i aktivitet vinteren 1940 som følge av oppfordringene fra DFS.

Også i Kvinnherad var det flere skytterlag som ble utkalt som vakter av marinen. I Uskedal og Rosendal var skytterlagene mobilisert som vakter, og disse kom, som vi senere skal se, i kamper med tyskerne og blir derfor omhandlet i et senere kapittel.

Skytterlagene i de ytre delene av Hardanger, Sunnfjord og Sogn ble etter alt å dømme organiserte etter at mobiliseringsordren fra ØKM på Vestlandet ble sendt ut. Slik var de imidlertid ikke alle steder. Måløy var et viktig knutepunkt på kysten da krigen brøt ut. Her ble det opprettet vaktstyrker av Måløy Skytterlag som hadde blitt stiftet tidligere i 1940.¹⁰⁵ Dette kom på oppfordring fra skytterlagets styre allerede før ordren kom fra ØKM på Vestlandet, og dette forslaget ble godkjent av marinen.¹⁰⁶ Skytterne ble organisert på ulike vaktposter i Måløy og var ifølge rapportene en «verdifulle vakt- og varslingstjeneste resten av krigen i Sør-Norge»¹⁰⁷. Vaktpostene meldte daglig om tyske fly som fløy over Måløy. Den 27. og 28. april måtte skytterlaget, sammen med en tropp fra marinen, rykke ut til to tyske fly som måtte nødlande, og besetningen på begge flyene ble tatt til fange. Steen (1956) skriver at blant annet at skytterlagets luftvarslingstjeneste fingerte såpass bra at de tyske flyene aldri kom overraskende på.

Det sterke ønsket om å kunne bidra finner vi også lenger øst i Hardanger, nærmere bestemt i Hardanger og Voss Skyttersamlag. Den daværende samlags- og skytterlagsformannen, samt norgesmester i felthurtigskyting på Landsskytterstevnet i 1939, Lars Øye har skildret hvordan de organiserte skytterlagene i Hardanger og Voss Skyttersamlag i omfattende rapporter etter krigen.¹⁰⁸ I rapportene til Øye kommer det frem at de hadde planlagt og forberedt seg godt igjennom vinteren 1940. De var klar over at Hardanger og Voss Skyttersamlag kom til å bli rensket for militært befall hvis det brøt ut krig ettersom disse da ville bli sendt til Voss, Valdres eller andre steder. Øye oppgir dette som en av årsakene til at de vinteren 1940 startet både HFMO og skyteøvelser.¹⁰⁹ I forbindelse med HFMO hadde også de fleste skytterlagene fått lånt store mengder Krag-Jørgensen-rifler som de nå disponerte. Da 9. april kom tok Lars Øye ansvar og startet blant annet opp med ladning av ammunisjon. Marinen kom til Odda 12. april og Lars Øye tok umiddelbart kontakt. Han kunne fortelle at de hadde over 100 skytterlagskarer, i tillegg til rikelig med Krag-Jørgensen-gevær og ammunisjon, til disposisjon.

Øye startet da et tett samarbeid med marinekaptein Bjørn Melbye som fikk det overordnede ansvaret for forsvaret av Odda.¹¹⁰ Kaptein Gauslaa, som etter hvert kom til Odda, hjalp også til med organiseringen av de frivillige. Øye fortsatte arbeidet og samlet blant annet inn en rekke våpen fra ulike skyttere i samlaget som ikke fikk brukt de selv. Disse fikk de norske marinegastene som var kommet til Odda. Det ble mobilisert i alt 160 skytterlagskarer fra skytterlagene i Hardanger og Voss som ble brukt som vaktmannskaper i

de respektive hjembygdene. Gjennom rapporter fra både løytnant Svalland¹¹¹ og ikke minst kaptein Ueland, begge i Haugesundbataljonen, skjønner vi viktigheten av arbeidet skytterlagene i Hardanger og Voss gjorde. De påpeker at de norske styrkene i området ikke hadde egen etterretningsoffiser, og at all informasjonen Lars Øye og skytterlagene i Hardanger og Voss fremskaffet dermed ble svært viktig.

Skytterlagstroppenes oppgaver i Hardanger og Voss bestod blant annet i å kontrollere trafikken på veien Fjøre-Kinsarvik-Eidfjord, ha varslingspost for fjordtrafikken inn til Hardanger og gjøre klart til sprengning av kaier og bruer.¹¹² Det er blant annet kjent at skytterlagskarene sprengte kaia i Kinsarvik. I Lars Øyes rapporter kommer det frem at de ulike skytterlagene hadde vakter i de fleste bygdene i samlaget.¹¹³ I Røldal, hvor skytterlaget de første dagene kun hadde hatt meldetjeneste, ankom det militære 16. april etter at de militære på Sørlandet og i Telemark hadde kapitulert.¹¹⁴ Gjennom rapporter fra de militære som var ved Røldal kommer det frem at det raskt ble bestemt å organisere en vaktpost for å sperre veien gjennom Røldal ettersom det var her de forventet at tyskerne ville komme.¹¹⁵ I alt 24 ble mann fra Røldal Skytterlag, samt omlag 25 mann fra skytterlagene i «de nærmeste bygder», benyttet som veivakter.¹¹⁶

Vaktholdet i Hardanger og Voss Skyttersamlag ble organisert og iverksatt den 12. april, og de fleste skytterlagene var på plass helt til månedsskifte april-mai 1940. Det ble også sendt skyttere fra disse skytterlagene til Kinsarvik der de sammen med marinegaster skulle forsøke å hindre tysk landgang. Disse ble av uvisse årsaker trukket tilbake av major Kjeld Bugge natt til 23. april, to dager før tyskerne kom til Kinsarvik, noe Lars Øye utrykte stor misnøye med i et brev i juli 1940.¹¹⁷ Den 24. april ble Odda bombet og mange av de frivillige skytterlagskarene i Hardanger og Voss fikk etter dette beskjed om å reise hjem. Alle skytterlagstroppene ble imidlertid ikke demobilisert, og en tropp som fortsatt var mobilisert i Odda fungerte i slutten av april som vaktstyrke slik at de militære kunne trekke seg trygt tilbake.¹¹⁸

Som vi har sett utgjorde skytterlagene på Vestlandet i det store og hele lokale vakttropper i likhet med skytterlagene i både Midt- og Nord-Norge. Det var imidlertid langt ifra de eneste stedene hvor skytterlagene bidro i kampen mot tyskerne.

4.1.4. Skyttere i Telemark mobiliseres

I tillegg til Vestlandet, Midt- og Nord-Norge finnes det nemlig eksempler på hvordan skytterlag organiserte seg som lokale vakttropper også i Telemark. Som vi har sett ble skytterlagene blant annet brukt som vakter ved bruer, og denne måten å sikre områder hvor det ikke fantes militære styrker. På Østlandet, nærmere bestemt i Telemark, er det mye som tyder på at det var de militære som tok initiativet til å organisere skytterlagene. Et militært befal, Erik Mossin, reiste til Dalen i Telemark den 10. april og fikk militær og sivil myndighet i Dalen og omegn.¹¹⁹ Den militære mobiliseringen i Telemark gikk svært dårlig og på bakgrunn av dette fikk Mossin den 12. april fullmakt til å innkalle frivillige styrker, i all hovedsak skytterlagskarer, for å gjøre nødvendige blokkeringer av veier og bruer.¹²⁰ Etter dette ble en rekke bruer i Telemark gjort klar til sprenging, og skytterlagstropper fikk ansvaret for vaktholdet ved dem. En av disse bruene var Tallaksbrua i Vinje, hvor det som sannsynligvis var Edland og Grungedal Skytterlag, stilte med 30-40 skyttere under ledelse av Halvor Edland.¹²¹ Også i Rauland er det sannsynlig at skytterlaget holdt vakt ved Landsverk bru.¹²² Mossin fikk 13. april melding om at hans fullmakt var tilbaketrukket. Dette kom som et resultat av at IR3 hadde overgitt seg. Mossin, som var over 80 km unna Kongsberg, fortsatte imidlertid sitt arbeide og kom etter hvert i kontakt med løytnant Hannevig som etter hvert reorganiserte IR3 i Vinjesvingen.¹²³ Mossins måte å organisere forsvaret på i Telemark er et godt eksempel på hvordan de militære så verdien i å bruke skytterlagene som lokale forsvarsavdelinger.

4.1.5. Lokale vaktavdelinger øst for Oslo

Områdene jeg til nå har gjennomgått var i all hovedsak større områder hvor det verken var norske eller tyske styrker, noe som gjorde organiseringen av skytterlagene både nødvendig og mulig. I flere områder, spesielt i bygder omkring Oslo, var det imidlertid ikke langt til verken norske eller tyske styrker. Likevel så både de militære og skytterlagene også behovet for å danne lokale vaktavdelinger her. Et av disse stedene var Nord-Odal, vest for Kongsvinger. Nord-Odal lå midt i mellom de to kampområdene ved Mjøsa og Solør, og skytterlagskarene her fungerte derfor som meldetjeneste for de norske styrkene på begge steder.¹²⁴ I Odal ser jeg også et godt eksempel på at skytterne kjente til lovene i Landkriksreglementet. I tillegg til at skytterlagstroppen hadde oppnevnt formannen som leder for vaktavdelingen, gjemte de også våpnene da de trakk seg tilbake den 19. april. Dette var først og fremst fordi de var redde for å bli skutt som franktirører, men de håpet nok også å kunne ta opp kampen på et senere tidspunkt.¹²⁵

Det ble også mobilisert frivillige i Eidskog etter initiativ fra de militære ved Kongsvinger, men dette ble kortvarig da de ble demobilisert allerede 16. april.¹²⁶ Her ble det samlet inn hele 70 Krag-Jørgensen-rifler, og det ble satt ut vakter i all hovedsak i sørlige områder av Eidskog på grunn av frykten for at tyskerne i Østfold skulle komme mot Kongsvinger.¹²⁷ I rapportene som omtaler vaktavdelingen i Eidskog står det ikke direkte at de frivillige var skytterlagskarer, men det er mye som tyder på dette.¹²⁸ Med bakgrunn i at HFMO, som var i regi av Eidskog Skytterlag, var veldig populær i Eidskog og det høye antallet Krag-Jørgensen-rifler som vaktavdelingen disponerte, så er det stor sannsynlighet for at Eidskog Skytterlag, samt en rekke skytterlag i området, var sentrale.¹²⁹ I en rapport fra sjefen av HFMO blir dessuten kamplysten blant de frivillige skytterne i Eidskog i forkant av krigen beskrevet som svært stor, og det er ingen grunn til at denne skulle minske da krigen kom.¹³⁰ Både Nord-Odal og Eidskog er eksempler på små steder som lå isolert mellom kampområder hvor frivillige skytterne fungerte som både vakter og etterretningstjeneste.

Tilsvarende vaktstyrker finner vi også eksempel på i bygdene nord for Østfold hvor tyskerne etter hvert overvant de norske styrkene. Her var det ingen norske styrker og frykten for at tyskerne etter hvert skulle ta disse områdene var stor. Derfor ble det kort tid etter krigsutbruddet sendt to militære befal fra Østfold til Aurskog i Akershus. De etablerte en vaktpost vest i Aurskog ved hjelp av Urskog Skytterlag i tilfelle tyskerne skulle komme denne veien fra Østfold. I følge rapportene skal det ha møtt omkring 100 frivillige fra skytterlaget her, noe som vitner om stor forsvarsvilje.¹³¹

Også i krigssonen lenger sør, i Østfold, finner vi et eksempel på at skytterlagstropper ble benyttet som vakter. Mens det pågikk harde kamper mellom norske og tyske styrker, samlet Eidsberg Skytterlag seg den 10. april. Troppen til Eidsberg Skytterlag bestod i hovedsak av skyttere som ikke var vernepliktige, og som derfor ikke var med i kampene som pågikk. Denne troppen ble i likhet med troppene i Aurskog og Eidskog benyttet som veivakter, nærmere bestemt ved Eidsbergveien. Senere ble Eidsberg-skytterne også benyttet som dekningsild for de norske styrkene som kjempet mot tyskerne.¹³² På bakgrunn av deres direkte deltakelse i kampene med tyskerne måtte skytterne fra Eidsberg flykte til Sverige den 13. april hvor de ble internert og måtte oppholde seg i tre måneder.

I områdene øst for Oslo får vi dessuten et eksempel på at mangel franktirør-reglene kunne stå i veien for at skytterlag kunne bidra. I tillegg til at de etablerte en lokal vaktavdeling

forsøkte nemlig Urskog Skytterlag også å melde seg til tjeneste ved de norske styrkene både i Østfold og ved Kongsvinger.¹³³ På grunn av at verken de eller de militære hadde tilgjengelige uniformer ble de avvist begge steder med beskjed om at de kunne «risikere å bli skutt som franktirører ifølge Genfer-konvensjonen [sic]»¹³⁴.

4.1.6. Skytterlagstroppe rundt Mjøsa

Når jeg retter blikket nord for Oslo finner jeg også en rekke krigssoner hvor norske styrker møtte hard motstand hos tyskerne. På bakgrunn av kaoset som oppstod rundt mobiliseringen så de militære ved Lillehammer seg nødt til å mobilisere en rekke frivillige vaktavdelinger bestående av skytterlag sør for Lillehammer. Disse ble plassert både på øst- og vestsiden av Mjøsa. Rapportene forteller ikke direkte om hvorvidt disse frivillige vaktavdelingene utelukkende bestod av skytterlag, men det er mye som tyder på at det hovedsakelig var de lokale skytterlagene som var ansvarlig. Det lå blant annet 14 frivillige ved Mesnali, og når en ser nærmere på hvordan disse blir omtalt i rapportene, og dessuten hvordan de var uniformert, er det liten tvil om at dette var frivillige skytterlagskarer.¹³⁵ Det som imidlertid gir best grunnlag for å anta at dette sannsynligvis var frivillige skyttere, og da mest sannsynlig fra Mesna Skytterlag, kommer frem i kommandanten på Lillehammer sin rapport. Han omtaler de frivillige ved Mesna som «flinke skyttere», og dermed er det helt naturlig å anta dette er frivillige fra skytterlag.¹³⁶ I en rapport fra 20. april kommer det fram at det ble sendt «kjenningsmerker», noe som mest sannsynlig var nasjonalfargede armbind, til skytterlaget som lå ved Mesnali. Skytterlagskarene fikk dermed ikke regulære uniformer, men måtte benytte seg av armbind for å kunne delta i krigen på lik linje som soldater.

Det var frivillige vaktavdelinger på i alt seks ulike steder rundt Mjøsa. En av disse var ved Lillehammer elektrisitetsverk. Også hit ble det sendt nasjonalfargede armbind i tillegg til at de frivillige var bevæpnet med egne gevær, noe som taler for at dette også var frivillige skyttere.¹³⁷ Ved Buviksaga i Næroset, øst for Mjøsa, er det imidlertid ingen tvil om hvem som hadde ansvaret for vaktholdet. I rapporten fra Ringsaker lensmannskontor fra 1954 blir det bekreftet at det var 25 frivillige skyttere fra både Åsheim Skytterlag og Lismarken Skytterlag under ledelse av skytter Nikolai Engh som holdt vakt her i tidsrommet 17.-19. april 1940.¹³⁸ Informasjonen om at skytterlagstroppen hadde oppnevnt en egen leder er et viktig eksempel på at skytterlagstroppene forsøkte å etterstrebe bestemmelsene i Landkriksreglementet. Oppgavene til vaktavdelingene rundt Mjøsa var i hovedsak lik det vi tidligere har sett. De skulle overvåke, og ikke minst sikre, i dette tilfellet, Lillehammer, mot fienden.

Også Brumunddal Skytterlag ble mobilisert da krigen brøt ut. De ble benyttet som vakter allerede den 9. april ved norske fly som landet på Mjøsa ved Brumunddal.¹³⁹ To dager senere var de igjen i ilden, denne gangen som vakttropp da Ringsaker Eskadron mobiliserte.¹⁴⁰ Senere dannet brumunddølene også en skiløpertropp som ble en del av Oppland Dragonregiment nr.2, og deltok etter alt å dømme i kamper på Hedmarken, blant annet ved Lundehøgda.¹⁴¹ Det er med stor sannsynlighet denne troppen den avdøde soldaten fra Oppland Dragonregiment nr.2, Olav Rødsbakken, sikter til i et intervju i NRK-dokumentaren «Alliert og alene»¹⁴². Rødsbakken forteller at det i trefningene med tyskerne ved Lundehøgda 20. april 1940 deltok en tropp med skytterlagskarer, noe som etter alt å dømme var skiløpertroppen fra Brumunddal Skytterlag.

I områdene vest for Mjøsa finner vi dessuten eksempler på at skytterlagene samlet inn våpen og ammunisjon til de militære styrkene, slik vi også så i både Nord- og Midt-Norge. Flere skytterlag på Toten samlet inn våpen, både Krag-Jørgensen og maskingevær, som ble levert til norske styrker i nærheten.¹⁴³ På Toten finner vi imidlertid også et eksempel på at skytterlagene kunne bidra på flere måter. Her leverte nemlig Gjøvik og Brusveen Skytterlag også både mat og medisiner, i tillegg til ammunisjon, til de norske styrkene som kjempet på Gjøvik.¹⁴⁴ Dette er et godt eksempel på at viljen til å bidra var stor og ikke minst at skytterlagene kunne bekle flere roller.

4.1.7. Opplendinger mobiliserer

De militære ved Lillehammer organiserte ikke bare skytterlagene ved Mjøsa, men også i Gudbrandsdalen. Den første frivillige vaktstyrken her var det imidlertid banksjefen ved Norges Banks filial på Lillehammer som organiserte. Allerede natt til 9. april ble nemlig en tropp fra Lillehammer Skytterlag organisert som vaktstyrke ved banken i Lillehammer.¹⁴⁵ Hit var nemlig Norges Banks gullbeholdning, til en verdi av 240 millioner kroner, flyttet i et bankhvelv i kjelleren. Banksjefen i Lillehammer kontaktet umiddelbart formannen i Lillehammer Skytterlag, som igjen lovet å stille med «noen solide karer til vakt».¹⁴⁶ Banksjefen i Norges Bank ville ifølge Øksendal (1974) ikke ha militære vakter ved gullet på Lillehammer da dette kunne vekke oppsikt.¹⁴⁷ Gullet var på Lillehammer helt frem til de tyske fallskjermtroppene på Dombås ble nedkjempet den 19. april.¹⁴⁸ Alt tyder på at Norges gullbeholdning lå i hendene til Lillehammer Skytterlag i hele denne perioden, mens tyskerne hele tiden nærmet seg. Banksjefens behov for diskresjon og våpenkyndighet ble etter alt å

dømme oppfylt av Lillehammer-skytterne.¹⁴⁹ Denne hendelsen er unik, men er likevel, som vi senere skal se, bare et av flere eksempler på «spesialoppdrag» skytterlagene fikk.

Flere skytterlag i nord i Gudbrandsdalen Skyttersamlag var tidlig ute med å organisere seg som lokale vakttropper. Den 12. eller 13. april satte Lesja Skytterlag opp veisperringer ved riksveien gjennom bygda etter at det skal ha gått et rykte om at Kongen og regjeringen var på vei.¹⁵⁰ Dette viste seg imidlertid å ikke stemme da de på dette tidspunktet ikke hadde kommet så langt nord. Nord i Gudbrandsdalen får vi også flere eksempler på at lensmennene fungerte som mellommenn mellom de militære og skytterlagene i mobiliseringsprosessen. Et eksempel på dette fikk vi 14. april 1940. Som et resultat av at det ble sluppet ned tyske fallskjermtropper ved Dombås samme dag gav nemlig de militære ved Lillehammer ordre til lensmennene i Gudbrandsdalen om å sperre riksveien ved hjelp av skytterlag slik at tyske fallskjermtropper ikke kunne angripe de norske styrkene nordfra.¹⁵¹ Denne ordren gjorde at blant annet at både Sel Skytterlag¹⁵² og Dovreskogen Skytterlag, som vi begge skal møte senere, organiserte vakttropper.

Øverlid (1991) omtaler også skytterlag som var med å organisere vakter langs veien i Gudbrandsdalen. Her kommer det frem at Vinstra Skytterlag i Nord-Fron og Sør-Fron Skytterlag i nabokommunen satte ut vakter ved alle bruene i deres distrikt.¹⁵³ Det er dessuten mye som tyder på at det ble dannet lokale vaktavdelinger i regi av skytterlag også i Lom, Skjåk og Vågå.¹⁵⁴ Johannes Skjæsar, skytter og på et tidspunkt også nestformann i Lom Skytterlag, blir nemlig nevnt som leder for vakttroppen i Lom av både Mølmen (1996) og Jensen (1955a).¹⁵⁵ Hans rolle som skytter og nestformann i skytterlaget gjør det dermed naturlig å anta at det er Lom Skytterlag som utgjør den lokale vakttroppen. I Lom ble det også opprettet et fengsel hvor det satt tyske krigsfanger, og her fungerte skytterlaget etter alt å dømme som vakter.¹⁵⁶ Gjennom et dagboknotat gjort av den militære lederen for fengselet i Lom, løytnant Dannevig, gjengitt i Mølmen (1996), får vi også indikasjoner på at Skjåk Skytterlag og Vågå Skytterlag hadde vakttropper i sine bygder. Her blir nemlig skytterlagsformennene i både Lom, Vågå og Skjåk nevnt som kontaktpersoner til de aktuelle frivillige lokalforsvarene i de ulike bygdene.¹⁵⁷ Løytnant Dannevig var blant annet svært fornøyd med den lokale vaktavdelingen i Sjøk, og skrev at dette var utmerket organisert med patruljer som vaktet begge dalsidene.¹⁵⁸

Lignende vaktavdelinger finner vi også lenger vest i Oppland. Det er nemlig kjent at lagene i Valdres Skyttersamlag også ble organisert som lokale vaktvern.¹⁵⁹ Disse hadde etter alt å dømme tilsvarende oppgaver som lagene i Gudbrandsdalen, og bevoktet blant annet viktige broer og veier.¹⁶⁰

Disse eksemplene gir oss god grunn til å konkludere med at skytterlagene i Gudbrandsdalen også bidro som lokale vakttropper, og at de hadde vaktoppgaver som var i tråd med det vi tidligere har sett. Det stopper imidlertid ikke der. Det tyske fallskjermangrepet på Dombås 14. april gjorde nemlig at en rekke skytterlag virkelig kom i ilden.

4.1.8. Tyske fallskjermtropper ved Dombås

Den 14. april ble det varslet om tyske fallskjermtropper mellom Dombås og Dovre, og disse hadde som mål å ta til fange den norske kongen og regjeringen som var på vei nordover i Gudbrandsdalen.¹⁶¹ Flere av skytterlagene i Gudbrandsdalen som var utplassert som lokale vakter skulle på ulike måter bli viktige brikker under kampene mot fallskjermtroppene. Som vi tidligere har sett etablerte frivillige skyttere fra Sel Skytterlag en veisperring ved Otta Stasjon. Disse ble den 15. april reorganisert av daværende banksjef og tidligere justisminister, Arne Sunde.¹⁶² Fra å ha en veisperring ved Otta Stasjon med om lag ti skyttere hadde de etter hvert en solid sperring med nesten 30 skytterlagskarer ved Rosten nord for Otta. Her er dalen svært smal og det var derfor naturlig å sette opp en sperring mot de tyske fallskjermtroppene som kunne komme nordfra her. Sunde var klar over at det hadde landet tyske fallskjermtropper på Dombås, og trodde samtidig at det ikke var norske styrker mellom Dombås og Otta, hvor regjeringen oppholdt seg. Derfor tok Sunde saken i egne hender og gav beskjed til HOK om at han kom til å samle skytterlagskarer, og sperre dalen nord for Otta. Han fikk imidlertid svar om at dette ikke var nødvendig, ettersom det allerede var norske styrker ved Dovre.¹⁶³ Sunde mente likevel det var en stor verdi å ha lokalkjente skyttere i beredskap, og viste dermed at han hadde stor tillit til de frivillige skytterne.

Den 16. april foregikk det kamper mellom norske styrker og den tyske fallskjermgruppen som hadde landet på Dombås, nord for veisperringen til Sel Skytterlag ved Rosten. De norske troppene ble presset bakover, og på formiddagen den 17. april kom et norsk kompani til Rosten for å bidra til veisperringen. Skytterlaget fikk da ansvaret for vestsiden av elva. Ved Rosten skjedde det også noe svært tragisk da Hans Ragnar Brenden fra Sel Skytterlag ble skutt og drept ved et uhell.¹⁶⁴ Kampene mot de tyske fallskjermtroppene

fortsatte ved Lindse gård på Dovre, og kom aldri så langt sør som til Rosten hvor Sel Skytterlag var plassert. Dovreskogen Skytterlag var også organisert som vakter under disse kampene. De hadde etablert en veisperring ved Tallerås-bruene, kun fem kilometer sør for Lindse gård hvor kampene pågikk.¹⁶⁵

Den 19. april overgav den tyske styrken ved Dovre seg. Dermed ble skytterlagskarene ved Rosten og Tallerås etter alt å dømme sendt hjem igjen uten å komme i kamp med tyskerne. Likevel var nok sperringene skytterlagskarene etablerte viktige for trygghetsfølelsen til bygdefolket, slik vi har sett det har blitt uttalt om skytterlagstroppene både i Møre og Romsdal og Nord-Norge. Skytterlagene på Otta og Dovre var imidlertid langt ifra de eneste skytterlagene i Norge som jaktet på tyske fallskjermtropper.

4.1.9. Skytterlag som vakter mot tyske fallskjermtropper

Det ble relativt raskt klart etter invasjonen 9. april at tyskerne kunne benytte seg av fallskjermtropper, etter at de blant annet hadde tatt Sola flyplass utenfor Stavanger med fallskjermjegere den 9. april.¹⁶⁶ Derfor startet de norske styrkene den 11. april å organisere et forsvar mot dette slik at både sivilbefolkning og militære kunne føle seg tryggere. Nok en gang skulle en rekke frivillige skytterlag få en viktig oppgave i lokalforsvaret i sin hjembygd. Etter at frykten for tyske fallskjermangrep rundt omkring i de norske fjellene ble stor, spesielt etter 14. april, ble en rekke skytterlag organisert som fallskjermvaktvern i de nærmest omliggende fjell, heier og åser. Og det var faktisk et skytterlag som var blant de første til å ønske de tyske fallskjermtroppene ved Dombås velkommen.

4.1.9.1. Reinsfjell-skyttere på Dovre

Lengst nord i Gudbrandsdalen ble nemlig Reinsfjell Skytterlag fra Dombås sendt til fjells allerede den 11. april med 25 mann, alle med en Krag hver og 50-70 patroner.¹⁶⁷ I følge rapporten til Reinsfjell-skytter Olaf Nyjordet ble dette gjort gjennom lensmannen i bygda, og var ment som en vaktropp mot tyske fallskjermjegere.¹⁶⁸ Den 14. april kom det meldinger om at tyske fly var på vei nordover til Dombås med fallskjermtropper, og både de militære og skytterlagskarene gjorde seg klare.¹⁶⁹ På grunn av det dårlige været ble de tyske fallskjermtroppene spredt over et stort område, og noen av dem landet på fjellet mellom Dombås og Hjerkin hvor Reinsfjell Skytterlag holdt til. De tyske soldatene som landet, og senere ble tatt til fange, fortalte at de hadde sett sivile beskytte dem fra bakken, og dette var med all sannsynlighet Reinsfjell-skytterne. I Mølmen (1998) kommer det frem at de tyske

soldatene forsøkte å fange skytterlagskarene, som ikke hadde uniformer, etter at de hadde landet. Bakgrunnen til dette var at tyskerne kjente godt til loven om franktirører i Landkriksreglementet, og dermed med loven i hånd kunne henrette de frivillige skytterlagskarene.¹⁷⁰ Det nøyaktige antallet tyske soldater skytterlagskarene på Dovre tok til fange 14. april 1940 er ikke kjent, men deres bidrag var utvilsomt viktig. Skytter Olaf Nyjordet forteller blant annet i sin rapport fra 1946 tyskerne landet svært spredt, og at de tok en rekke skadde fallskjermjegere til fange dagen etter at de hadde landet.¹⁷¹

Målet til de tyske fallskjermtroppene var å ta til fange den norske regjeringen som oppholdt seg ved Otta. Selv om en tropp av de om lag 200 tyskerne begav seg på vei sørover hadde tapene ved landing vært så store at de ikke kom lenger enn til Lindse ved Dovre.¹⁷² Her ble de, som vi har sett, overmannet av norske styrker fra både Gudbrandsdalen og Møre. Uten Reinsfjell-skytternes innsats da de tyske fallskjermtroppene landet er muligheten til stede for at det hadde vært en større styrke av tyske soldater som møtte de norske styrkene ved Dovre.¹⁷³ Hva som da ville skjedd med regjeringen som oppholdt seg like sør for kampområdet kan en bare spekulere i. I etterkant av fallskjermangrepet på Dombås deltok også en rekke skyttere fra Lesja Skytterlag som kjentmenn for de norske styrkene som lette etter tysk krigsmateriell i fjellområdene hvor fallskjermtroppene hadde landet.¹⁷⁴

Historien om Reinsfjell Skytterlags innsats stopper imidlertid ikke der. Major Sigurd Sandvik tok over ledelsen for Reinskytten Skytterlag den 25. april da han ankom fra Dombås. Sammen reiste de til Hjerkin og videre til Folldals Verk for å hjelpe til å stoppe tyskerne der. I Folldal fikk dessuten skytterlagskarene uniformer, ettersom de frem til da kun hadde hatt hvite forsvinningsdrakter.¹⁷⁵ Skytterlagskarene ble utplassert på forskjellige steder, blant annet som vakter mot tyske fallskjermtropper i Savalen, men tyskerne rykket frem gjennom Sollia og skytterne fra Dombås kom derfor aldri i kamp med tyskerne.¹⁷⁶ Troppen med Reinsfjell-skyttere var i Folldal frem til 29. april da de dro tilbake til Dovrefjell for å bistå under de norske og britiske styrkenes retrett ned Romsdalen. Den 30. april kom imidlertid tyskerne til Dombås uten at Sandvik og skytterlagskarene ble underrettet om dette fra de britiske styrkene slik de var lovet.¹⁷⁷ Det hele endte med at alle skytterlagskarene ble tatt til fange av tyskerne. Skytteren Olaf Nyjordet forteller at han var fanget i tre dager, for deretter å måtte delta i opprydningsarbeidet på Dombås i åtte dager før han ble satt fri.¹⁷⁸ Det var imidlertid en god porsjon med flaks som gjorde at Nyjordet ikke ble skutt som franktirør. Da tyskerne hadde ankommet Dombås kledde han seg nemlig i sine sivile klær for å komme

lettere forbi tyske vaktposter på vei ned til bygda. Det Nyjordet ikke visste, og som nesten kostet ham livet, var at ammunisjonen han hadde i sekken ville få ham skutt selv om han ikke bar våpen.¹⁷⁹ Heldigvis snakket en norsk fenrik ham ut av knipen. Likevel er dette et eksempel på ikke alle frivillige skyttere kjente godt nok til franktirør-reglene.

Det tyske fallskjermangrepet på Dombås den 14. april får de militære i Gudbrandsdalen til å handle. Dagen etter, den 15. april, ble Gudbrandsdalen Skyttersamlag, samt ordførerne i Øyer, Ringebu og Sør-Fron kontaktet for å bidra med vakt- og meldingstjeneste samt sikring mot tyske fallskjermtropper.¹⁸⁰ Det kommer ikke direkte frem av rapportene at det var skytterlag som satte opp lokale vaktavdelinger mot tyske fallskjermtropper. Det er likevel god grunn til å anta dette ettersom skyttersamlaget var blant de som ble kontaktet. Allerede dagen etter, den 15. april, ble det rapportert fra sjefen for luftvernet i Gudbrandsdalen, Magnus Hagem, at det var etablert opptil flere varslingsposter ved Ringebu, Otta, Skjåk, Grotli, Rondablikk, Pillarguri og Dombås.¹⁸¹ Dermed var det med stor sannsynlighet mange skytterlag i Gudbrandsdalen som patruljerte fjellene på jakt etter tyske fallskjermtropper i april 1940.

4.1.9.2. Storstilt mobilisering i Østerdalen

Gudbrandsdalen Skyttersamlag, og spesielt Reinsfjell Skytterlag, er utvilsomt gode eksempler på skytterlagenes innsats som vakter mot tyske fallskjermtropper, men de er langt ifra de eneste. Norges geografi med høye fjell og dype daler gjorde at frykten for at tyskerne kunne slippe ned fallskjermtropper bak de norske styrkene ble stor over hele landet. Derfor finner vi også eksempler på at skytterlag patruljerte de omliggende heiene og fjellene også i Romsdalen, Sogn og Fjordane, Geiranger, Hallingdal, Etnedal, Gauldal, Oppdal og Glåmdalen.¹⁸² Blant annet ble hele Hallingdal Skyttersamlag utkalt, og formannen i Gol Skytterlag i 1940, Thorleif Berge, forteller at de stadig skjøt mot tyske fly som passerte uten at noe skjedde.¹⁸³ Mobiliseringen av skytterlagene i Hallingdal er lite dokumentert. Kaster jeg derimot et blikk lenger østover, til Østerdalen, finner jeg en rekke detaljerte rapporter som omtaler det som må være en av de største mobiliseringene av frivillige skytterlag under hele krigen.

Med bakgrunn i den store frykten for at tyskerne ville slippe ned fallskjermtropper fikk løytnant George Fredrik von Krogh den 11. april ansvaret for å organisere et frivillige vern mot tyske fallskjermtropper i Østerdalen. Han gikk umiddelbart i gang med arbeidet og

reiste samme dag nordover i Østerdalen for å komme i gang. Neste dag gjorde han også bruer nord for Rena klar for spredning, og organiserte blant annet en veisperring ved Stai bro bevoktet av det som sannsynligvis var Elgen Skytterlag fra Koppang.¹⁸⁴ I løpet av de neste dagene ble imidlertid løytnanten delvis forhindret i sitt arbeide som følge av en utbredt spionfrykt både blant lensmenn og militære i Østerdalen. I von Kroghs rapport fra 1952 skildrer han hvordan han først ble forsøkt arrestert av en lokal lensmann, før han deretter selv fikk beskjed fra et annet hold om å arrestere den samme lensmannen. Den kaotiske situasjonen kulminerte i at von Krogh sammenkalte om lag 50 frivillige skytterlagskarer i Rendalen, hvor han på dette tidspunktet befant seg, og brukte disse for å forhindre at han ble arrestert.¹⁸⁵ Rendalen-skytterne, som sto klare i forsvarsstillinger og ventet på bilkolonnen som skulle arrestere von Krogh, gjorde som løytnanten sa og alt endte fredelig. I denne forbindelse ble det også observert en «fiendtlig» tysk bilkolonne med biler på vei til Rena. På bakgrunn av dette ble Tynset Skytterlag og Telneset Skytterlag satt opp som vakter ved innkjørselsveiene sør for Rena den 14. april.¹⁸⁶ Det kom imidlertid aldri noen tysk bilkolonne, og etter alt å dømme var det nordmennene som var på vei for å arrestere løytnant von Krogh dagen i forveien som hadde blitt observert.¹⁸⁷

Løytnant von Krogh fikk til slutt ordnet opp i misforståelsene og kom i gang med å organisere skytterlagene i Østerdalen. De skytterlagene han allerede hadde mobilisert fikk meddelt sine oppgaver, og ble sendt dit de skulle som vaktvern mot tyske fallskjermtropper. I de kommende dagene fikk han organisert i alt 500 frivillige skytterlagskarer i de nordligste delene av Østerdalen som vaktpatruljer mot tyske fallskjermtropper.¹⁸⁸ Disse skytterlagstroppene, som bestod av i mellom 10 og 30 skyttere, ble sendt opp på de omliggende fjellene og rapporterte til de militære i dalen daglig, flere av skytterlagene mottok dessuten ammunisjon.¹⁸⁹ Selv hadde von Krogh daglig kontakt med 13 av skytterlagsformennene så lenge kampene her pågikk.¹⁹⁰

Von Krogh forteller videre i sin rapport at han den 1. mai 1940 brant sin krigsdagbok, som blant annet inneholdt navn på samtlige skyttere han hadde mobilisert i Østerdalen.¹⁹¹ Von Kroghs rapport er likevel relativt detaljert, og gjør det også mulig å si noe om både hvem skytterne var, og hvordan de var utstyrt. Han skriver blant annet at skytterne han rekrutterte var «eldre og erfarne skyttere»¹⁹², og omtalte de som «pålitelige, forsvarsbegeistrede folk som kjenner sine distrikt ut og inn»¹⁹³. Det store antallet skytterlagskarer som ble mobilisert i Østerdalen vitner dessuten om stor tiltro til deres skyteferdigheter og lojalitet ovenfor Norge.

Rapporten sier ikke noe om våpen, men er det er naturlig å anta at skytterlagskarene stilte med sine private Krag-rifler. Von Krogh viser også til at 100 av de frivillige skytterne fikk uniformer, mens resten fikk nasjonalfargene armbind. I likhet med andre steder i landet var ikke tilgangen på uniformer til de frivillige skytterne god nok og man benyttet derfor armbind for at de frivillige skytterne skulle bli godkjent som soldater. Frykten for at disse skulle bli skutt som franktirører var til stede og derfor fikk skytterne som hadde armbind beskjed om å si at det var underlagt de militære, samt hvem som var deres leder, hvis de ble tatt til fange.¹⁹⁴ Dermed er det ingen tvil om at løytnanten var fullt klar over at å benytte frivillige skytterlagskarer i krigen kunne by på problemer. Frykten for å bli henrettet som franktirør virket det imidlertid ikke som var særlig utbredt blant skytterne i Østerdalen. Von Krogh skriver nemlig at skytterne ville delta uavhengig om de ble uniformert eller ikke.¹⁹⁵

Også i de sørlige delene av Østerdalen ble en rekke skytterlag organisert som vakter mot tyske fallskjermtropper. Sør for Rena var det imidlertid major Mikkel Snarud som hadde ansvaret for organiseringen.¹⁹⁶ Major Snaruds rapport er ikke like detaljert som von Kroghs, men ut ifra stedene som nevnes i rapporten er det sannsynlig at minst seks skytterlag mellom Rena og Øvre Rendalen ble organisert som vakttropper mot tyske fallskjermtropper.¹⁹⁷ Det er ikke oppgitt hvor mange skyttere det dreide seg om, men hvis en tar utgangspunkt antallet som ble mobilisert i de nordre delene av Østerdalen dreier det seg etter all sannsynlighet om 100-150 skyttere.¹⁹⁸ Også major Snarud omtaler mangelen på uniformer, og oppgir at det ble utdelt store mengder nasjonalfargede armbind. Snarud forteller også at han delte ut en del ammunisjon til skytterlagene, men at de hadde såpass store mengder ammunisjon selv at dette egentlig ikke var nødvendig.¹⁹⁹ Gjennom Snaruds rapport er det dessuten mulig å antyde at lensmennene fungerte som bindeledd mellom skytterlagene og det militære, slik vi har sett andre steder i landet.²⁰⁰

Også i Trysil-området ble det mobilisert skytterlag som vakter mot tyske fallskjermtropper. Her var det kaptein Birger Fredrik Sinding Larsen som hadde ansvaret.²⁰¹ Den 20. april hadde han ifølge oberst Hiorth, som var regimentsjef for IR5, organisert 280 skytterlagskarer i Trysil som fallskjermvakter.²⁰² Det foreligger ikke noen egen rapport fra kapteinen, men hans arbeid ble etter alt å dømme gjort etter samme mal som både Snarud og von Krogh.

Det er sannsynlig at dette i alt utgjorde nesten 1000 frivillige skyttere fra hele Østerdalen. For å forstå omfanget av den storstilte mobiliseringen av skytterlagene her er jeg nødt til å gå tilbake til årsrapportene fra 1939. Østerdalen bestod i 1939 av kun ett samlag, Østerdal Skyttersamlag, i motsetning til i dag hvor dalen er delt i to skyttersamlag. Østerdalen Skyttersamlag hadde i 1939 i alt 1293 klasseførte skyttere²⁰³, og dermed virker antallet mobiliserte skyttere i 1940 smått utrolig. Når en legger til major Erdmanns anslag før krigen om at de frivillige skytterlagene i Norge sannsynligvis kunne stille med 1/3 av sine medlemmer ved en mobilisering, gjør det hele enda mer imponerende.²⁰⁴ En må likevel ta med i regnestykket at antallet skyttere vinteren 1940 økte drastisk etter hvert som frykten for krig økte, og at både HFMO og andre skyteøvelser gjorde at medlemstallene i skytterlagene økte. Det er også på sin plass å spørre om alle de mobiliserte faktisk hørte til skytterlag, men denne tvilen er relativt liten all den tid de mobiliserte i de fleste rapporter blir omtalt som «skytterlagskarer» og «skytterlag».²⁰⁵

Selv om det etter alt å dømme ikke ble landsatt noen tyske fallskjermtropper i Østerdalen var skytterlagenes innsats viktig. Dette gjorde nemlig at de militære slapp å bruke sine ressurser på dette arbeidet, og de kunne dermed konsentrere seg om andre oppgaver, noe også major Snarud påpeker i sin rapport.²⁰⁶ Det lå imidlertid militære avdelinger klare til å rykke ut for å støtte skytterlagene i Østerdalen ved eventuelle angrep fra himmelen ved både Rena, Koppang, Tynset og Røros.²⁰⁷ Føreforholdene, det vil si den dype, bløte snøen, gjorde imidlertid sitt til at frykten for tyske fallskjermtropper ikke var så stor som den kunne ha vært.²⁰⁸ Det er ikke helt klart hvor lenge skytterlagstroppene i Østerdalen, men det er naturlig å anta at de dro hjem etter hvert som tyskerne trakk seg nordover. Dette kommer også frem i en rapport fra Nora Skytterlag hvor en kan lese at de følte det meningsløst å patrulje i fjellet samtidig som tyskerne nærmet seg bygda.²⁰⁹

4.1.9.3. Skytterkonge i aksjon

Det er også verdt å legge merke til en historie fra Grue i Glåmdalen. Det var nemlig ikke bare norgesmesteren i felthurtigskyting fra 1939, Lars Øye, som gjorde en innsats i 1940. Også norgesmesteren i baneskyting, den nybakte Skytterkongen fra 1939, Thorbjørn Hårstad fra Grue Skytterlag, deltok i kampen mot tyskerne. Hårstad deltok nemlig som vakt mot tyske fallskjermtropper i Glåmdalen etter å ha blitt innkalt av de militære gjennom lensmannen i bygda. Lensmennene hadde ordre om å kontakte skytterlagene i Glåmdalen, og mobilisere de som vakter mot tyske fallskjermtropper, og blant disse var Thorbjørn Hårstad.²¹⁰

Skytterkongen fra 1939 forteller i sin rapport at han og «et par karer» fra Grue Skytterlag etablerte vakt mot tyske fallskjermtropper i nærheten av Kirkenær. I Hårstads rapport blir det skildret hvordan han og en annen skytter til ble tatt til fange av tyskerne etter at de hadde avsluttet vakta den 17. april.²¹¹ De ble med felttoget videre som fanger, og siden de hadde gjemt våpnene sine før tyskerne tok dem unngikk de å bli skutt som franktirører. Det ene skytterlagsmedlemmet klarte imidlertid å rømme allerede samme dag ved Braskereidfoss, etter å unnsuppet en rekke skuddsalver, mens Hårstad kom hjem senere på våren etter et opphold på sykehus på Hamar. Han hadde da vært borte i 21 dager og hadde opptil flere ganger blitt oppstilt for henrettelse. Historien er på grunn av dramatikken interessant i seg selv, men den har også en annen betydning. Både hurtigskytteren Øye og skytterkongen Hårstads historier viser at det ikke nødvendigvis var noen motsetning mellom det å være blant de beste skytterne i landet, og det å delta i krig. Det er med andre ord mye som tyder på at forsvarslysten var like stor uavhengig om du var instruksjonsskytter eller mesterskytter.²¹²

4.1.10. Skytterlagskarer slår ring rundt konge og regjering

Vi har sett at skytterlag fungerte som lokale vaktavdelinger med oppgaver å vokte veier, bruer og stasjoner, i tillegg til å patruljere fjell og heier på jakt etter tyske fallskjermtropper. Det finnes imidlertid eksempler på at skytterlagene også hadde mer eksklusive mål å bevokte. Norges konge, samt kronprinsen og regjeringen, var nemlig på flukt gjennom Norge mens kampene pågikk. På deres vei nordover trengte de vakthold og her skulle det vise seg at frivillige skytterlag skulle bli svært sentrale flere steder i landet.

4.1.10.1. Tryslinger mobiliserer for Konge og regjering

Kong Håkon, Kronprins Olav og store deler av regjeringen samlet seg i Nybergsund den 10. april etter at de hadde flyktet fra Oslo dagen i forveien. Daværende forsyningsminister, Trygve Lie, forteller i sin bok *Leve eller dø: Norge i krig* at han under en telefonsamtale med oberst Otto Ruge på Elverum den 10. april ble oppfordret til å organisere frivillige skyttere i Trysil, og benytte disse til å forsvare Kongen og regjeringen.²¹³ Ruge hadde, som vi senere skal se, allerede benyttet frivillige skyttere ved Midtskogen ved Elverum. Han var sannsynligvis meget fornøyd med deres innsats ettersom han rådet Lie til å innkalle skytterne i Trysil. Skytterlagskarer fra hele Trysil ankom utover dagen, og disse ble etter hvert uniformert med nasjonalfargede armbind, i tillegg til private Krag-Jørgensen-våpen og ammunisjon. At skytterlagene i Trysil deltok i dagene etter 9. april finner vi også tegn til i

Trysilfjeld Skytterlags protokoll. Her kommer det blant annet frem at de blant annet bidro som bruvakter i dagene etter 9. april.²¹⁴

Skytterlagskarene i Trysil dannet vakter ved hotellet i Nybergsund hvor Kongen og regjeringen holdt til, samtidig som det ble utplassert skytterlagskarer ved alle bruene som krysset Trysilelva.²¹⁵ I tillegg ble også alle veiene som førte inn til Nybergsund sperret av Trysil-skyttere. Trygve Lie forteller at utrustningen skytterlagskarene hadde sannsynligvis ikke var særlig effektiv, men at deres tilstedeværelse gjorde at de følte seg trygge.²¹⁶ I tillegg vektlegger han også at skytterlagskarenes vaktposter ville sørge for at de ikke ville bli overrasket av fienden. Lie omtaler skytterlagskarene som «greie å ha med å gjøre»²¹⁷, og legger til at de viste stor interesse for vaktopp gavene de fikk.²¹⁸

Lie forteller også om en dramatisk hendelse i forbindelse en tur til Innbygda den 11. april. Da vaktholdet i Trysil ble etablert ble det nemlig også organisert en vaktpost ved brua over Trysilelva i Innbygda. Da Trygve Lie og hans følge var i Innbygda for å rekognosere den 11. april kom det tyske fly flyvende langsmed Trysilelva. Skytterlagskarene som holdt vakt ved brua startet umiddelbart å skyte mot de tyske flyene, mens Trygve Lie og hans følge måtte løpe i dekning. Flyene svarte med mitraljøseild, men utrolig nok kom ingen til skade, verken av skytterlagskarene, eller Lie og hans følge som lå like ved. Kun kort tid senere bombet flyene også Nybergsund hvor kongen, kronprinsen og regjeringen fortsatt oppholdt seg.²¹⁹

Kongen og regjeringen fortsatte etter dette flukten nordover og ankom Dovre i Gudbrandsdalen den 14. april. Her delte følget seg og regjeringen fortsatt nordover fra Otta hvor de nok en gang skulle støte på skytterlagskarer.

4.1.10.2. Regjeringen og Dovreskogen Skytterlag

Kongen og regjeringen kom den 14. april til Dovre i Gudbrandsdalen. Vi har tidligere sett at både Sel og Dovreskogen Skytterlag lå klare sør for Dovre hvor det i disse dagene utspant seg dramatiske scener. Det var imidlertid en annen tropp av Dovreskog-skyttere som skulle stå i sentrum da regjeringen nesten havnet midt oppi kampene mellom norske og tyske styrker på Dovre. Regjeringen, som etter alt å dømme sammen med kongen var målet for det tyske fallskjermangrepet, befant seg den 14. april på Kirkestuen Hotell på Dovre.²²⁰ Både Hovdhaugen (1950), Lie (1955) og Nygaardsvold (1982) forteller hvordan Dovreskogen

Skytterlag fungerte som livvakter for regjeringen natt til 15. april 1940.²²¹ Etter at det plutselig dukket opp tyske fallskjermtropper nord for regjeringens oppholdssted ved Dovre var de plutselig i stor fare for å bli tatt til fange. I Hovdhaugen (1950) blir det skildret hvordan medlemmer av Dovreskogen Skytterlag opprinnelig var på vei nordover for å hjelpe til i kampen mot de tyske fallskjermtroppene som pågikk.²²² Underveis ble de stoppet av major Herman Arentz ved Kirkestuen Hotell på Dovre hvor de ble fikk beskjed om å stå vakt. Skytterlagskarene blir av både Hovdhaugen (1950), Lie (1955) og Nygaardsvold (1982) skildret som mistenksomme og trauste. I tillegg kommer det frem at skytterne truet med å reise hjem hvis de ikke fikk vite hva vaktholdet ved Kirkestuen Hotell virkelig dreide seg om. Da lederen for skytterlagstroppen fikk møte statsminister Johan Nygaardsvold gikk de med glede med på å fortsette vaktholdet.²²³ Skytterlagskarene trodde nemlig at majoren hadde gjennt spioner eller nazister i huset de bevoktet, og at majoren dermed var en landssviker.²²⁴ Dette vitner ikke bare om mistenkelige skyttere, men også den uoversiktige situasjonen det hele var. Skytterne hadde nok, i likhet med resten av befolkningen, hørt på radioen at Quisling noen dager i forveien hadde begått statskupp, og var nok derfor svært skeptiske til alle ukjente som kom til bygda.

Skytterlagskarene og major Arentz ble etter hvert svært bekymret for at tyskerne i løpet av natten ville ta seg frem til regjeringens oppholdssted ved Dovre. Derfor dro de i løpet av natten sørover til Brennhaug på Dovreskogen. På vei sørover kjørte de uten lysene på bilen tent for å ikke bli oppdaget, og sjåførene til regjeringsmedlemmene ble guidet gjennom mørket av lokalkjente skyttere.²²⁵ Da de kommer til Tallerås ser vi nok en gang et eksempel på hvor uoversiktlig situasjonen var. Ved Tallerås stod nemlig resten av Dovreskogen Skytterlag som dagen i forveien var blitt utkalt av lensmannen. Idet bilkolonnen med de tre skytterne og regjeringen kom rundt en sving hoppet skytterlagstroppen som holdt vakt ut i veien med skarpladde gevær. Det hele endte godt, men kunne fort ha endt fatalt om ikke vakttroppen ved Tallerås hadde gjenkjent egne lagkamerater.²²⁶ Regjeringen ankom Brennhaug senere på natten og overnattet på gården til en av skytterlagskarene. Dovreskogen Skytterlag sin innsats, i all hovedsak deres forsvarsvilje og lokalkunnskaper, gjorde at regjeringen natt til 15. april kom seg ut av kampsonen.

4.1.10.3. Kongelig vakt i Målselv

Kongen og regjeringen ankom Nord-Norge i begynnelsen av mai 1940. Igjen skulle Kongen og Kronprinsen stifte bekjentskap med skytterlagskarer. Etter ankomsten i nord søkte

Kongen og Kronprinsen dekning i ei hytte i indre Troms, nærmere bestemt i Målselv. Og som i både Trysil og på Dovre ble lokale skytterlagskarer organisert som vakter.²²⁷ Om det var den gode erfaringen fra både Trysil og Dovre som gjorde at de valgte å benytte skyttere til livvakter er uvisst, men det har nok vært en viktig faktor. Vaktstyrken de hadde under dette oppholdt var ti skyttere fra Målselv Skytterlag, med lærer og storskytter Johan Nymo, som blant annet fikk medalje på LS i 1947, som oppnevnt leder. Skytterne fungerte som livvakter for kongen og kronprinsen i drøye seks uker frem til de forlot Norge 7. juni 1940.²²⁸ At skytterne tok sin oppgave alvorlig er det liten tvil om. En dag nektet de blant annet kronprinsen å komme igjennom sperringene ettersom han ikke hadde den påkrevde legitimasjonen.²²⁹ Om dette var en spøk eller om de rett og slett ikke kjente ham igjen vites ikke. Til tross for denne hendelsen visste kongen og kronprinsen likevel å sette pris på sine livvakter, og kronprinsen delte blant annet villig av sin personlige ammunisjon til skytterlagskarene.²³⁰

4.1.11. Kort oppsummering

Jeg har nå sett hvordan skytterlagstropper fungerte som lokale vaktavdelinger i sine hjembygder. Alt tyder på at det ikke var DFS sentralt som tok initiativet til å mobilisere skytterlagene. Dette ble gjort lokalt av skytterlaget selv, i tillegg til både militære og sivile myndigheter. Flere steder har jeg sett eksempler på at det faktisk var skytterlagene som viste initiativ overfor de militære myndighetene, og at dette ofte førte til at de militære tok ansvaret for å organisere og mobilisere skytterlagene. De fleste steder var det med andre ord et samarbeid mellom skytterlagene og militære, eller sivile, myndigheter, som begge parter nøt godt av. Skytterlagene mottok ofte uniformer og våpen fra de militære, mens de militære fikk hjelp til sikring-, etterretning- og varslingsarbeidet av skytterlagstroppene. Gjennom sin innsats sørget skytterlagene for at sannsynligheten for et overraskende angrep, enten fra luften, bakken eller sjøen, var mindre, og dette gjorde at lokalbefolkningen følte seg langt tryggere. Det er også flere eksempler på at skytterlagene fikk «spesialoppdrag» i form av å være fangevoktere, livvakter for konge og regjering, i tillegg til vakter for Norges gullbeholdning. Jeg har også sett eksempler på at det over hele landet ble benyttet våpen, uniformseffekter og militær organisering av troppene, noe som gjorde at de deltok i krigen i tråd med Landkriksreglementet. Ofte var det de militære som sørget for uniformeringen i form av nasjonalfargede armbind, men vi har også sett at skytterlagene selv ordnet dette. Samtidig er det også eksempler som viser at det var langt ifra alle skytterne som kjente til

disse reglene da krigen brøt ut, og at det heller ikke var alle som var redde for å delta i krigen som franktirører.

Det mest grunnleggende fellestrekket for skytterlagene som deltok i krigen i Norge i 1940 som lokale vaktavdelinger er at svært få av de kom i kamp med tyskerne. Dette er i all hovedsak på grunn av at det var få eller ingen tyske tropper i disse områdene. Hadde deres områder vært invadert av tyske tropper er det derfor lite som taler for at skytterlagene hadde blitt organisert som lokale vaktavdelinger. I de områdene hvor tyskerne kom med sitt felttog ble nemlig skytterlagene ofte satt direkte inn i kampene.

4.2. Skytterlagstropper i kamp

Før krigsutbruddet var det en bred enighet blant militære og sivile myndigheter om at det ikke skulle brukes frivillige styrker.²³¹ Dette ville sikre at man fulgte landkriksreglementet, men situasjonen som oppstod 9. april gjorde dette raskt umulig.²³² Som vi så innledningsvis så gikk det tyske felttoget i all hovedsak fra Oslo og nordover via både via alle de store dalførene. I tillegg var det tyske tropper også på Sørlandet, flere steder på Vestlandet, i Sør-Trøndelag og i Narvik. I disse områdene fikk de militære hastverk med å mobilisere, noe som førte til uoversiktlige situasjoner og mye improvisasjon. Det er nettopp på grunn av dette at skytterlagene i disse områdene viste seg å være nyttige. Mange skytterlag deltok derfor både som egne tropper i kamp med tyskerne, og som deler av improviserte militære enheter sammen med ordinære soldater. Flere steder skulle skytterlagene vise seg å være helt avgjørende for at man skulle klare å mobilisere noenlunde operative styrker. I tillegg til at skytterlag deltok som enheter var det også en stor mengde frivillige, både fra skytterlag og ikke minst HFMO, som meldte seg som frivillige.

4.2.1. Skyttere melder seg på eget initiativ

Ved de fleste mobiliseringsplasser ble det tatt imot en stor mengde frivillige. Dette var både vernepliktige som ikke hadde nådd frem til sine opprinnelige mobiliseringsplasser og uøvde frivillige som på eget initiativ ønsket å delta. I tillegg kommer også frivillige skytterlag, og ikke minst skytterlagskarer som på eget initiativ lot seg verve. Eksempelvis ble det tatt inn store mengder frivillige ved både Elverum, Lillehammer, Hønefoss, Kongsvinger, Steinkjer, Voss, Rogaland, Østfold osv.²³³ Ved de fleste steder ble det satt opp frivillig kompanier, og mange av disse bestod etter all sannsynlighet av både skytterlagskarer og frivillige som hadde gjennomgått HFMO i regi av skytterlag. Det som etter alt å dømme var

felles for mange av skytterlagskarene som meldte seg frivillig var at det ble gjort på eget initiativ, uten av skytterlaget var inne i bildet.

En frivillig skytter som meldte seg til tjeneste på eget initiativ var Odd Skøien fra Løiten Skytterlag.²³⁴ Han var 20 år i 1940 da han meldte seg som frivillig ved Elverum. Han ble en del av 4. gardekompani og fulgte felttoget nordover i Gudbrandsdalen og endte til slutt på fergestedet Åfarnes i Romsdal hvor han ble tatt til fange av tyskere.²³⁵ Selv om eksempelet er utenfor denne studiens rammer, er den likevel viktig fordi det er med på å vise skytterlagenes betydning. Den viser hvordan det norske forsvaret dro nytte av skyteferdighetene til enkeltskyttere som meldte seg til tjeneste på eget initiativ, i tillegg til de skytterne som var vernepliktige. I tillegg kommer også alle frivillige soldater som ikke var skyttere, men som hadde deltatt på HFMO i regi av skytterlag over hele landet. Dette er med på å vise viktigheten av at Norge hadde et relativt godt utviklet skyttervesen i Norge i 1940.

Det er likevel ikke disse skytterne jeg skal fokusere på i den følgende delen. For det første ville dette gått utover studiens rammer, og det ville dessuten vært nærmest en umulig jobb å kartlegge alle de frivillige skytterne som deltok på eget initiativ. I det kommende kapitlet skal jeg se på hvordan både skytterlag og skyttersamlag deltok i direkte kamper med tyske tropper, ofte utenfor sitt eget lokalområde. Vi har allerede sett at skytterlagene hadde noe å bidra med som lokale vakttropper over store deler av landet, men hvordan klarte de seg i kamp?

4.2.2. Skytterlagstroppe bidrar til å inspirere

Som vi tidligere har sett ble skytterne i Trysil mobilisert som vakter for Kongen og regjeringen den 10. april etter oppfordring fra general Otto Ruge på Terningmoen ved Elverum. Da hadde nemlig Elverum Skytterlag allerede vært sentrale under det som blir sett på som en av de viktigste kampene som ble utkjempet under krigen i Norge i 1940.²³⁶ Da Kongen og regjeringen ankom Elverum den 9. april ble det raskt klart at tyske tropper var på vei til Elverum for å ta dem til fange.²³⁷ På grunn av de forvirrende mobiliseringsmeldingene hadde ikke mobiliseringen ved Terningmoen kommet skikkelig i gang, og derfor manglet de en mengde soldater. Det var på bakgrunn av dette at Elverum Skytterlag ble tilkalt til Terningmoen den 9. april.²³⁸

Tyskerne hadde fått direktiver om at de skulle hindre kongen i å forlate slottet og ta ham til fange, men Kongen og regjeringen lyktes å flykte fra hovedstaden til Hamar den 9. april.²³⁹ Dermed fulgte tyskerne etter mot Hamar. Det har i de senere år vært diskutert blant historikere hvorvidt dette var etter initiativ fra Spiller personlig for å imponere Hitler, eller om det var Hitler som hadde gitt ordren.²⁴⁰ Målet med raidet var det imidlertid ingen tvil om. I Spillers lomme ble det etter hans død funnet en papirlapp med flere regjeringsmedlemmer, blant dem statsminister Johan Nygaardsvold, i tillegg til «König Haakon», nedskrevet.²⁴¹

De norske militære ved Elverum fikk vite at tyskerne var på vei til Elverum for å ta kongen og regjeringen, og fikk de svært dårlig tid til å mobilisere. Dermed falt valget på skytterlaget, samt elever fra rekruttskolen på Elverum. Elverum-skytterne fikk utdelt uniformer ved Terningmoen og ble deretter sendt til Midtskogen.²⁴² Det er høyst usikkert hvor mange fra Elverum Skytterlag som faktisk deltok under kampen ved Midtskogen ettersom omstendighetene rundt mobiliseringen var veldig uoversiktlig.²⁴³ Alle medlemmene i skytterlaget ble telefonert, men formannen i Elverum Skytterlag etter krigen, J. Handeland, forteller i sin rapport at det er ikke sikkert hvem som møtte opp. Han navngir imidlertid åtte skyttere som han er helt sikkert på deltok under kampene ved Midtskogen, men legger til at han vet at antallet var høyere.²⁴⁴ Dette får jeg også et inntrykk av i Otto Ruges bok *Felttoget*.²⁴⁵ Ruge, som selv var med å innkalle skytterlaget, oppgir antall frivillige skyttere til å være mellom 10 og 20, og dette kan stemme med andre ord bra i forhold til formannens betraktninger.²⁴⁶ I en samtale med Frederik Seeberg, som selv deltok ved Midtskogen som gardist ved Midtskogen, får jeg derimot et langt høyere tall.²⁴⁷ Han kan fortelle at styrken ved Midtskogen bestod av mellom 80 og 90 mann, noe som stemmer i forhold til rapportene. Seeberg hevder imidlertid at nesten halvparten av disse var fra Elverum Skytterlag, noe som er langt høyere enn det som er kjent gjennom rapportene. Jensen (1953) oppgir det samlede antallet ved Midtskogen til å være om lag 90 mann, fordelt på ca. 30 gardister og 63 mann fordelt på skyteskole-elever og skytterlagskarer.

Uavhengig av hvor mange de var, var skytterne uansett et viktig bidrag til styrkene ved Midtskogen ettersom de fleste av elevene ved rekruttskolen, som nettopp hadde ankommet, hadde liten erfaring med rifleskyting. Troppen med de frivillige fra Elverum Skytterlag ankom Midtskogen rett før midnatt 10. april. Tyskerne kom til Midtskogen klokken 01:30 og kampen startet. En av de som deltok ved Midtskogen var generalen og idrettslederen Olaf Helset.²⁴⁸ Han fortalte under minnemarkering i 1955 at det var et mirakel

at ingen på norsk side falt. Samtidig sier han at det var usikkert hvor mange tyskere som falt, men at det etter alt å dømme var mellom to og seks. De norske trakk seg tilbake ved 0300-tiden etter å ha gitt tyskerne et sviende nederlag.

Vi får et inntrykk av viktigheten av seieren gjennom general Otto Ruge sin tale i messa på Terningmoen etter trefningen. Her uttaler han «det som har hendt ved Midtskogen i natt, kan ha større historisk betydning enn vi nå aner»²⁴⁹. I ettertid ser det utvilsomt ut som at Ruge hadde rett. Denne seieren er beskrevet som viktig både for Kongen og regjeringens sikkerhet, men også for moralen i det norske forsvaret generelt.²⁵⁰ Både Jensen (1953), Helset (1955) og senere også Hobson og Kristiansen (2001) peker på at da seieren ble kjent gav den det norske folk et psykisk løft fordi den viste at det faktisk nyttet å ta opp kampen mot tyskerne.²⁵¹ Både Jensen og Helset uttrykte også at den hadde hatt stor betydning også for den illegale motstandskampen under okkupasjonen.²⁵² I tillegg til dette var den også viktig for regjeringen ettersom de fikk tid til å gjøre bestemmelser som gjorde at de kunne fortsette å lede landet under krigen, først fra Nord-Norge, deretter fra London.²⁵³ Selv om tyskerne til slutt vant krigen i Norge i 1940 er det ikke sikkert den ville pågått like lenge hvis Kongen og regjeringen hadde blitt tatt til fange allerede natt til 10. april. Dette skjedde imidlertid ikke, og mens det ble kjempet på Midtskogen ble kongen og regjeringen vekket på Elverum. De reiste umiddelbart til Nybergsund hvor de var foreløpig var i sikkerhet.²⁵⁴

Kampen ved Midtskogen var imidlertid ikke den eneste trefningen i Norge 1940 som i ettertid skulle vise seg å ha en psykologisk effekt på resten av befolkningen. I Vinje i Telemark skulle frivillige senere i april organisere en front som kjempet tappert mot tyske overmenn. Etter at de militære i Telemark overgav seg uten kamp den 3. april 1940 reiste nemlig noen befal og soldater fra Heistadmoen på Kongsberg til Vinjesvingen.²⁵⁵ Her ble det samlet en frivillig styrke av soldater som på det meste talte tilsammen 300 mann.²⁵⁶ I tillegg til de frivillige soldatene mye som tyder på at også en eller flere frivillige skytterlagstropper deltok ved Vinjesvingen. Da lensmannen den 15. april innkalte frivillige området, var nemlig noen av de første som møtte opp skytterlagsmedlemmer med våpen og ammunisjon.²⁵⁷ I Johnsen (1956) blir styrken i Vinjesvingen anslått til 100-150 mann, og han bemerker at frivillige skyttere var iberegnet i dette antallet.²⁵⁸ Oppgaven til styrkene i Vinjesvingen var å forsvare Røldal for fiendtlig fremrykning fra Setesdal og Telemark.²⁵⁹ Troppen i Vinjesvingen kjempet tappert, isolert fra de andre norske styrkene, mot en tysk overmakt helt frem til 6. mai, etter at de militære hadde kapitulert i Sør-Norge.²⁶⁰ Den militære

undersøkelseskommissjon av 1946 skrev at «Kampene i Vinjesvingen vil gå over i historien som et eksempel på hva det kan oppnås ved en frivillig innsats.»²⁶¹ Selv om kampene i Vinjesvingen ikke hadde mulighet til å utgjøre noen forskjell var den, som blant andre Johnsen (1956) påpekte, et godt eksempel på det norske folks, og dermed også de frivillige skytterlagenes, innsats og forsvarsvilje.²⁶² I likhet med kampen ved Midtskogen hadde også den innsatsen og forsvarsviljen som ble fremvist i Vinjesvingen stor innflytelse på holdningene som ble vist i okkupasjonsårene.²⁶³

Både kampene ved Midtskogen og ved Vinje var altså kamper som skulle begge skulle bli viktige for den senere motstanden i Norge. Ved Midtskogen skulle den etter alt å dømme også bety mye for skytterlagenes deltakelse under kampene, spesielt i Hedmark. Kampen ved Midtskogen var den første kjente kampen hvor en skytterlagstropp kom i kamp mot tyske styrker, men som vi har sett ved Vinje var det ikke den siste. Mye kan tyde på at de var svært fornøyde med Elverum-skytternes innsats. For kort tid etter at de skytterne hadde vært med å sende tyskerne tilbake fra Midtskogen startet de nemlig å mobilisere flere skytterlag ved Elverum.

4.2.3. Solør Skyttersamlags Frivilligavdeling

Klokken fem om morgenen 10. april, kun få timer etter at kampen ved Midtskogen var over, ringte telefonen hos formannen i Grue Skytterlag, Einar Moe.²⁶⁴ Han fikk beskjed fra lensmannen, som hadde fått ordre fra de militære på Elverum, om å samle flest mulig frivillige skyttere og reise til Elverum. Moe varslet deretter samlagsformannen i Solør Skyttersamlag, Sverre Herdahl, som igjen varslet de andre lagene i samlaget.²⁶⁵ Etter alt å dømme var det Elverum Skytterlags innsats ved Midtskogen som gjorde at de militære innkalte hele Solør Skyttersamlag. At skytterlagene ble innkalt såpass tidlig vitner imidlertid ikke bare om at de militære hadde tiltro til de frivillige skytterlagenes ferdigheter og innsatsvilje. De var først og fremst desperate etter å få mobilisert raskets mulig ettersom tyskerne allerede var på vei, og det var stor forvirring blant de norske vernepliktige om hvorvidt det var full mobilisering eller ikke.²⁶⁶

Selv om Solør Skyttersamlag er et lite samlag, og Glåmdalen et lite område, faller det naturlig å vie dette området ekstra plass. Solør Skyttersamlag er nemlig et svært godt eksempel på hvordan skytterlagene bidro i direkte kamper med tyskerne. Det var stor aktivitet blant skytterlagene i dette området både i forkant av krigen og under selve kampene. I 1939

ble Solør Skyttersamlag bokført med 648 skyttere, mens de i 1940 hadde hele 1165, altså nesten en dobling.²⁶⁷ Denne økningen er svært stor, og blir ikke mindre når vi tenker på at det kun var skyting frem til krigsutbruddet 9. april i 1940. I tillegg var det mange lag i samlaget som i forkant av krigen hadde startet med HFMO og øvelsesskytinger.²⁶⁸ Faktisk var 30.000 av de bokførte 55.193 skuddene som ble skutt i regi av skytterlagene i Solør i 1940 i forbindelse med HFMO.²⁶⁹ Tyskerne kom til Skarnes, vest for Kongsvinger, den 14. april og det var harde kamper mellom norske og tyske styrker ved både Kongsvinger, Skarnes, Sander, Ramsøyen, Øverstrøm og Sormbrua ved Braskereidfoss.²⁷⁰

Det viser seg at skytterne i Solør Skyttersamlag skulle bli svært delaktige, og ikke mist viktige, i kampen mot tyskerne i Glåmdalen og nordover i Østerdalen. Etter at hele skyttersamlaget var informert reiste først Kongsvinger og Omegn Skytterlag i to lastebiler mot Elverum.²⁷¹ Senere på dagen 10. april dro også skyttere fra Grue Skytterlag, Austmarka Skytterlag og Roverud Skytterlag til Elverum. I tillegg er det kjent at det også møtte flere skytterlag både i Odal og Eidskog som deltok i kampene i Glåmdalen.²⁷² Rapportene som ble skrevet i etterkant er ikke veldig detaljerte, og nevner ikke alle skytterlagene eller antall skyttere fra hvert skytterlag som deltok, noe som gjør det vanskelig å anslå hvor mange frivillige skyttere fra Solør som faktisk deltok.²⁷³ Likevel blir det nevnt i flere kilder at det møtte i alt 200 skytterlagskarer fra Solør Skyttersamlag ulike steder mellom Skarnes, Kongsvinger og Elverum mellom 10. og 12.april.²⁷⁴

I følge samlagsleder Sverre Herdahls rapport ble den første gruppen med skyttere som reiste om morgenen 10. april, bestående av 97 frivillige skyttere, stoppet av militære like nord for Braskereidfoss hvor de satte i gang å lage sperringer ved Sormbrua.²⁷⁵ Denne avdelingen fikk navnet Solør Skyttersamlags Frivilligavdeling.²⁷⁶ Etter hvert kom det også flere puljer, av ukjent størrelse, som reiste direkte til Elverum hvor de natt til 11. april ble satt som vakter ved Midtskogen. Etter at de fleste frivillige skytterne hadde mottatt uniformer den 11. april ble skytterlagskarene fordelt på ulike sperringer ved den fremste stridslinje sør for Elverum.²⁷⁷ På dette tidspunktet er skytterlagskarene fra Solør Skyttersamlag faktisk det eneste forsvaret Elverum hadde sørfra mot Kongsvinger. Allerede samme kveld ble disse avløst av militære fra Terningmoen på Elverum.²⁷⁸ Det er nå noe uklart hva som skjedde med skytterlagskarene det neste døgnet.²⁷⁹

Det er imidlertid sikkert at Solør Skyttersamlags Frivilligavdeling, som var ved den søndre fronten, enten den 12. eller 13. april ble sendt ytterligere sørover til Skarnes for å gå inn i de norske troppene der.²⁸⁰ Det er uklart hva som skjer med alle de 92 skytterne som i utgangspunktet var ved Braskereidfoss, men det er i hvert fall mellom 50 og 60 skyttere som til slutt melder seg ved Skarnes. I skytterkonge Thorbjørn Hårstad sin korte rapport kommer det frem at han dro hjem etter å vært ved Elverum den 11. april, for å bidra som vakter mot tyske fallskjermtropper og dette forklarer nok noe av frafallet.²⁸¹

Mange av Solør-skytterne som kom til Skarnes ble en del av kompaniet til kaptein Bjarne Hoel og kom under ledelse av fenrik Johannessen.²⁸² Det er interessant å se hvordan kaptein Hoel beskriver skytterlagskarene han tar imot ved Skarnes 14. april. Han omtaler skytterlagskarene som «eldre» og «staute karer».²⁸³ Det at skytterne var «eldre», og også ofte svært unge, har sin naturlige forklaring i at de som var vernepliktige var i alderen 20-30 år. Dermed var de som var igjen i skytterlagene, enten svært unge, eller eldre karer.

Ved Skarnes forsvant en del av troppen til Johannessen under retretten mot Kongsvinger, blant disse en rekke skyttere.²⁸⁴ Ved det som ifølge Sverre Herdahls rapport var en misforståelse, men som av Johannessen forklares som en rømning, var det en gruppe skytter som ikke fikk med seg beskjeden om retrett til Kongsvinger.²⁸⁵ Dette gjorde at flere frivillige skyttere ble liggende igjen alene ved Skarnes mens tyskerne rykket fremover. Da de endelig trakk seg tilbake til Kongsvinger var byen besatt av tyskere, og de tok derfor på seg sivile klær og gravde ned sine våpen. Dette er for øvrig et godt eksempel på forskjellen mellom den sivile og militære motstanden, og viser at skytterne fryktet at tyskerne kunne henrette de som franktirører hvis de ble tatt i sivile klær med våpen.²⁸⁶

Det var omtrent 15 skyttere igjen i denne troppen på 30 og blant dem var Kåre Løkken, daværende formann i Kongsvinger og Omegns Skytterlag.²⁸⁷ De kom med i kampene ved Øverstrøm den 15. april, Ramsøyen og Grue den 17. april. Da de kom til Elverum ble de en del av IR5 og kom under navnet Kongsvingerbataljonen.²⁸⁸ De deltok også i kampene ved Åmot og i Stor-Elvdal, og den 25. april ble troppen oppløst.²⁸⁹ Sannsynligvis dro de solung-skytterne som var med felttoget hele veien da videre til flyktningmottaket i Sveg i Härjedalen i Sverige.²⁹⁰

I tillegg til at de bidro med skyttere og våpen ordnet også Solør Skyttersamlag ammunisjon til de norske styrkene ved Skarnes. Ved å bruke sine kontakter i Sverige fikk samlagsformannen skaffet 50.000 skudd til de norske styrkene da det begynte å bli mangel på ammunisjon. Herdahl kontaktet Norma-fabrikken i Åmotfors og tidlig om morgenen den 14. april var en tropp skyttere fra Solør og hentet ammunisjonen ved en tollstasjonen på svensk side.²⁹¹ Disse patronene kom svært godt med og viser hvor viktig skytterlagenes innsats og kontakter både lokalt i Solør og på andre siden av grensen, betydde for de norske styrkene.

4.2.4. Solungskyttere i kamp i Østerdalen

De aller fleste av skytterlagene som bidro under krigen i 1940 gjorde dette lokalt i sine hjembygder. Her skiller imidlertid skytterlagene i Solør Skyttersamlag seg fra andre skytterlag som bidro under krigen i 1940

Fenrik Harry Snare, som dro med Kongsvinger og Omegns Skytterlag direkte til Elverum den 10. april, skriver i sin rapport at de frivillige skytterne fra Solør Skyttersamlag som var igjen ved Elverum 11. april ble en del av 2. kompani i IR5 på Elverum under ledelse av kaptein Barlinn.²⁹² I dette kompaniet var det flere frivillige skyttere fra Kongsvinger og Omegns Skytterlag. Snares beskrivelser av skytterne vitner om dyktige soldater og han skriver blant annet at «... de gjorde sannelig ikke skam på seg.»²⁹³ Dette kompaniet lå som vaktavdeling på Elverum fra 14. til 17. april, og ble flyttet til Østerhaug sør for Elverum den 18. april, før de begynte retretten nordover den 19. april.²⁹⁴ De kom i kamp, uten tap, ved Åsta i Østerdalen den 21. april, ved Krokletten i Stor-Elvdal den 23. april. Kompaniet ble oppløst da det kom til Tynset den 24. april. Her ble blant annet to skyttere fra Eidskog Skytterlag drept under et flyangrep mot Telneset Stasjon.²⁹⁵ Det vil være naturlig å anta at disse også var med i dette kompaniet, men ut ifra Snare sin rapport kommer det ikke frem slik.²⁹⁶

De to skytterne fra Eidskog Skytterlag kan imidlertid stamme fra den frivillige tropp som kaptein Hoel samlet sammen ved Skotterud 11. april.²⁹⁷ Kaptein Bjarne Hoel hadde sammen med Eidskog Skytterlag arrangert HFMO i Eidskog vinteren 1940. Ved krigsutbruddet skulle han, som avtalen var ved utlån av militære materiell til skytterlag som arrangerte HFMO, levere dette tilbake.²⁹⁸ Han fant imidlertid ut at dette ville være det samme som å overgi det til tyskerne og tok derfor vare på det. Han mobiliserte den 11. april alle vernepliktige i området rundt Skotterud og delte ut utstyret.²⁹⁹ Det kommer her frem at de aller fleste hadde med seg privat gevær og egen ammunisjon, noe som tilsier at dette var

frivillige fra skytterlag. Om disse var vernepliktige skyttere eller skyttere som meldte seg frivillig er uvisst. Uansett var dette en improvisert tropp hvor alt tyder på at de fleste kom fra Eidskog Skytterlag, eller skytterlagene i omegn. Noen av disse ble sendt til Bolfoss for å sperre en bro slik at tyskerne ikke kunne ta seg fra Østfold til Kongsvinger, mens resten ble sendt til Kongsvinger hvor de frivillige gikk inn i ulike kompanier.³⁰⁰ De frivillige kaptein Bjarne Hoel mobiliserte ved Eidskog inngikk etter hvert i hans kompani sammen med andre soldater samt Solør Skyttersamlags Frivilligavdeling.

Dette var imidlertid ikke de eneste fra Solør Skyttersamslag som deltok i felttoget nordover i Østerdalen. Det er også mye som tyder på at kaptein Magnus Vangerud også organiserte skytterlagskarer i Solør-området. Vangerud fikk nemlig den 11. april pålegg fra Kongsvinger festning om å samle skytterlagsfolk og andre frivillige ved Kirkenær og Roverud og ta med disse til Skarnes.³⁰¹ Rapporten til Vangerud taler for at han hadde 30 frivillige skyttere i sin tropp.³⁰² Da kapteinen og skytterlagskarene var på vei fra Kirkenær til Roverud, kom det tyske fly på vei nordover. Kaptein Vangerud beordret alle skytterlagsmedlemmene han hadde samlet ut av bilene, og de åpnet deretter ild mot flyene uten resultat.³⁰³ Dette er et godt bilde på den kaotiske situasjonen som var i Glåmdalen i aprildagene 1940. Skytterne som deltok i Vangeruds tropp var med all sannsynlighet fra Grue Skytterlag og Roverud Skytterlag. Disse deltok med stor sannsynlighet i en rekke trefninger i Glåmdalen og Østerdalen som en del av kompaniet til Vangerud.

Da kompaniene til Vangerud og Hoel kom til Rena ble de avskåret av en tysk tropp tyskere som hadde kommet seg til Rena ved hjelp av en sidevei gjennom Nordskogbygda.³⁰⁴ Denne sideveien var opprinnelig sperret av det som etter alt å dømme var Nordskogbygda Skytterlag, for å sikre en trygg retrett for de norske styrkene fra Elverum mot Åmot og Rena.³⁰⁵ Dette hadde blitt gjort den 19. april etter oppfordring fra de militære. Det er ukjent hva som skjedde, men det er kjent at skytterlaget ikke fikk meldt ifra om de tyske troppene fordi telefonlinjene hadde blitt kuttet av tyskerne.³⁰⁶ I Jensen (1953) omtales det som «forståelig» at de ikke tok opp kampen, men at det var «påfallende»³⁰⁷, at de ikke gav beskjed til de norske styrkene. Med det sår Jensen tvil rundt de frivillige skytternes lojalitet ovenfor de norske styrkene. Jensens undersøkelser her kan ikke være særlig gode ettersom rapporten til Hiorth forteller at tyskerne kuttet linjene til telefonen skytterlaget skulle benytte.

4.2.4.1. Solør Skyttersamlags betydning

Solør Skyttersamlags Frivilligavdeling, og de andre frivillige skytterne fra Solør som var med i kampene i Glåmdalen, ble en del av Kongsvingerbataljonen. Denne talte nesten 600 mann og blir i *Krigen i Norge 1940: Operasjonene i Glåmdalføret, Trysil og Rendalen* omtalt som «noe av det mest ytterliggående av improvisasjoner under krigen i Norge i 1940»³⁰⁸. Det er vanskelig å anslå et nøyaktig antall skyttere som deltok. Det er uansett liten tvil om at de frivillige skytterne og skytterlagene sin innsats, og ikke minst mot, var viktig for motstanden de tyske styrkene møtte i Glåmdalen og senere også i de sørlige delene av Østerdalen. Et eksempel på at de frivillige skytternes innsats var høyt verdsatt finner vi i en rapport av H. L. Løvenskiold fra 1947. Her omtaler han Grue Skytterlag, og deres daværende formann Einar Moe, i forbindelse med kampene ved Skarnes. Han skryter av deres skyteferdigheter og skriver at de var «fremragende til å pelle ned de levende figurer»³⁰⁹. Også historiker Lars Borgersrud trekker frem betydningen av skytterlagenes bidrag i kampene med tyskerne over hele landet. Borgersrud skriver i sin bok *Unngå å irritere fienden* fra 1981 at det ikke er noe som tyder på at de norske styrkenes skyteferdigheter var bedre enn tyskernes.³¹⁰ Han påpeker likevel at dette ikke gjaldt de stedene hvor frivillige skytterlag deltok, slik som i Solør. På disse stedene hevder han at de norske styrkenes skyteferdigheter var langt bedre enn de tyske takket være skytterlagene. Også en tysk offiser, som blir gjengitt i Jensen (1953) irriterte seg over de norske styrkene i Glåmdalens evne til å kamuflere seg og deres skyteferdigheter.³¹¹

Som vi har sett oppstod det stor forvirring rundt mobiliseringen over hele landet da tyskerne kom 9. april. I Solør får jeg imidlertid mer støtte bak en teori jeg allerede har vært innom, nemlig at skytterlagene var langt bedre forberedt enn de militære. I den lokalhistoriske boka *Fra overfall til frigjøring: okkupasjonsårene 1940-45 i Åsnes og Hof* uttaler nemlig Trygve Berg, mangeårig formann i Åsnes Skytterlag, at skytterlagene var bedre forberedt enn folk flest trodde, og at det var fra det militære hold det sviktet. Noe som ytterligere viser skytterlagenes betydning i Glåmdalen er kaptein Per Aasness, som selv tok imot skytterlagskarer ved Skarnes 14. april, sin konklusjon i hans rapport fra 1947.³¹² Her hevder han at skytterlagenes innsats i Glåmdalen viste at det ikke lenger kunne være noen tvil om at skytterlagene i fremtiden måtte bli viet en mye større plass i landets forsvar.

4.2.5. Forvirring i Stor-Elvdal

Tyskerne fortsatte sin ferd gjennom Glåmdalen og passerte Elverum den 19. april med kurs for Østerdalen, nærmere bestemt Stor-Elvdal. Her har vi tidligere sett at svært mange skytterlag var utplassert på fjell og ved innsjøer på utkikk etter tyske fly og fallskjermtropper. De fleste kampene som ble utkjempet her var av styrkene som ble mobilisert ved Kongsvinger og Elverum, og bestod blant annet av skytterlagstroppene som ble mobilisert i Solør Skyttersamlag. I tillegg til dette er det ved flere av kampene rapportert om lokale skytterlag som skal ha deltatt i ulik grad.

De norske styrkene måtte nok en gang trekke seg nordover den 22. april. I Stor-Elvdal organiserte skytterne seg og organiserte en veisperring ved Krokkletten i underkant av to kilometer nordvest for skytebanen til Strand Skytterlag.³¹³ I alt 30 skytterne ble samlet og var under ledelse av godseier Haaken Mathiesen.³¹⁴ Ved å sammenlikne en rekke rapporter som omtaler mobiliseringen av skytterlagene kan en med relativt stor sikkerhet si at det dreide seg om skyttere fra både Elgen og Strand skytterlag.³¹⁵ Skytterne ved Krokkletten ble organisert og fikk den 21. april ordre fra oberst Hiorth om at de skulle dekke dalen fra sin stilling da tyskerne kom.³¹⁶ Da tyskere kom den 23. april var imidlertid de fleste skytterlagskarene borte. I følge rapporten til Mathiesen ble disse «stoppet av en hysterisk underoffiser»³¹⁷ like nord for Krokkletten, og de kom seg derfor ikke sørover slik at de fikk deltatt i trefningen. Det lyktes kun Mathiesen og en skytterlagskar å nå frem. De ble brukt som varslingspost i flanken og løste blant annet ut et varselskudd da tyskerne kom. De norske styrkene, som for øvrig bestod av en rekke skyttere fra Solør Skyttersamlag ledet av kaptein Barlinn, klarte imidlertid ikke å hindre tyskerne. Selv om verken Elgen Skytterlag eller Strand Skytterlag nådde frem til kampen ved Krokkletten viser deres engasjement og initiativ at de var forberedt på krig og mentalt innstilt på å kjempe.

Etter seieren ved Krokkletten rykket tyskerne ytterligere nordover, og da de ankom Os den 2. mai skulle de nok en gang møte på frivillige skytterlagstropper.

4.2.6. Skyttere i kamp ved Os

Da tyskerne var kommet til Tynset hadde de fleste skytterlagene som var mobilisert som vakter mot fallskjermtropper og fly i fjellene trukket hjemover. Dette gjaldt også skytterlagene i området rundt Os, sør for Røros. De hadde imidlertid ingen planer om å gi opp kampen mot tyskerne så lett. Da de norske styrkene trakk seg nordover i Østerdalen i slutten

av april og øvelsesavdelingen på Os ble oppløst den 24. april ble det liggende igjen mye militært utstyr.³¹⁸ Skytterlagsfolkene i området snakket om å organisere seg i tropper, og bruke dette utstyret i kampen mot tyskerne som etter hvert ville komme. Det skjedde imidlertid ikke noe før løytnant Øyen fra IR 5 kom til stedet 1. mai.³¹⁹ Om ettermiddagen 1. mai sendte løytnant Øyen ut en beskjed til alle skytterne i området Tolga-Os om å møte nesten morgen. Fra Nora Skytterlag møtte nesten 20 mann allerede samme kveld, mens det fra Dalsbygda Skytterlag og Vingelen Skytterlag møtte til sammen 24 mann dagen etter.³²⁰ Årsaken til at lagene kunne innkalles så raskt var at de tidligere i april var brukt som vakter mot tyske fallskjermtropper. Skytterlagene ble utstyrt med utstyret som ble lagt igjen av øvelsesavdelingen i tillegg til sine private geværer, i tillegg til omlag 2500 skudd.

Det lå også et kompani fra Østerdalsgruppen ved Os 1. mai. I følge løytnant Øyens rapport ble skytterlagstroppene utplassert den 2. mai, mens de militære fortsatt lå og sov.³²¹ Løytnant Øyen avtalte med de militære at skytterlagene skulle bistå i flankene i kampen mot tyskerne. Siden skytterlagstroppene ikke hadde mitraljøse våget imidlertid ikke Øyen å la skytterne bli svært delaktige i striden. Derfor ble planen å forstyrre og sinke tyskerne, men ikke før de hadde kommet i kamp med de militære. Skytterlagstroppene gikk straks i gang med rekognosering av stillinger og meldte fra til kompaniet fra Østerdalsgruppen om sine stillinger. Klokken ti om morgenen 2. mai kom de første tyskerne til sperringene ved Os kirke. Det oppstod forvirring blant tyskerne da ilden fra nordmennene startet. Ildgivningen fra skytterlagstroppene startet imidlertid litt tidlig, og dette gjorde at de militære måtte bytte stilling. I den svenske fenrik Holmquist sin rapport fra juli 1949 blir det bekreftet at det var skytterlagsmedlemmer som skjøt for tidlig, og at de med det røpet de norske stillingene.³²² Tyskerne viste seg uansett å være for sterke for nordmennene, og de måtte etter hvert trekke seg tilbake, uten at noen av skytterlagskarene hadde blitt såret. Til tross for den åpenbare feilen som ble gjort av de frivillige skytterne er det mye som tyder på at de kom godt ut av det. Løytnant F. Wraal, som ledet de norske soldatene ved Os, skrev i sin rapport om trefningene ved Os at «frivillige skytterlagsmedlemmer ankommer og utfører et glimrende forsvar paa høire flanke».³²³ På tross av nederlaget skryter Wraal altså av innsatsen til skytterne. De frivillige skytterlagenes innsats ved Os 2. mai vitner om stor forsvarsvilje, og ikke minst mot, hos skytterne.

Vi har til nå sett på hvordan skytterlagene i Solør og Østerdalen deltok som egne tropper under felttoget, men dette er langt ifra det eneste området hvor skytterlag kom direkte kamper med tyske styrker. Det pågikk også harde kamper med tyskerne i Trøndelag.

4.2.7. Skytterlag ved festningene i Trøndelag

Tyskerne ankom til Trondheim allerede 9. april. Dette hindret byens skytterlag i å gjøre motstand, men i områdene rundt var skytterlagene i full gang med forberedelser og mobilisering. Som vi har sett eksempel på så ble noen skytterlag satt opp som lokale vaktavdelinger, men i Trøndelag var det også en rekke skytterlag som inngikk i de norske styrkene som kjempet mot tyskerne. Blant disse finner vi Skaun Skytterlag som var med i kampene ved Hegra festning i Nord-Trøndelag.³²⁴ Arnstad (1946) forteller at det møtte mange frivillige ved Hegra festning.³²⁵ På lignende måte som vi har sett tidligere ble det også her avvist en rekke frivillige på grunn av mangel på våpen og uniformer.³²⁶ Ved Hegra fikk imidlertid alle de som var aktive skyttere bli igjen, og dette viser at deres skyteferdigheter var høyt verdsatt.³²⁷

Skaun Skytterlag var imidlertid med stor sannsynlighet ikke det eneste skytterlaget som deltok i kampene ved Hegra festning. Hegra festning ligger nemlig i Stjørdal, og her hadde det i løpet av vinteren 1940 blitt arrangert HFMO. Etter krigens utbrudd ble de som hadde deltatt på HFMO innkalt av lederen for HFMO i Stjørdal, major Eyvind Hartmann, for å danne en frivillig tropp ved Hegra prestegård.³²⁸ Det møtte mellom 30 og 40 frivillige, mange av disse skyttere, men disse ble sendt hjem igjen samme dag etter at en tysk major truet med å bombe bygda hvis de ikke overgav styrken.³²⁹ Flere av dem meldte seg senere til Hegra festning etter oppfordring fra major Hartmann selv, og dermed er det stor sannsynlighet for at også skyttere fra både Stjørdal, Skjeldstadmark og Hegra skytterlag deltok.³³⁰

Hegra var imidlertid ikke den eneste festningen i Trøndelag som mobiliserte i april 1940. Ørlendingen Skytterlag møtte opp ved Agdenes Festning, men situasjonen her var såpass uoversiktlig at det hele rant ut i sanden.³³¹ Ved Agdenes finner vi også en hendelse som skiller seg fra resten av funnene i denne oppgaven. Her forsøkte nemlig major Schlytter å mobilisere det lokale skytterlaget, sannsynligvis Hasselvika Skytterlag, uten å lykkes.³³² Majoren ringte til formannen i laget og ba om at han skulle samle lagets medlemmer, men fikk beskjed av formannen at dette ikke var mulig. Årsaken til dette kan være flere ting, men mest nærliggende vil det være å tro at Hasselvika Skytterlags medlemmer allerede hadde reist

for å delta i krigen et annet sted, enten som vernepliktige eller frivillige. Hendelsen er uansett unik ettersom den viser at ikke alle skytterlag hadde mulighet, eller ville, stille opp da sivile eller militære myndigheter spurte.

Det var for øvrig ikke kun ved festningene trønder-skytterne kjempet. Både i Sør- og Nord-Trøndelag meldte det seg store mengder frivillige tjeneste, og mange av disse var skytterlagstropper eller frivillige fra HFMO.³³³ Blant annet er det kjent at et helt kompani av Berkåk bataljon bestod i hovedsak av 3. og 4. klasseskyttere med egne gevær fra Soknedal i Sør-Trøndelag.³³⁴ Disse ble mobilisert av militære som kom til bygda 10. april, og kom blant annet i kamp med tyskerne i Nåverdalen i Rennebu.³³⁵ Trønder-skytterne var med andre ord ivrige etter å kjempe mot tyskerne, og eksemplene fra Trøndelag er med på å gi oss et bredere bilde på både hvor og hvordan skytterlagene bidro. Da de norske styrkene i Trøndelag kapitulerte i begynnelsen av mai 1940 la nok de fleste trønder-skytterne ned våpnene, selv om det er kjent at enkeltskyttere reiste videre til Nord-Norge for å kjempe.³³⁶

4.2.8. Horda-skyttere i kamp med tyskerne

Skytterlagstroppene som jeg har skildret i dette kapittelet ble alle mobilisert av de militære i mangel på soldater i områder hvor de visste tyskerne var på vei. Hensikten med alle skytterlagstropper, også de som ble organiserte som lokale vaktvern, var selvsagt å ta opp kampen med fienden om den kom. Likevel kom de fleste av skytterlagene som utgjorde lokalavdelinger aldri kom i direkte kamper med tyskerne, og dermed utførte de andre viktige oppgaver. I Hordaland finner vi imidlertid skytterlag som fikk «i pose og sekk».

Som det tidligere er skildret deltok de aller fleste skytterlagene på Vestlandet som lokale vakttropper med ulike oppgaver i sine hjembygder. De fleste skytterlagstroppene forholdt seg forholdsvis rolig, men noen kom også direkte kamper med tyskerne. I Lars Øye sine rapporter etter krigen blir det skildret hvordan flere skytterlag kom i kamp med tyskere ved Fossen Bratte og Kvamskogen mellom Øystese og Bergen.³³⁷ Det hele startet med at det kom meldinger om at det var tyskerne i Hardanger den 12. april.³³⁸ Tyskerne fikk reise uforstyrret tilbake til Bergen, og på bakgrunn av dette ble det fra de militære bestemt at de neste som kom skulle tas.³³⁹ Derfor ble det organisert vakttropper av skytterlagskarer fra Norheimsund Skytterlag på Kvamskogen.³⁴⁰ Om formiddagen 15. april kom det meldinger om at seks tyskere på to motorsykler nærmet seg vaktene på Kvamskogen. Lars Øye varslet formannen i Norheimsund Skytterlag og han reagerte umiddelbart.³⁴¹ Øye skildrer dette svært

detaljert og det er tydelig at han har snakket med de som var til stede. Skytterne fra Norheimsund Skytterlag kom i kamp med tyskerne og fikk overrasket dem idet de nærmet seg stillingen. Av de seks tyskerne ble en drept og tre såret.³⁴² Tyskerne kapret en lastebil som passerte og kom seg tilbake med de døde og sårede i bilen.³⁴³ Det var imidlertid ikke plass til alle så de to friske tyskerne måtte gå etter bilen, og de ble etter hvert tatt til fange. Noen dager senere, ved Fossen Bratte, skulle også en tropp frivillige skyttere komme i kamp med tyskerne. Denne gangen med fatalt utfall for skytterlagskarene.

Den 16. april kom det igjen meldinger om tyskere som var på vei fra Bergen. Øye mobiliserte da alle skyttere fra Steinsdalen og Norheimsund Skytterlag, Øystese Skytterlag, Ålvik Skytterlag og Fykkesund Skytterlag.³⁴⁴ I tillegg startet skyttersamlaget produksjon av nasjonalfargede armbind slik at skytterlagskarene ble uniformert etter reglene.³⁴⁵ Norske soldater og marinegaster organiserte, sammen med skytterlagskarene, en forsvarsstilling ved Tokagjelet mellom Norheimsund og Tysse. Lars Øye forteller blant annet at flere skytterne kom med ryggsekker fulle av ammunisjon.³⁴⁶ Mengden ammunisjon vitner om at de var godt forberedte, og at de var fullstendig klar over at de sannsynligvis kom i kamp med tyskerne. Da forsvarsstillingen var ferdigstilt kom det imidlertid melding om at tyskerne hadde tatt en omvei og at det ville ta lenger tid før de ville komme. Derfor flyttet troppen med skytterlagskarer, soldater og marinegaster seg frem til Fossen Bratte. Her ble det satt opp en vaktordning slik at det til enhver tid var 20 skytterlagskarer til stede. Vakttjenesten var i tre dager om gangen, og de fleste skytterlagskarene lå i en flankestilling noen hundre meter lenger framme enn de militære, om lag hundre meter høyere enn veien de vokter.

Fra 17. april til 20. april var Øystese Skytterlag på vakt ved Fossen Bratte uten at noe skjedde. Ålvik Skytterlag tok over den 20. april, og de kom i kamp med tyskerne. Om ettermiddagen den 22. april så de for første gang tyskere, men disse forsvant igjen. Derfor trakk mange av skytterne seg tilbake for å hvile og kun fem skytterlagskarer ble igjen i stillingen. Kort tid etter startet kampen og ved 1830-tiden ble de fem skytterne fra Ålvik Skytterlag avløst av seks mann fra Norheimsund og Steinsdalen Skytterlag. De bestemte seg imidlertid for at alle skulle bli ettersom situasjonen var såpass kritisk. Etter hvert ble ilden mot skytternes stilling så hard at de trakk seg tilbake og for å hvile. De følte seg trygge på dette da de hadde blitt fortalt av marinegastene at det var umulig for tyskerne å ta seg opp lia som skilte skytterlagskarene og tyskerne. Dette skulle imidlertid vise seg å ikke stemme og da skytterne satt og hvilte kom det en tropp med tyskere opp lia. Det hele endte i en dramatisk

nærkamp mellom tyskerne og skytterlagskarene hvor tre av skyttere falt og to ble såret.³⁴⁷ Skytterne ved Fossen Bratte den 22. april ble senere rost av de militære for sin uredde innstilling og sine gode skyteferdigheter.³⁴⁸

Også lenger vest i Hardanger, i Kvinnherad, kom skytterlag i kamper med tyskerne. Både Rosendal Skytterlag og Uskedal Skytterlag ble her innkalt av marinen som hadde base i Uskedal.³⁴⁹ Uskedal Skytterlag ble benyttet til å vokte kaier, kommandoplasser og forlegninger.³⁵⁰ Da tyskerne nærmet seg Uskedal den 18. april ble også Rosendal Skytterlag kalt inn per telefon. Ifølge Sæberg (1986) var det sannsynligvis deltakerlistene fra HFMO, som skytterlaget hadde arrangert, som ble brukt som innkallingsliste.³⁵¹ Sæberg forteller at det i likhet med andre steder i landet, var slik at alle de vernepliktige i 20-30-årsalderen var mobilisert. Derfor var de fleste skytterlagskarene enten unge eller gamle. Den eldste frivillige skytteren fra Rosendal Skytterlag skal ha vært 62 år og de yngste ikke eldre enn 16-17 år. Før de dro til Uskedal den 19. april var de på skytebanen i Rosendal og skjøt inn våpnene sine. De talte i alt 23 mann og samtlige mottok både nasjonalfargede armbind og «en neve med ammunisjon»³⁵² av de militære da de ankom Uskedal.³⁵³

Sæberg (1986) beskriver også i sin artikkel at de fleste skytterne hadde den tids «sportsklær». Det vil si frakker, anorakker eller jakker i tillegg til beksømstøvler, samt en sekk med mat og klær. Som vi har sett var det kun et fåtall av de frivillige skytterlagene i Norge som fikk uniformer under kampene i 1940. Disse beskrivelse er derfor interessant ettersom de sannsynligvis er dekkende for frivillige skytterlagstropper over hele landet.

Både Uskedal Skytterlag og Rosendal Skytterlag kom i kamper mot tyskerne natt til 20. april. Uskedal forsøkte sammen med marinesoldater å hindre tysk ilandstigning i Herøysund vest for Uskedal uten lykke.³⁵⁴ Rosendal Skytterlag forsøkte det samme i Dimmelsvik øst for Uskedal, men også de måtte til slutt trekke seg tilbake da motstanden ble for stor. Skytterlagstroppen fra Rosendal flyktet deretter enten oppover Uskedalen eller over fjellet til Omdalen. Skytterne gjemte våpnene sine før de vendte hjem, som vi blant annet også så ved Kongsvinger, i frykt for å bli skutt som franktirører.³⁵⁵ Det kan virke som om skytternes innsats i Dimmelsvik var forgjeves ettersom de til slutt tapte kampen. I ettertid har imidlertid innsatsen vist seg å hatt stor betydning. I følge løytnant Pettersen, som var i Uskedal, bidro Rosendal Skytterlags kamper mot tyskerne å sinke de såpass på vei til Uskedal at de norske styrkene som lå der fikk gjort retrett herfra.³⁵⁶

4.2.9. Skyttere i skiløperkompanier

Innledningsvis i dette kapittelet viste jeg til hvordan frivillige meldte seg ved en rekke av landets mobiliseringsplasser. Pågangen var spesielt stor ved mobiliseringsplassene nord for Oslo. Her reiste frivillige, ofte med bakgrunn fra både HFMO og skytterlag, på eget initiativ gjennom Nordmarka for å tilslutte seg de norske styrkene på Ringerike og Hadeland.³⁵⁷ Det finnes imidlertid også eksempler på at også skytterlag reiste samlet gjennom Nordmarka for å kjempe. Som vi har sett var forsvarsviljen i Oslo stor, og skytterlagene i byen hadde drevet opplæring med stort oppmøte gjennom hele vinteren.³⁵⁸

I Sørkedalen Skytterlags årsmelding kommer det nemlig frem at en tropp bestående av 14 frivillige fra Sørkedalen reiste nordover med våpen og ammunisjon for å delta i krigen.³⁵⁹ På bakgrunn av ordlyden i årsmeldingen til Sørkedalen kan det settes spørsmålstegn ved hvor mange av karene som faktisk var medlem av skytterlaget. Ved å se til litteraturen som omtaler troppen er det nærliggende å tro at omlag åtte av de frivillige hadde bakgrunn fra skytterlaget, mens resten var idrettsmenn med bakgrunn fra blant annet langrenn.³⁶⁰ Blant annet skriver Christensen (1993) at åtte av mennene hadde gevær, og at de fleste av disse var fra Sørkedalen Skytterlag. Troppen fra Sørkedalen møtte etter hvert andre frivillige i Nordmarka, og dannet det som skulle bli 13. kompani av IR6. Kompaniet ble senere populært kjent som Sørkedalen Kompani, og deltok i kamper på Ringerike og Hadeland.³⁶¹ Sørkedalen Kompani har i ettertiden blitt kjent som skiløperkompaniet som bestod av dyktige, og kjente idrettsmenn fra Oslo-området. Det er ingen tvil om at dette stemmer, men det viser seg altså at også skyttere skal ha mye av æren for kompaniets innsats.³⁶² Kompaniet ble etter hvert oppløst og noen av karene fra Sørkedalen kom senere i et kompani som var under ledelse av Sten Abel, hvor det skulle vise seg å være flere frivillige skyttere.

Randsfjord Skytterlag hadde nemlig en tropp skyttere som deltok under Sten Abel i IR6.³⁶³ Daværende samlagsleder i Opland Skyttersamlag, Sigurd Dahl, forteller til NST i 1945 at de i løpet av de første dagene av krigen samlet seg på skytebanen på Jevnaker for å avgjøre hva de skulle gjøre. Her avviste de en rekke frivillige fra Oslo som de ikke kjente til, noe Dahl sier at det i ettertid viste seg å være feil å gjøre, ettersom han så igjen flere av de senere i krigen på norsk side. Troppen til Randsfjord Skytterlag ble satt opp med 42 mann og sendt til Brandbu der de kom under ledelse av Sten Abel.³⁶⁴ Her fikk skytterne full uniform og utstyr, og var senere med i trefninger med tyskerne ved flere anledninger på Hadeland, Toten og i Gausdal.³⁶⁵ I Dahls fortelling ser vi igjen at flere av de frivillige fra skytterlaget var svært

unge. To av de som var med var kun 16 år, men Dahl skriver at de hadde fått tillit fra både menige og befal fordi de kunne «bruke Kragen»³⁶⁶. Randsfjord Skytterlag er også et godt eksempel på at forberedelsene som ble gjort vinteren 1940 var viktige. De hadde nemlig hele 102 medlemmer som på ulike måter deltok i krigen, og dette viser både viktigheten og effektiviteten av skyteopplæringen i skytterlagene før krigen.³⁶⁷

4.2.10. Kort oppsummering

Som vi nå har sett begrenset ikke skytterlagene sin deltakelse seg kun til forsvar av egne byer og bygder. I de områdene hvor det var kamper mellom tyske og norske styrker finnes det også en rekke eksempler på at skytterlagene deltok både som egne tropper og som deler av militære tropper. I tillegg så vi også at en rekke frivillige med bakgrunn i skytterlag og HFMO meldte seg på eget initiativ og deltok i kampene. Som vi så i mobiliseringsprosessen av skytterlag som opererte lokalt er det også her forskjeller i hvordan skytterlagene ble mobilisert. Det er likevel mulig å se en klar tendens til at skytterlagene som deltok i direkte kamper med tyskerne i større grad ble mobilisert og organisert av de militære, enn de som var lokale vakttropper. En slik tendens kan vi også finne når det gjelder uniformeringen. Det er eksempler på at både nasjonalfargede armbind og uniformer ble brukt, men alt tyder på at uniformer var vanligere blant lagene som deltok i direkte kamper. Dette har bakgrunn i at disse ofte ble mobilisert til militærleirene hvor de hadde uniformer. Oppgavene skytterlagstroppene fikk var også ulike. Dette dreide seg om alt fra å fungere som støttetropper til ordinære militære styrker, til å utgjøre egne tropper som møtte tyskerne alene. I tillegg har vi også sett flere eksempler på at skytterlagene innsats har blitt verdsatt, og da oftest deres skyteferdigheter.

5. Konklusjon

DFS har i over 150 år jobbet for å «fremme praktisk skyteferdighet innen det norske folk og derved dyktiggjøre det for landets forsvar». ¹ Verken før eller siden skulle denne oppgaven bli så viktig som i tiden frem mot 9. april 1940. Denne studiens problemstilling har vært å se på hvordan skytterlagene i Det frivillige Skyttervesen fylte sin rolle som en lovpålagt ytre vernefaktor under krigen i Norge i 1940. Etter en turbulent tid i etterkant av 1. verdenskrig hvor DFS ble offer for en indrepolitisk uro i Norge mellom den politiske arbeiderbevegelsen og de borgerlige var skyttersaken nede i en bølgedal. Både aktiviteten og økonomien var på vei ned, og da aktiviteten etter hvert tok seg opp igjen på 1930-tallet fulgte ikke bevilgingene med. Dermed var ikke forutsetningene for å kunne mobilisere de mange skytterlagene rundt om i landet ved en eventuell krig de beste. Likevel har jeg nå sett hvordan skytterlag over hele landet bidro under krigen i Norge i 1940 etter å ha forberedt seg gjennom store deler av vinteren. Allerede tidlig i januar 1940 kom mange skytterlag i gang med øvelser i form av feltskytinger og patruljeløp. Da HFMO, som ble iverksatt etter initiativ fra Hæren, kom i gang i februar fikk skytterlagene en svært sentral rolle i form av å være arrangører for kursene. Til tross for trange økonomiske kår klarte skytterlagene å gjennomføre relativt gode øvelser vinteren 1940, og da krigen kom 9. april var det mange skytterlag som umiddelbart meldte seg til tjeneste. I samarbeid med både sivile og militære myndigheter fikk skytterlagene viktige oppgaver. Som vi har sett så bidro skytterlagene både som lokale tropper med oppgaver i hjembygda, og som skytterlagstropper i direkte kamper med tyskerne, i tillegg til at de også bidro med å samle inn våpen og ammunisjon til de militære styrkene.

Det er lett å gå seg bort i alle detaljene jeg til nå har lagt frem, og det er derfor nødvendig å forsøke å trekke noen slutninger på grunnlag av studiens funn på et mer overordnet nivå. For det første har jeg kommet frem til at skytterlagene ble organisert på lokalt nivå, altså av lag og samlag, ofte i samarbeid med sivile og militære myndigheter. Det vil derfor være enkelt å konkludere med at verken administrasjonen, eller det øverste organet, skytterstyret, hadde noen rolle ved mobiliseringen og organiseringen av skytterlagene som skjedde etter krigsutbruddet. Likevel gjorde DFS sin organisatoriske struktur, og deres stadige oppfordringer til krigsforberedelser gjennom vinteren 1940, at det ikke var nødvendig med et initiativ fra sentralt hold. DFS hadde gjennom

skytterlagenes geografiske spredning, antall skytterlagsvåpen, antall skyttere og ikke minst, våpen eid av medlemmer, gjort det mulig å mobilisere væpnede styrker selv i de minste bygder. Et bilde på dette får vi også når vi ser nærmere på den store utbredelsen av skytterlag som deltok. Hadde det kun vært på Vestlandet skytterlagene mobiliserte kunne vi kalt det et lokalt fenomen, men dette var ikke tilfellet. Den store utbredelsen viser at forsvarstanken, og ikke minst viljen til å bidra, gjennomsyret hele organisasjonen fra topp til bunn.

Skytterlagene deltok i krigen som frivillige tropper. Noen vil kanskje peke på motsetningen mellom skytterlagenes prinsipp om frivillighet og den lovpålagte oppgaven de hadde fra Stortinget. Samtidig som at skytterlagene baserte seg på frivillighet var DFS gjennom §1-1 i Grunnreglene pålagt fra Stortinget å lære opp det norske folk i «praktisk skyteferdighet». Det er imidlertid viktig å påpeke at frivilligheten gjaldt skytterlagene og skytterne, mens det var DFS som organisasjon som var lovpålagt å lære opp de frivillige. Dette gjorde DFS gjennom å sikre at det fantes skyttersamlag og skytterlag over hele landet. Dermed lå alt til rette for at folket frivillig kunne melde seg inn i skytterlagene og på den måten støtte det norske forsvaret. Det er dette forholdet mellom rollen som en lovbundet organisasjon, og en frivillig organisasjon, som gjorde det mulig for Norge å ha frivillige skytterlagstropper i krigen i 1940. Skytterlagstroppene hadde utvilsomt et Heimeverns-preg gjennom frivilligheten og den lokale forankringen de representerte. De var på mange måter en forgjenger til dagens Heimevern, og ikke minst en realisering av Ola Fives og Gottlieb Erdmanns visjoner om å benytte skytterlagene som hjemmevern.

Frivilligheten skytterlagene representerte kunne likevel by på problemer. Jeg gikk innledningsvis inn på franktirør-begrepet, og har igjennom oppgavens gang kommet inn på dette en rekke ganger. Jeg har sett at dette allerede i krigens første dager var et fokus i media, og at det fra tysk side ble sendt ut strenge advarsler i både radio og aviser mot å delta som frivillig. Siden skytterlagene i utgangspunktet ikke var organisert etter militære prinsipper, og heller ikke hadde egne uniformer, bød dette på et problem. I NST vinteren 1940 så de til skytterlagene i Finland med beundring, men de gjorde seg ingen tanker om hvorvidt et lignende bidrag i Norge var mulig praktisk sett. Dermed er det grunn til å anta at det innad i skytterbevegelsen ikke var alminnelig kjent at frivillig motstand fra skytterlagenes side medførte at de måtte benytte seg av uniformer, i tillegg

til å ha militær organisering. Det er selvfølgelig ikke mulig å si bastant at ingen var klar over denne problemstillingen, men når vi kommer til krigen er det mye som tyder på at dette var litt av sannheten. Både litteraturen og kilder forteller om skytterlag som møtte opp for å delta, men som ble sendt hjem fordi de ikke hadde uniformer. I tillegg har jeg sett eksempler på både enkeltskyttere og skytterlag som helt tydelig ikke har kjent til de gjeldende reglene, eller som ikke har sett alvoret i det. Det er likevel liten tvil om at da lagene ble mobilisert, noe som i all hovedsak skjedde i samarbeid med enten sivile eller militære myndigheter, så ble denne problemstillingen et tema. Som vi har sett ble dette de aller fleste steder løst med at skytterlagene fikk utdelt nasjonalfargede armbind, og i noen tilfeller uniformer. Dermed var problemet i praksis løst, og de ville få en soldats rettigheter om de ble tatt av tyskerne.

For å kunne si noe om skytterlagenes kjennskap til reglene kan en god indikasjon være å se på hvor mange som eventuelt ble henrettet av tyskerne som franktirører. Her dukker det imidlertid opp et problem. Det finnes nemlig ingen oversikt over hvor mange, om det i det hele tatt var noen, som ble henrettet som franktirører.² Selv om tyskerne uttalte offentlig de første dagene i april at de hadde henrettet en rekke nordmenn som franktirører, er det mye som tyder på at dette ikke var sant og at det kun var ment som skremsel. Det er likevel flere eksempler på at tyskerne henrettet det de mente var franktirører, men som senere har vist seg å være feil.³ En indikasjon på at det var få eller ingen skytterlagskarer som ble henrettet som franktirører får vi dessuten ved å lese årsmeldingene for 1940 fra samlagene. Samlagene oppførte her de som falt i krigen, og oppgav ofte hvor og hvordan, og det er ingen indikasjoner på at noen ble skutt som franktirører. Dermed er det mye som tyder på at de skytterlagene som deltok i krigen, og hvert fall de som ble tatt av tyskerne, deltok i krigen i tråd med Landkriksreglementet i Genève-konvensjonen. Skytterlagene gikk dermed fra å være ordinære frivillige skytterlag uten en spesiell form for organisering, til å bli væpnede militære enheter med oppnevnt leder og uniformering.

Et av de overordnede spørsmålene som dukker opp etter å ha studert skytterlagenes innsats under krigen i 1940 er om utfallet av krigen kunne vært annerledes om forberedelsene, og ikke minst vilkårene, til skytterlagene hadde vært bedre. Jeg har sett på DFS både før og under krigen i Norge i 1940, og kan konstatere at DFS kunne stått langt sterkere enn det gjorde. Til tross for dette stilte skytterlagene

mannsterke opp ved krigsutbruddet i 1940 og mobiliserte en rekke lag over store deler av landet. La oss se for oss at skytterlagene hadde solide bevilgninger og en bred politisk støtte gjennom hele mellomkrigstiden. Dette ville etter all sannsynlighet bety at skyttersaken sto langt sterkere enn det den faktisk gjorde på slutten av 1930-tallet. En større del av Norges befolkning ville ha vært opplært i skyting og kunne utgjort en større trussel mot tyskerne. Dessuten kunne flere skytterlag bidratt med flere skyttere, flere våpen og mer ammunisjon. Som vi har sett har både historikere og krigsdeltakere vist til at de frivillige skytternes skyteferdigheter var viktig for de norske styrkene. Dermed er det liten tvil om at dette ville betydd mye for det norske forsvaret. Kunne skytterlagene, med slike økte forutsetninger, ha bidratt til at tyskerne ble sendt hjem igjen i april 1940?

Å svare på dette spørsmålet blir selvsagt kun hypotetisk, men er interessant og er derfor verdt et forsøk. I 1993 uttalte daværende forsvarssjef Torolf Rein at skytterlagene uten tvil ville bidratt til å overvinne tyskerne om de hadde vært bedre rustet.⁴ Det er imidlertid ikke sikkert at svaret er så enkelt. Det samme spørsmålet har nemlig blitt reist av en rekke historikere, men da med fokus på det militære.⁵ De aller fleste har konkludert med at uansett hvor godt rustet Norges forsvar hadde vært, ville Tyskland til slutt ha vunnet. Tysland var på denne tiden verdens ledende militærmakt, og lille Norge ville aldri ha mulighet til å utjevne dette forspranget. Det samme må man nok anta om skytterlagene også, selv om større tropper av lokalkjente skyttere ville gitt den tyske overmakten hard kamp i norske fjell og daler. Hobson og Kristiansen (2001) skisserer en kontrafaktisk hypotese hvor det norske forsvaret er bra mobilisert og yter god motstand mot tyskerne.⁶ De hevder imidlertid at et slikt scenario ville vært mer til skade enn til fordel for Norge. Dette begrunner de med at tyskerne til slutt hadde vunnet krigen om Norge uansett på grunn av deres overtallige hær og overlegne krigsmateriell. De sammenlikner en slik krig med den finske vinterkrigen hvor finnene gikk på et sviende nederlag med store tap. Hobson og Kristiansen (2001) hevder at det eneste som kunne reddet Norge var en kombinasjon av en bedre samlet alliert motstand på norsk jord samt at den raske franske kapitulasjonen 22. juni 1940 ikke hadde forekommet.⁷ Både antall tyske soldater og deres krigsmateriell var langt større, og ikke minst mer moderne, enn det norske. Selv om de ulike teoriene ikke tar for seg en eventuelt økt innsats fra skytterlagenes side er det lite trolig at dette kunne bidratt til å knuse det tyske krigsmaskineriet. Skytterlagene hadde med sine Krag-Jørgensen-gevær utvilsomt skapt

hodebry for tyskerne, slik de også gjorde, men tyskerne hadde nok til slutt seiret uansett. Nettopp den finske Vinterkrigen taler imot norsk suksess med et større og bedre skyttervesen. Finland hadde i 1939 det man regnet som verdens beste skyttervesen, og dette bidro til å gi Sovjetunionen en skikkelig kamp. Men som vi har sett holdt ikke dette mot den kommunistiske overmakten.

Også Eriksen og Moland (1989) hevder at ingen for alvor kan mene at Norge, med det forsvaret vi hadde, kunne ta opp kampen med tyskerne.⁸ Eriksen og Moland (1989) peker imidlertid på at en av de største akilleshælene var den dårlige mentale beredskapen 9. april 1940. De viser til at det store overraskelsesmomentet, og det faktum at folk ikke trodde Norge ville bli trukket inn i krigen, gjorde at vi hadde tapt på forhånd. Dermed fikk ikke Norge engang utnyttet det lille forsvaret de hadde. Alt tyder imidlertid på at dette ikke gjaldt skytterlagene. De hadde gjennom sine forberedelser vinteren 1940, både gjennom øvelser og ladning av ammunisjon, vist at de var forberedt på det verste. Selv om de, i likhet med resten av Norge ble overrasket da krigen brøt ut, kan en si at de ikke ble «tatt på senga» i like stor grad.

Hadde ikke da skytterlagenes innsats noe å si? Mørkved konkluderer med at «det frivillige forsvarsarbeidet som ble utført de siste månedene før krigsutbruddet ikke i noen avgjørende grad kunne bidra til å bringe forsvaret i en skikkelig beredskap. Følgene av en årelang uthuling av planene ble ikke oppveid av de energiske skippertak.»⁹ Mørkveds konklusjon synes alt i alt korrekt, og som vi har sett har historikere konkludert med at det ville vært nærmest umulig for Norge å vinne krigen uansett scenario. Likevel er det for enkelt å konkludere med at innsatsen til skytterlagene ikke var viktig. For det første var trygghetsfølelsen de mange skytterlagstroppene skapte hos lokalbefolkningen rundt omkring i landet svært viktig. I tillegg er det viktig å huske at den norske motstanden etter all sannsynlighet ville blitt sammen mye tidligere uten skytterlagenes innsats. På samme måte som senkningen av Blücher forsinket tyskernes fremmarsj, hindret også skytterlagenes innsats tyskernes felttog og ikke minst jakten på Kongen og regjering.¹⁰ Både de skytterlagene som utgjorde store deler av militære tropper i kamp, samt de skytterlagene som utgjorde lokale vaktavdelinger bidro til at tyskerne møtte hardere motstand enn de kunne forvente. Skytterlagene bidro således til at Konge og regjering lyktes i å komme unna og til slutt flykte til England. Det førte som kjent til at den norske motstanden tok en

helt annen retning enn f.eks. i vårt naboland Danmark. Hvor stort bidraget var, er vanskelig å fastslå, men også små bidrag kan være avgjørende i kritiske situasjoner.

Etter mange år med politiske uro reiste DFS seg igjen på slutten av 1930-tallet. Etter en storstilt dugnad vinteren 1940 viste DFS hva som er mulig gjennom frivillig innsats. Selv om denne innsatsen ikke sendte tyskerne hjem, og etter alt å dømme aldri ville gjort det, kan en gå langt i å hevde at de lyktes.

6. Kilder

Skriftlige kilder

Riksarkivet: RAFA 2017, Y, YB, Forsvaret, Forsvarets krigshistoriske avdeling, 1933-1980

Norsk Skyttertidende - årganger fra 1920-1946

Aftenposten fra 1940

Møteprotokoll for Trysilfjeld Skytterlag for 1940

Møteprotokoll for Sørkedalen Skytterlag for 1940

Det frivillige Skyttervesens årbøker – årganger fra 1925-1946

Muntlige kilder

Fredrik Seeberg, telefonsamtale den 9. mars 2015. Seeberg var en gardist som deltok sammen med blant annet Elverum Skytterlag under kampen ved Midtskogen natt til 10. april 1940.

Odd Skøien, telefonsamtale den 17. september 2014. Skøien var skytter og meldte seg som frivillig på eget initiativ til de norske styrkene ved Elverum i april 1940.

Einar Sørensen, E-post september 2014. Sørensen er en historieinteressert veteranskytter i Tromsø Skytterlag.

7. Litteraturliste

- Aarset, A.-C. F. (2005). *Skyttergeneralen Ola Five: den ukjente historien om geriljalederen med stort ansvar for Norges frihet i 1905*. Høvik: Kolofon.
- Abrahamsen, O. A. (1994). *Moldes bys historie IV: 1940-1964: krig - gjenoppbyggingvekst*. Molde: Molde kommune.
- Agøy, N. I. (1997). *Militæretaten og "den indre fiende" fra 1905 til 1940: hemmelige sikkerhetsstyrker i Norge sett i et skandinavisk perspektiv*. Oslo: Universitetsforl.
- Amundgård, A. (1993). *Nogo um krigen i Lesja og Lesjaskog 1940-1945*. Bøverbru.
- Amundsen, S., & Bragstad, J. (2000). *Vestoppland infanteriregiment nr. 6: fra legdsregiment til forsvarsdistrikt*. Oslo: Elanders Publishing.
- Arnstad, J. (1946). *Beleiringen av Hegra festning: 10. april - 5. mai 1940*. Oslo: Aschehoug.
- Aune, T. I., Vestvik, T., & Jorsett, P. (2013). *Landsskytterstevnet gjennom 120 år*. Oslo: Det frivillige Skyttervesen.
- Bagge, G. (1920). Finlands Skyddskårer. *Svensk Tidskrift*, 10.
- Berg, J. H. (1999). *Fjellkrigen 1940: Lappaugen - Bjørnfjell*. Narvik.
- Berg, R., & Lindhjem, P. (1972). *Militær motstand i Rogaland og Vestfold*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berge, H. (1995). *Krig og fred: minneskrift : om krigen og frigjeringa 1940-1945 : frå bygdene Stranda, Sunnylvn, Geiranger og Liabygda*. Stranda: Nemnda for markering av 50-årsminnet for freden i 1945 i samarbeid med Stranda sogelag.
- Bergendahl, L. (1951). *Løypa ut av Sørkedalen*. Oslo: Aschehoug.
- Berggrav, E. (1945). *Da kampen kom: noen blad fra startåret*. Oslo: Land og kirke.
- Berglyd, J. (1990). *De gjorde et valg: egersundere og dalbuer i kamp 1940-1945*. Egersund: Dalane folkemuseum og Dalane tidende.
- Bergsgård, A. (1958). *Frå 17. mai til 9. april: norsk historie 1814-1940*. Oslo: Samlaget.
- Borgersrud, L. (1981). *"Unngå å irritere fienden -": krigen i Norge 1940 : eventyr og virkelighet*. Oslo: Oktober.
- Breidlid, O., Oppegaard, T. H., & Torblå, P. (1990). *Hæren etter Annen verdenskrig: 1945-1990*. Oslo: Fabritius.
- Bull, E. (1947). *Arbeiderklassen i norsk historie*. Oslo: Tiden.
- Castberg, F. (1954). *Hva folkeretten sier om franktirørkrig, kampmetoder, fangebehandling og vilkår for å ha rettigheter som krigførende*. Oslo: Forsvarets Pressetjeneste.
- Castberg, J. (1953). *Dagbøker 1900-1917*. Oslo: Cappelen.
- Christensen, T. (1993). *Marka og krigen: Oslomarka 1940-1945*. Oslo: T. Christensen.
- Christophersen, B. (1970). *Forsvarets plass i norsk historie*. Oslo: Forsvarets krigshistoriske avdeling.
- Dahl, A. D. (1945). *Med Alta bataljon mot tyskerne*. Oslo: Aschehoug.
- Dehli, M. (1981). *Fredrikstad under krig og okkupasjon*. Fredrikstad: Fredrikstad kommune.
- DFS. (2014). *Skytterboka 2014-2015*. Oslo: Skytterkontoret.
- Dybdal, A. (1995). *Sula og sulalendingar under krigen*. Langevåg: Laget.
- Endresen, K. (1986). *Stavanger Skytterlag 125 år*. Trio Typografer & Trykkere A/S, Stavanger: Stavanger Skytterlag.
- Eriksen, R. R., & Moland, A. (1989). *Hvor uforberedt var vi 9. april?* Oslo: Norges Hjemmefrontmuseum.

- Faye, W. (1953). *Operasjonene i Kristiansand-Setesdalsavsnittet*. Oslo: Gyldendal.
- Faye, W. (1963). *Operasjonene i Østfold*. Oslo: Gyldendal.
- Flatmark, J. O. (1988). *Ålesund i hverdag og krig: små og store hendelser fra de underlige åra 1940-1945*. Ålesund: Nordvest forlag.
- Folkeforbundet. (1931). *Folkeforbundet: mål og organisasjon*. Oslo: Folkeforbundets sekretariat.
- Forfang, I. (1955). *Okkupasjonstida 1940-1945 i Orkanger-Orkdal-Orkland i Sør-Trøndelag*. Fannrem: Torshus høgskulelag.
- Fossen, A. (1993). *Hjemmestyrkene og Nasjonal samling - Sørums og Aurskog-Høland 1933-1947*. Oslo: A. Fossen.
- Fossen, A. B. (1991). *Krig og kvardag 1940-1945: Hordalendingar fortel*. Askøy: Clio forl.
- Frøstrup, J. C. (1998). *Krigsår: Arendal under okkupasjonen 1940-1945*. Arendal: Friluftsforn.
- Fure, O.-B., & Jensen, T. B. (1996). *Mellomkrigstid: 1920-1940*. Oslo: Universitetsforl.
- Goksøyr, M. (1992). *Staten og idretten 1861-1991*. Oslo: Kulturdepartementet, Idrettsavdelingen.
- Goksøyr, M. (2008). *Historien om norsk idrett*. Oslo: Abstrakt forl.
- Gram, T. (2009). Skyddskår. Hentet 12.01.2015, fra <https://snl.no/skyddskår%C3%A5r>
- Greve, T. (1978). *Bergen i krig*. Bergen: Eide.
- Grønland, M. H. B. (2011). *Trysil skytterlag 150 år: historien om Trysilfjeld, Søndre Trysil og Nybergsund skytterlag*. Trysil: Trysil skytterlag.
- Haga, A. (2000). *Den store flukten*. Oslo: Cappelen.
- Hagtvedt, A. O. (2005). *Unionsoppløsningen i 1905 - Forsvarets rolle*. Oslo: Folk og forsvar.
- Hansen, G. (1984). *Der er det godt å sitte: hverdag på Løvebakken gjennom hundre års parlamentarisme*. Oslo: Aschehoug.
- Hansteen, W. (1971). *Operasjonene til lands på Vestlandet og i Hallingdal og Numedal*. Oslo: Gyldendal.
- Hareide, R., & Landmark, H. (1991). *Dei lange åra: 1940 - 1945*. Hareid: Hareid historielag.
- Hauge, A. (1978). *Kampene i Norge 1940*. Oslo: Dreyer.
- Haugen, D. B. (1990). *Indre Østfold i krig: en beretning om kampene i Indre Østfold for 50 år siden*. Askim: D.B. Haugen, Solbergfossvn.
- Havstad, J. (1996). *Imenes skytterlag - 1861-1951-1995: en fulltreffer!* Grimstad: Samarbeidspartner: Landvik historielag.
- Helgesen, J. E. (2009). Krigsfange. 02.12.2014, fra snl.no/krigsfange
- Helgesen, J. E. (2013). Krigens rett. 02.12.2014, fra https://snl.no/krigens_rett
- Helset, G. (1955). Lydfil: Minnemarkering for trefningen på Midtskogen den 3. oktober 1955. Digitalisert av : nasjonalbiblioteket.no. Produsert av: NRK
- Herje, O. (2012). *Urskog skytterlag 150 år*. Gan: Saeculum ANS.
- Hertzberg, N. (1960). *Operasjonene på Ringerike og Hadeland*. Oslo: Gyldendal.
- Hertzberg, N. (1962). *Operasjonene i Ådalen og i Valdres*. Oslo: Gyldendal.
- Hobson, R., & Kristiansen, T. (2001). *Total krig, nøytralitet og politisk splittelse 1905-1940*. Bergen: Eide.
- Hodne, Ø. (1995). *Idrett og fritid: en mellomkrigsstudie i norsk idrettskultur*. Oslo: Novus forl.
- Holtermann, R. (1950). *Forsvaret av Hegra festning*. Stjørdal: Nemnda for Hegra festning.

- Hovdhaugen, E. (1950). *Gudbrandsdalen gjennom krigsåra 1940-1945*. Otta: Gudbrandsdal historielag.
- Jensen, J. (1953). *Krigen i Norge 1940: Operasjonene i Glåmdalføret, Trysil og Rendalen*. Oslo: Gyldendal.
- Jensen, J. (1955a). *Krigen i Norge 1940: Operasjonene gjennom Romerike, Hedmarken, Gudbrandsdalen og Romsdalen. Bind 1*. Oslo: Gyldendal.
- Jensen, J. (1955b). *Krigen i Norge 1940: Operasjonene gjennom Romerike, Hedmarken, Gudbrandsdalen og Romsdalen. Bind 2*. Oslo: Gyldendal.
- Jensen, J. (1956). *Operasjonene i Sør-Trøndelag og nordre del av Hedmark fylke*. Oslo: Gyldendal.
- Jespersen, F., & Berg, J. (1983). "9. april kommer jeg aldri til å glemme - ": en norsk soldats etterlatte dagbok. Oslo: Cappelen.
- Johnsen, J. (1952). *Krigen i Norge 1940: Operasjonene i Rogaland og Haugesund. Indre Hardangeravsnittet*. Oslo: Den Krigshistoriske Avdeling.
- Johnsen, J. (1956). *Operasjonene ved Telemark infanteriregiment nr. 3 og Kongsberg luftvern ; Operasjonene i Telemark ; Operasjonene i Røldal*. Oslo: Gyldendal.
- Kjeldstadli, K. (1994). *Aschehougs Norgeshistorie bind 10: Et splittet samfunn: 1905-35*. Oslo: Aschehoug.
- Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjærnsli, R. (1972). *Birkebeinerrennet [1932-1971]: langs kongesporet over fjellet*. Lillehammer: R. Kjærnsli.
- Koht, H. (1957). *For fred og fridom i krigstid: 1939-1940*. Oslo: Tiden.
- Kristiansen, E. M. (1990). *Da tyskerne kom: en beretning om det fredelige Hedemarks møte med verdenskrigen - våren 1940*. Stange: Stange historielag.
- Kristiansen, T. (2009). Otto Ruge i Store Norske Leksikon. Hentet 12.11.2014, fra https://nbl.snl.no/Otto_Ruge
- Larsen, P. (1979). *Med AIF-stjerna på brystet: glimt fra norsk arbeideridrett*. Oslo: Tiden.
- Larsen, R. (1990). *1940: en kort oversikt over hendelsene i april dagene på Åndalsnes, Veblungsnes, Verma og Dombås*. Åndalsnes: Rauma kulturstyre.
- Lie, T. (1955). *Leve eller dø: Norge i krig*. Oslo: Tiden.
- Lillebrænd, P. (1949). *I krig langs Begna: minneskrift for Landvern bataljonen av I.R.6*. Gjøvik.
- Lindbäck-Larsen, O. (1965). *Krigen i Norge 1940*. Oslo: Gyldendal.
- Lunde, J. V. (1998). *Hjemmefronten på Hedmarken og i Østerdalen: 1940-42*. Lillehammer: Lunde pressetjeneste.
- Lundestad, E. (1954). *Det frivillige skyttervesen: Bodø og Innstranda*. Bodø.
- Lødrup, H. P. (1945). *Vinjesvingen: et lite blad av krigens historie i Norge*. Oslo: Aschehoug.
- Mastad, T. (1997). *Eidskog under tysk okkupasjon 1940-1945*. Skotterud.
- Midgaard, J. (1960). *9. april 1940: dagen og forspillet*. Oslo: Aschehoug.
- Mæsel, K. (1990). *Ni dager i april: luftkampene over Norge 1940*. Oslo: Ex Libris.
- Mølmen, Ø. (1996). *Krigen 1940-45*. Lesjaskog: Ø. Mølmen.
- Mølmen, Ø. (1998). *Raumabanen/Romsdalen, Lesja og Dovre: kamphandlingene i april 1940*. Lesjaskog: Raumabanens kulturlag.
- Mørch, E. M. (2003). *Fortet som aldri kom i krig: Urskog fort 1905*. Oslo: E.M. Mørch.
- Mørkved, K. (1966). *Ytre vernefaktor og indre maktpotensial - Det frivillige Skyttervesen 1918-1940*. (Magistergradsavhandling i Statsvitenskap), Universitetet i Oslo, Oslo.

- Nerbøvik, J. (1973). *Norsk historie 1870-1905*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Norheim, P. T., & Fuglseth, E. (2000). *Våpen i Norge: fra spyd og luntelåsmuskett, til Krag-Jørgensen og bajonett*. Oslo: Damm.
- NOU. (1998). Alta bataljon. *Eitinger-rapporten*. Hentet 12.12.14, fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/b0d8a105ddfd48ec83af3323b092b4c7/no/pdfa/nou199819980012000dddpdfa.pdf>
- NRK. (1943). Lyddoptak fra NRK: Løytnant Ekornes: Kampen på Midtskogen 9. april 1940. fra <http://www.nb.no/nbsok/nb/85f7fcf9c8e991425d293f543e51bc4d?index=0>
- Nygaardsvold, J. (1982). *Norge i krig: 9. april - 7. juni 1940*. Oslo: Tiden.
- Nøkleby, B. (1996). *Skutt blir den-: tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*. Oslo: Gyldendal.
- Olstad, F. (1987). *Norsk idretts historie*. Oslo: Aschehoug.
- Ousland, G. (1975). *Fagorganisasjonen i Norge - bind 2*. Oslo: Tiden.
- Rastad, P. E. (1996). *Grue i krig 1940-1945*. Kirkenær: Komitéen for utgivelsen av "Grue i krig 1940-1945".
- Refsdal, P. (1989). *6. divisjon, Distriktskommando Nord-Norge 1940-1990: 50 år*. Harstad: Distriktskommando Nord-Norge.
- Regjeringen. (2014). Norges regjeringer siden 1814. Hentet 12.11.2014, fra http://www.regjeringen.no/nb/om_regjeringen/tidligere.html?id=85847
- Rein, R. (1990). *Krigsvåren: episoder og mennesker fra krigen i Nord-Trøndelag 1940*. Namsos: Namdal arbeiderblad.
- Roset, I. (1990). *Sarpsborg 1939-1945: okkupasjonstiden*. Sarpsborg: Sarpsborg kommune.
- Ruge, O., & Riste, O. (1989). *Felttoget: general Otto Ruges erindringer fra kampene april-juni 1940*. Oslo: Aschehoug.
- Røgeberg, W., Amundsen, M., Jorsett, P., & Bøe, R. (1953). *Norges skyttere i ord og bilder - østre del*. Oslo: Kulturforlaget.
- Rønning, R. (1995). *Fra overfall til frigjøring: okupasjonsårene 1940-45 i Åsnes og Hof*. Flisa: Åsnes kommune og Åsnes Finnskog historielag.
- Sandnes, S. (1999). *Sørum under okkupasjonen 1940-45*. Sørumsand: Blaker og Sørum Historielag.
- Sandvik, T. (1965a). *Operasjonene til lands i Nord-Norge 1940 - bind 1*. Oslo: Gyldendal.
- Sandvik, T. (1965b). *Operasjonene til lands i Nord-Norge 1940 - bind 2*. Oslo: Gyldendal.
- Seeberg, F. G. (1911). *Centralforeningen for utbredelse av idræt 1861-1911: historik*. Kristiania: Moestue.
- Skeie, H. (1982). *Norheimsund Skyttarlag 1882-1982: Norheimsund (tidl. Steinsdalen) Skytterlag*.
- Skytterkontoret. (1993). *Skyttersaken i Norge gjennom 100 år - bind 1*. Oslo: Det frivillige skyttervesen.
- SNL. (2014). Fredsbevegelsen. Hentet 17.12.2014, fra <https://snl.no/fredsbevegelsen>
- Solli, A., Jacobsen, J., Skaug, H., Nilsen, J. E., & Tvinnereim, J. (2014). Det frivillige Skyttervesens rolle og relevans for forsvarssektoren og samfunnet for øvrig. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- Steen, E. A. (1956). *Norges sjøkrig 1940-1945: bind 3: Sjøforsvarets kamper og virke på Vestlandet og i Trøndelag i 1940*. Oslo: Gyldendal.
- Steen, E. A. (1958). *Norges sjøkrig 1940-1945: bind 4: Sjøforsvarets kamper og virke i Nord-Norge i 1940*. Oslo: Gyldendal.

- Steenstrup, B. (1973). *Hvem er hvem?: 1973*. Oslo: Aschehoug.
- Stortinget. (1920). *Stortingsforhandlinger 1920 - syvende del (B)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1921). *Stortingsforhandlinger 1921 - syvende del (B)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1922). *Stortingsforhandlinger 1922 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1923). *Stortingsforhandlinger 1923 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1924a). *Stortingsforhandlinger 1924 - første del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1924b). *Stortingsforhandlinger 1924 - syvende del (B)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1925). *Stortingsforhandlinger 1925 - syvende del (B)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1926). *Stortingsforhandlinger 1926 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1927). *Stortingsforhandlinger 1927 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1928). *Stortingsforhandlinger 1928 - syvende del (B)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1929). *Stortingsforhandlinger 1929 - syvende del (B)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1930). *Stortingsforhandlinger 1930 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1931a). *Stortingsforhandlinger 1931 - andre del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1931b). *Stortingsforhandlinger 1931 - syvende del (B)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1932). *Stortingsforhandlinger 1932 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1933a). *Stortingsforhandlinger 1933 - andre del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1933b). *Stortingsforhandlinger 1933 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1934). *Stortingsforhandlinger 1934 - syvende del (B)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1935). *Stortingsforhandlinger 1935 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1936a). *Stortingsforhandlinger 1936 - første del (B)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1936b). *Stortingsforhandlinger 1936 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1937). *Stortingsforhandlinger 1937 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1938). *Stortingsforhandlinger 1938 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1939a). *Stortingsforhandlinger 1939 - sjette del*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1939b). *Stortingsforhandlinger 1939 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1940a). *Stortingsforhandlinger 1940 - andre del*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1940b). *Stortingsforhandlinger 1940 - første del*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1940c). *Stortingsforhandlinger 1940 - sjette del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1940d). *Stortingsforhandlinger 1940 - syvende del (A)*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (1946a). *Undersøkelseskommissjonen av 1945*. Oslo: Aschehoug.
- Stortinget. (1946b). *Undersøkelseskommissjonen av 1945: bind 1*. Oslo: Aschehoug.
- Stortinget. (1995). *Møter for lukkede dører - Stortinget 1939-1945*. Oslo: Stortinget.
- Stortinget. (udatert). Tveit, Nils (1876-1949). Hentet 17.11.2014, fra <https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Representantene/Representantfordeling/Representant/?perid=NITV>
- Strømme, O. (1977). *"Stille mobilisering": hvorfor det blei stille og delvis mobilisering 9. april 1940 og hvorfor soldatene fikk ubrukelige våpen*. Oslo: Oktober.
- Strømme, O. (1978). *Den hemmelige hæren: den hemmelige militære organisasjonen mot "indre uro" i Norge fra 1918 til 1940*. Oslo: Oktober.
- Svartefoss, E. (1994). *5-årsnatta: Leikanger i krigsåra 1940-45*. Leikanger: Systromd sogelag.
- Sæberg, L. B. (1986). Kvinnheringar i krig. In K. Sogelag (Ed.), *Kvinnhersminne - Årbok III*. Kvinnherad.
- Tjeltveit, N. (1990). *Krigsåra i Ryfylke: kvardagsliv og motstandsarbeid 1940-1945*. Stavanger: Dreyer.
- Tornerud, P., Rustad, M., & Skjørten, E. (1962). *Askim Skytterlag 100 år: 1862-1962*.
- Torød, A. C. (1986). *Harstad i krig : april-juni 1940*. Farsund.
- Trøan, J. (1965). *Tynset Skytterlag 1865-1965*. Tynset: Tynset Skytterlag.

- Trøite, R., Einang, G. H., Fordal, R., & Trøite, N. (1984). *Hegra Skytterlag - ...Litt om skytinga i Hegra 1863-1984*. Hegra.
- Tvedt, K. A. (2013). Norsk historie fra 1905 til 1939. Hentet 12.11.2014, fra https://snl.no/Norsk_historie_fra_1905_til_1939
- Ukjent. (1960). *Asker Skytterlag 100 år*. Asker: Asker Skytterlag.
- Ukjent. (1975). *Sandnessjøen Skytterlag 1875-1975*: Sandnessjøen Skytterlag.
- Ukjent. (1978). *75 år for skyttersaken: 1903 - 26.10 - 1978*: Brumunddal Skytterlag.
- Ukjent. (1982). *Gol Skytterlag 1882-1982*: Gol Skytterlag.
- Ukjent. (1987). *Jubileumsskrift*. Troms: Bjørnen Skytterlag
- Ukjent. (1991a). *Dalsbygda Skytterlag - Jubileumsberetning 125 år Dalsbygda Skytterlag*.
- Ukjent. (1991b). *Os Skyttarlag 1891-1991*. Os: Os Skyttarlag.
- Ulateig, E. (1990). *Den lange reisen hjem: kongefamilien under Annen verdenskrig*. Oslo: Scanbok.
- Veimo, M. (1987). *Krig, okkupasjon, motstand: Verdal 1940-1945*. Verdal: Motstandsgruppen 1940-1945.
- Vigander, H. f., Seeberg, F. G., & Hoff, J. A. (1933). *Skyttarsaka i Noreg: saga og stoda no*. Hvalstad: Det frivillige Skyttervesen.
- Øksendal, A. (1974). *Gulltransporten*. Oslo: Aschehoug.
- Ørvik, N. (1961a). *Sikkerhetspolitikken 1920-1939: fra forhistorien til 9. april 1940: bind 1*. Oslo: Tanum.
- Ørvik, N. (1961b). *Sikkerhetspolitikken 1920-1939: fra forhistorien til 9. april 1940: bind 2*. Oslo: Tanum.
- Ørvik, N. (1977). *Kampen om Arbeiderpartiet: venstrefløyen og vestorienteringen*. Oslo: Grøndahl.
- Østbye, G. (1960). *Operasjonene på vestsiden av Mjøsa, Follebu, Gausdal*. Oslo: Gyldendal.
- Østbye, G. (1963). *Operasjonene i Nord-Trøndelag*. Oslo: Gyldendal.
- Østlund, J. H. (1997). *Krigen på Ringerike*. Hønefoss: Kolltopp.
- Øvrelid, R. (1991). *Historia om Fron 2: Etter 1940*. Vinstra: Fron historielag.
- Øye, L. (1988). *Fem år med fing'en på avtrekkaren*. Oslo: Samlaget.
- Åsvang, A. O. (1978). *Vaktvern i krig: Sør-Helgeland 1940*. Forvik.

8. Noter

Kapittel 1

¹ Se blant annet Aune, Vestvik, & Jorsett 2013

² Goksøy 2008; Olstad 1987

³ Seeberg 1911

⁴ Seeberg 1911

⁵ Hansen 1984; Nerbøvik 1973; Olstad 1987

⁶ Goksøy 1992; Olstad 1987

⁷ Artikkel av F. G. Seeberg i NST juli 1922 samt J. Castberg 1953; Hagtvedt 2005; Mørch 2003

⁸ Det frivillige Skyttervesens Grunnregler §1-1. Se: DFS 2014. Formålsparagrafen er for øvrig den samme i dag, men vil etter alt og dømme bli endret i løpet av få år. Se: Solli, Jacobsen, Skaug, Nilsen, & Tvinnereim 2014.

⁹ DFS 2014

¹⁰ Mørkved 1966

¹¹ Se blant annet Seeberg 1911 og DFS 2014

¹² Hobson & Kristiansen 2001; Lindbäck-Larsen 1965

¹³ DFS mottar fortsatt statsstøtte gjennom forsvarsbudsjettet og mottok for budsjettåret 2015 28.740.000 kroner til sin drift.

¹⁴ DFS 2014

¹⁵ Vigander, Seeberg, & Hoff 1933

¹⁶ Årbok DFS 1940

¹⁷ Skytterkontoret 1993

¹⁸ Hobson & Kristiansen 2001; Norheim & Fuglseth 2000

¹⁹ Aune m. fl 2013; Norheim & Fuglseth 2000; Skytterkontoret 1993

²⁰ Hovdhaugen 1950

²¹ Kjeldstadli 1999

²² Historiker og offiser Johannes Schøitz forteller om rapportene i RAFA2017, Y, YB i forordet i boka *Krigen i Norge 1940.: Operasjonene i Glåmadalføret, Trysil og Rendalen* av Jensen 1955a

²³ Se blant annet Kaptein S. Sundins rapport datert 9. april 1941 i RAFA 2017, YB, L0070, 218 eller løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2

²⁴ Se NST 1940

²⁵ Odd Skøien og Fredrik Seeberg

²⁶ Einar Sørensen

²⁷ Se Kjeldstadli 1999

²⁸ Kjeldstadli 1999

²⁹ En skytter måtte ha 30 bokførte skudd er sesong for å kunne telles som aktiv.

³⁰ Skytterkontoret 1993

³¹ Mørkved 1966, s. 47

- ³² Ørvik 1961a, s. 2
- ³³ NST 1922 juli. Se «Skytterminde fra 1905»
- ³⁴ F. Castberg 1954, s. 4
- ³⁵ F. Castberg 1954, s. 4
- ³⁶ F. Castberg 1954, s. 4
- ³⁷ F. Castberg 1954; Helgesen 2009, 2013
- ³⁸ Aftenposten aften 12. april 1940
- ³⁹ Notis side 2 Aftenposten aften 12. april 1940
- ⁴⁰ General von Falkenhorsts kunngjøring i Aftenposten nr. 135 lørdag 13. april 1940.
- ⁴¹ Nøkleby 1996
- ⁴² Tale av biskop Eivind Berggrav til sivilbefolkningen i de okkuperte områder i NRK 14. april 1940. Sendt 1845 og 2215. Berggrav var svært omdiskutert i krigens første dager ettersom han ikke tok et klart standpunkt mot tyskerne. Blant annet ble han observert ute i Nordmarka med ropert for å prøve å forhindre at norske frivillige gikk ut i kamp mot tyskerne. I sin bok *Da kampen kom* forklarer han dette med at det gikk rykter om at alle nordmennene som hadde reist ut i Nordmarka for å organisere seg var omringet av tyskere og at de ville bli skutt. Berggrav fikk derfor i oppgave av blant annet politimesteren i Oslo å reise til de frivillige å be de oppgi kampen slik at de ikke skulle bli henrettet. Berggrav ble senere under krigen en svært viktig mann i kirkens motstandskamp. I forordet i hans bok skriver han at det er godt å endelig kunne fortelle sannheten om hva som skjedde i april dagene 1940. Se Berggrav 1945

Kapittel 2

- ¹ Blant annet ble det i 2014 utarbeidet en rapport om DFS sin betydning for forsvaret etter at det i lengre tid var blitt diskutert om det var riktig at DFS fikk penger fra Forsvarsbudsjettet. Solli m. fl 2014
- ² Som eksempel fikk skyttersamlagene i 1937/1938 1,50 kr per aktive skytter, og dette utgjorde nesten 50 % av hele statsstøtten DFS mottok dette året. Se DFS årbok 1938
- ³ Stortinget 1924b, s. 2484
- ⁴ Stortinget 1924b, s. 2484
- ⁵ Stortinget 1923, s. 726
- ⁶ Stortinget 1924b, s. 2487
- ⁷ Stortinget 1929, s. 1779
- ⁸ Goksøyr 1992
- ⁹ Bergsgård 1958, s. 360-371; Christophersen 1970; Kjeldstadli 1994; Midgaard 1960
- ¹⁰ Tvedt 2013
- ¹¹ Stortinget 1924a, s. 2
- ¹² Eriksen & Moland 1989
- ¹³ Kjeldstadli 1994
- ¹⁴ Goksøyr 1992; Mørkved 1966
- ¹⁵ Stortinget 1924b
- ¹⁶ Stortinget 1928, s. 1376-1377
- ¹⁷ Stortinget 1928, s. 1376-1377

- ¹⁸ Stortinget 1928, s. 1378
- ¹⁹ Midgaard 1960
- ²⁰ Hobson & Kristiansen 2001
- ²¹ Hobson & Kristiansen 2001; Midgaard 1960. Se også Fure & Jensen 1996
- ²² Folkeforbundet 1931; Hobson & Kristiansen 2001; Midgaard 1960
- ²³ Folkeforbundet 1931, s. 15
- ²⁴ Christophersen 1970
- ²⁵ Eriksen & Moland 1989
- ²⁶ Eriksen & Moland 1989
- ²⁷ Kjeldstadli 1994
- ²⁸ Kjeldstadli 1994
- ²⁹ Midgaard 1960; Regjeringen 2014
- ³⁰ Eriksen & Moland 1989
- ³¹ Midgaard 1960
- ³² Hobson & Kristiansen 2001; T. Kristiansen 2009
- ³³ Mørkved 1966; Tvedt 2013
- ³⁴ Kjeldstadli 1994
- ³⁵ Olstad 1987
- ³⁶ Kjeldstadli 1994; Strømme 1978
- ³⁷ Stortinget 1946b
- ³⁸ Stortinget 1946b
- ³⁹ Stortinget 1934, s. 1391
- ⁴⁰ Debatten var svært opphetet dette året og NSAs representant så seg lei på debatten han mente var meningsløs.
- ⁴¹ Stortinget 1925, s. 1904
- ⁴² Det er på sin plass med en avklaring i forhold til sosialistene og de ulike leirene. Frem til 1927 var de delt i tre, nemlig DNA, NKP og NSA. Etter dette ble de slått sammen i DNA. Det er verdt å merke seg at NKP fortsatte å eksistere. Se Ørvik 1977
- ⁴³ SNL 2014
- ⁴⁴ Kjeldstadli 1994
- ⁴⁵ Mørkved 1966
- ⁴⁶ Mørkved 1966
- ⁴⁷ Agøy 1997, s. 88
- ⁴⁸ Bull 1947; Mørkved 1966
- ⁴⁹ Agøy 1997, s. 88; Ousland 1975
- ⁵⁰ Agøy 1997, s. 88
- ⁵¹ Agøy 1997; Mørkved 1966, s. 5
- ⁵² Skyttertinget Kongsberg 1918 dagsorden punkt 6, samt Mørkved 1966
- ⁵³ Se blant annet P. Larsen 1979; Mørkved 1966; Olstad 1987
- ⁵⁴ Mørkved 1966; Olstad 1987

- ⁵⁵ *Arbeidernes Idrett*, julenummer 1926
- ⁵⁶ Arbeiderbladet 1925 hentet fra NST 1925 side 66
- ⁵⁷ NST 1925 side 11
- ⁵⁸ Norges Vern 1920 og Norges Vern 1924 nr. 3
- ⁵⁹ NST 1924 side 1445
- ⁶⁰ NST 1924 side 124
- ⁶¹ Skriv av 2. juni 1924 fra FD til Norges Skytterstyre, «Wefrings cirkulære». Se også Stortingstidende og Mørkved 1966
- ⁶² NST 1925 side 226
- ⁶³ Mørkved 1966
- ⁶⁴ Mørkved 1966
- ⁶⁵ Mørkved 1966
- ⁶⁶ Stortinget 1925, s. 1899
- ⁶⁷ Mørkved 1966
- ⁶⁸ Stortinget 1925, s. 1900
- ⁶⁹ Stortinget 1925, s. 1893
- ⁷⁰ Stortinget 1925, s. 1893
- ⁷¹ Stortinget 1925, s. 1890
- ⁷² Stortinget 1925, s. 1896
- ⁷³ Stortinget 1925, s. 1902
- ⁷⁴ Forslag fremlagt av Kjølseth, enstemmig vedtatt. Stortinget 1925, s. 1902 og 1910
- ⁷⁵ Stortinget 1928, s. 1380
- ⁷⁶ Stortinget 1928, s. 1380
- ⁷⁷ Det er blant annet kjent at skyttere fra den politiske arbeiderbevegelsen møtte opp med merker på klærne som illustrerte brukne gevær. Se Stortinget 1928, s. 1381
- ⁷⁸ Stortinget 1932, s. 1106-1107
- ⁷⁹ Stortinget 1932, s. 1106-1107
- ⁸⁰ Stortinget 1925, s. 1901
- ⁸¹ Stortinget 1925, s. 1901
- ⁸² Stortinget 1932, s. 1110
- ⁸³ Stortinget 1933b, s. 849-850
- ⁸⁴ Stortinget 1934, s. 1390
- ⁸⁵ Stortinget 1933b, s. 849-850
- ⁸⁶ Stortinget 1932, s. 1106-1107
- ⁸⁷ Stortinget 1932, s. 1106-1107
- ⁸⁸ Stortinget 1932, s. 1106-1107
- ⁸⁹ St. prp. nr. 57 side 2 «Om ny forsvarsordning» Stortinget 1931a
- ⁹⁰ St. prp. nr. 66 side 4 «Om ny forsvarsordning» Stortinget 1931a
- ⁹¹ Mørkved 1966
- ⁹² Mørkved 1966

- ⁹³ Mørkved 1966
- ⁹⁴ Mørkved 1966, s. 67
- ⁹⁵ Ørvik 1961b, s. 108
- ⁹⁶ Ørvik 1961b
- ⁹⁷ St.prp. nr. 1 1936 side 46 i Stortinget 1936a
- ⁹⁸ Årbøker for DFS utgitt av Skytterkontoret
- ⁹⁹ Mørkved 1966, s. 30
- ¹⁰⁰ Lundestad 1954
- ¹⁰¹ Mørkved 1966, s. 62
- ¹⁰² Mørkved 1966, s. 99
- ¹⁰³ Mørkved 1966
- ¹⁰⁴ Mørkved 1966, s. 100
- ¹⁰⁵ Dette årstallet er kun et eksempel valgt i forhold til når debatten om DFS sto på som verst, og indikerer ikke at det var en fare for krig dette året.
- ¹⁰⁶ Kjeldstadli 1994
- ¹⁰⁷ Stortinget 1934, s. 1390
- ¹⁰⁸ Stortinget 1920, s. 1604, 1921, s. 1968, 1922, s. 638, 1923, s. 726, 1924b, s. 2487, 1925, s. 1910, 1926, s. 874, 1927, s. 934, 1928, s. 1376, 1929, s. 1779, 1930, s. 715, 1931b, s. 1035, 1932, s. 1114, 1933b, s. 850, 1934, s. 1392, 1935, s. 621, 1936b, s. 765
- ¹⁰⁹ Midgaard 1960, s. 16
- ¹¹⁰ Stortinget 1938, s. 1098 Stortinget 1937, s. 1365-1366
- ¹¹¹ NST nr. 2-1938
- ¹¹² Goksøy 2008; Hodne 1995; Olstad 1987
- ¹¹³ Stortinget 1939b, s. 618
- ¹¹⁴ Kjeldstadli 1994
- ¹¹⁵ Kjeldstadli 1994
- ¹¹⁶ Kjeldstadli 1994. I tillegg viser Eriksen og Moland (1989) til at DNA sørget for en delvis økt beredskap, og økte bevilgninger, mens Midgaard (1960) hevder at de kun stemte på de billigste løsningene.
- ¹¹⁷ Mørkved 1966, s. 69
- ¹¹⁸ Mørkved 1966
- ¹¹⁹ Goksøy 1992
- ¹²⁰ Mørkved 1966, s. 69
- ¹²¹ NST 1936 side 261
- ¹²² Olav Sæther fra DNA gav blant annet «en sterk beklagelse over, at - - skyttervesenet får alt for lite statsbidrag» i Stortinget under den ordinære budsjettdebatten i 1938. Sæther snakket varmt om DFS og frivillige skyttere ved flere anledninger i 1938, og mente blant at den bevilgningen DFS fikk i 1937 var altfor liten. Sæther mente at DFS burde få penger på lik linje som fotball og langrenn ettersom det var en «sunn sport» hvor man måtte holde seg borte fra alkohol og tobakk for å prestere. Når skyttersporten i tillegg kunne være til gode for landets forsvar var Sæther av den oppfatning at DFS fortjente mer i

statsstøtte enn den til nå hadde gjort. Se: NST 1938 side 148 og Stortinget 1938, s. 1037-1039

¹²³ Midgaard 1960

¹²⁴ DNA var i regjering med støtte av de borgerlige V. Derfor ble DNA nedstemt i denne saken ettersom V var for, i likhet med resten av de borgerlige. NST nr. 22 1938, Stortinget 1938, s. 1517 og Stortinget 1938, s. 1526

¹²⁵ NST nr. 22 1938

¹²⁶ Stortinget 1938, s. 1518

¹²⁷ Stortinget 1938, s. 1519

¹²⁸ NST 1940

¹²⁹ Mørkved 1966, s. 70. Skytterstyret sendte en deputasjon til militærkomiteen hvor de krevde økte bevilgninger med henvisning til antall skyttere. Se styreprotokoll II 22.februar 1937 – sak 38.

¹³⁰ Mørkved 1966, s. 73

¹³¹ NST nr. 24 1938

¹³² Mørkved 1966

¹³³ Se NST 1939

¹³⁴ Mørkved 1966

¹³⁵ Se Kjeldstadli 1994; Mørkved 1966

¹³⁶ Stortinget 1938, s. 1098

¹³⁷ NST nr. 9 1938

¹³⁸ Stortinget 1938, s. 1098 og Stortinget 1938, s. 1526

¹³⁹ Budsj.innst.S. nr. 142 til Stortinget 1939 Stortinget 1939a, s. 22

¹⁴⁰ NST nr. 1 1939

¹⁴¹ Budsj.innst.S. nr. 142 til Stortinget 1939 Stortinget 1939a, s. 23

¹⁴² NST nr. 12 1939 Stortinget 1939b, s. 618

¹⁴³ Stortinget 1939b, s. 616

¹⁴⁴ Forsiden av NST nr. 12 1939

¹⁴⁵ NST nr. 12 1939

¹⁴⁶ Det er verdt å merke seg at selv om DNA satt i regjeringen i Norge i 1939 hadde de ikke flertallet, og dermed heller ikke muligheten til å nedstemme forslaget om økning av bevilgingen til DFS. DNA kom nemlig til makten i 1935 etter et «kriseforlik» med BP, og etter valget i 1936 fungerte V som parlamentarisk støtteparti. Ettersom de borgerlige, blant dem V, i 1939 var for å øke bevilgningene til DFS gjorde dette sitt til at DNA ikke fikk igjennom sitt mindretallsforslag om å ikke øke bevilgningen. Se Kjeldstadli 1994

¹⁴⁷ Sæther bruker uttrykket «Landets beskaffenhet». Se Stortinget 1939b, s. 618

¹⁴⁸ NST nr. 13 1939

¹⁴⁹ NST nr. 13 og nr.5 1939

¹⁵⁰ NST nr. 13 og nr.5 1939

¹⁵¹ Skytterkontoret 1993

¹⁵² Stortinget udatert

¹⁵³ Stortinget 1928, s. 1376-1377

- ¹⁵⁴ NST 1938
- ¹⁵⁵ Stortinget 1939b
- ¹⁵⁶ Skytterkontoret 1993
- ¹⁵⁷ Stortinget 1937
- ¹⁵⁸ NST nr. 9 1939
- ¹⁵⁹ NST nr. 9 1939
- ¹⁶⁰ Hobson & Kristiansen 2001
- ¹⁶¹ Hobson & Kristiansen 2001
- ¹⁶² Stortinget 1940d, s. 371
- ¹⁶³ Stortinget 1940d, s. 371
- ¹⁶⁴ NST nr. 15 1939
- ¹⁶⁵ NST nr. 15 1939
- ¹⁶⁶ NST nr. 15 1939
- ¹⁶⁷ Stortinget 1995, s. 90
- ¹⁶⁸ Stortinget 1995, s. 90
- ¹⁶⁹ Stortinget 1940d, s. 565
- ¹⁷⁰ Stortinget 1940d, s. 564
- ¹⁷¹ NST nr. 6 1940 og St.innst. nr. 27 1940 i Stortinget 1940c, s. 246
- ¹⁷² NST nr. 6 1940 og St.innst. nr. 27 1940 i Stortinget 1940c, s. 246
- ¹⁷³ St.innst. nr. 27 1940 i Stortinget 1940c, s. 246
- ¹⁷⁴ Se kapittel 3.
- ¹⁷⁵ NST nr. 10 1940 og St.prp.nr. 1, tillegg nr. 10 i Stortinget 1940a, s. 15
- ¹⁷⁶ NST nr. 14 1940
- ¹⁷⁷ NST nr. 14 1940
- ¹⁷⁸ Stortinget 1940d, s. 565-566
- ¹⁷⁹ Stortinget 1940d, s. 565-566
- ¹⁸⁰ Stortinget 1940d, s. 564
- ¹⁸¹ Stortinget 1940d, s. 564
- ¹⁸² NST nr. 15 1940 (10. april 1940)
- ¹⁸³ Det kommer frem i referatet fra styremøtet i Skytterstyret 18. juni 1940 at pengene aldri ble utdelt. (Styreprotokoll II 18. juni 1940, sak 30)
- ¹⁸⁴ Det kom også ut et julenummer i 1940.
- ¹⁸⁵ NST nr. 9 1940
- ¹⁸⁶ NST nr. 9 1940
- ¹⁸⁷ St.prp. nr. 1, Tillegg nr. 10, side 5 i Stortinget 1940c; Stortinget 1940d, s. 565
- ¹⁸⁸ Stortinget 1940d, s. 566

Kapittel 3

¹ NST nr. 14 1940

² NST nr. 1 1940. Om Arne Ragnar Hatlebakk se Steenstrup 1973

- ³ NST nr. 1 1940
- ⁴ Se blant annet NST nr. 2 1940
- ⁵ NST nr. 7 1940
- ⁶ Terrengskyting blir nå kalt feltskyting.
- ⁷ NST nr. 2 1940
- ⁸ NST nr. 3 1940
- ⁹ Uttalt av den tidligere britiske krigsministeren fra 1. verdenskrig, Herbert Kitchener. Se NST nr. 42 1939.
- ¹⁰ Blant annet drev Trondenes Skytterlag i Harstad øvelsesskyting innendørs hver onsdag vinteren 1940. Hentet fra NST nr. 15 1940.
- ¹¹ Det blir rapportert om stort oppmøte på øvelser i både Bergen, Trondheim, Kongsberg, Ramnes, Andebu, Arendal, Lier, Drammen, Tønsberg, Asker, Stavanger, Sogn og på Hedmarken. Se NST 1940
- ¹² «Betel» er en pinsemenighet
- ¹³ Haugen 1990, s. 57. En ordinær knestilling i skyting utføres for øvrig med ett kne i bakken.
- ¹⁴ Stavanger Aftenblad gjengitt i NST nr. 9 1940
- ¹⁵ Endresen 1986
- ¹⁶ Her arrangerte Fosna Skytterlag og Kristiansund Skytterlag øvelsesskytinger hver søndag gjennom hele vinteren 1940. Se NST nr. 11 1940
- ¹⁷ NST nr. 9 1940, NST nr. 14 1940 og Asker Skytterlag i samarbeid med Asker Skiklubb: Christensen 1993; Ukjent 1960
- ¹⁸ Herje 2012 og NST nr. 5 1940
- ¹⁹ NST nr. 5 1940
- ²⁰ Det ble blant annet arrangert flere på Romerike; Aurskog, Blaker og Fetsund se NST nr.6 og Herje 2012, og på Ringerike: se NST nr. 9 1940
- ²¹ NST nr. 6 og 9 og Herje 2012
- ²² NST nr. 3 1940 og Svartefoss 1994
- ²³ NST nr. 3 1940 og Svartefoss 1994
- ²⁴ NST nr. 3 1940
- ²⁵ Svartefoss 1994
- ²⁶ NST nr. 15 1940
- ²⁷ Forsiden av NST nr. 8 1940
- ²⁸ Klassene var fordelt i menn over og under 32 år. Kjærnsli 1972
- ²⁹ Kjærnsli 1972
- ³⁰ Blinken de skjød på var en kvart-figur, eller «Molotov», som den ble kalt etter den Sovjetiske utenriksministeren.
- ³¹ Kjærnsli 1972, s. 89
- ³² Kjærnsli 1972
- ³³ Tornerud, Rustad, & Skjørten 1962
- ³⁴ NST nr. 2 og 3 1940, samt Tornerud m. fl 1962; Ukjent 1960
- ³⁵ Christensen 1993

- ³⁶ Blant annet kommet det frem i NST nr. 15 1940 at de i Trondenes Skytterlag i Harstad kunne gi skytterne 15 skudd gratis hver øvelsesdag på grunn av gavene de hadde mottatt av ulike privatpersoner og foreninger.
- ³⁷ NST nr. 3 1940
- ³⁸ Kjeldstadli 1994
- ³⁹ NST 1936 side 389 og Stortinget 1931a
- ⁴⁰ Stortinget 1931a, s. 84
- ⁴¹ Mørkved 1966
- ⁴² Innledning til St.prp. nr. 33 Stortinget 1931a, s. 193 og Mørkved 1966
- ⁴³ Mørkved 1966
- ⁴⁴ Bergsgård 1958, s. 360-371
- ⁴⁵ NST 1927 side 411
- ⁴⁶ Mørkved 1966, s. 61
- ⁴⁷ Stortinget 1940b
- ⁴⁸ St.prp. nr. 13 1940 i Stortinget 1940a.
- ⁴⁹ Bagge 1920; Gram 2009
- ⁵⁰ St.prp. nr. 13 1940 side 2 Stortinget 1940a
- ⁵¹ St.prp. nr. 13 1940 i Stortinget 1940a
- ⁵² Side 4 St.prp. nr. 13 1940 i Stortinget 1940a
- ⁵³ St.prp. nr. 13 1940 i Stortinget 1940a, s. 2
- ⁵⁴ Forsiden av NST nr. 4 1940
- ⁵⁵ St.prp. nr. 13 1940 i Stortinget 1940a
- ⁵⁶ Stortinget 1940c, s. 239
- ⁵⁷ Sandvik 1965a, s. 60 og NST nr. 7 1940
- ⁵⁸ Se både Amundsen & Bragstad 2000; Skytterkontoret 1993, Havstad 1996 og NST nr. 12 1940
- ⁵⁹ Denne informasjonen er hentet fra NST nr. 12 i 1940 og underskrevet daværende formann i Kongsvinger og Omegns Skytterlag, Kaare Løkken.
- ⁶⁰ På Kongsvinger er det kjent at det var 30 skudd gratis per. pers. Se NST nr. 12 1940
- ⁶¹ Havstad 1996
- ⁶² NST nr. 4 1940
- ⁶³ I Kongsvinger fikk de både økonomisk og materiell støtte. Se: NST 1940. For pengene Imenes Skytterlag mottok til HFMO ble det blant annet kjøpt inn to lagsvåpen og 4000 skudd. Se Havstad 1996.
- ⁶⁴ Se blant annet: Berglyd 1990; Christensen 1993; Flatmark 1988; Greve 1978; Hertzberg 1960; Lunde 1998; Mastad 1997; Mørkved 1966; Rastad 1996; Rein 1990; Rønning 1995; Sandnes 1999; Svartefoss 1994; Øye 1988 samt NST vinteren 1940 og major Tyslands rapporter i RAFA2017.
- ⁶⁵ Se forslag til samarbeid i St.prp. nr. 13 1940. Slike samarbeid finner vi eksempler på flere steder i landet. I Ålesund samarbeidet skytterlaget med idrettslaget, og det det samme gjorde man også i Tromsø, Egersund og Sarpsborg. Se Berglyd 1990; Flatmark 1988; Roset 1990. Vi finner også et eksempel på samarbeid i Fredrikstad. Her arrangerte skytterlaget et eget kurs som het *Frivillig beredskap* i samarbeid med roklubben, skiklubben og miniatyrskytterlaget. Samtidig ble HFMO også arrangert i byen i regi av

en rekke befalingsmenn. Se Dehli 1981.

⁶⁶ Sandvik 1965a, s. 60

⁶⁷ Major Tyslands rapporter i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

⁶⁸ Major Tyslands rapporter i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

⁶⁹ Norges landmilitær var i 1940 delt opp i seks ulike forsvarsdivisjoner eller distriktskommandoer. 1. divisjon omfattet for det meste fylkene Buskerud og Telemark, 2. divisjon omfattet Oppland, Hedmark og Akershus, 3. divisjon omfattet Aust- og Vest Agder, samt sørlige deler av Rogaland, 4. divisjon omfattet Sogn og Fjordane, Hordaland, samt nordlige deler av Rogaland, 5. divisjon omfattet Møre og Romsdal, Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag, mens 6. divisjon var den nordligste og omfattet Nordland, Troms og Finnmark. Se Hobson & Kristiansen 2001, s. 276

⁷⁰ Sandvik 1965a

⁷¹ Refsdal 1989; Sandvik 1965a

⁷² NST nr. 6 1940 og rapporter fra HFMO i Tromsø i RAFA RAFA2017, YB, L0146, 621.0

⁷³ I Tyslands rapporter kommer det blant annet frem at HFMO ble arrangert i regi av skytterlag i blant annet Vadsø, Vardø, Hammerfest, Alteidet, Lyngseidet, Botnhamn, Gibostad, Harstad, Andenes, Stokmarknes, Melbu, Svolvær, Kabelvåg, Honningsvåg, Ballangen, Henningsvær, Narvik, Bodø og Mosjøen. Hentet fra major Tyslands papirer i RAFA2017 samt Skytterkontoret 1993

⁷⁴ Sandvik 1965a, s. 60

⁷⁵ Sandvik 1965a, s. 61

⁷⁶ Sandvik 1965a, s. 61

⁷⁷ Aarset 2005

⁷⁸ Aarset 2005

⁷⁹ NST 1939

⁸⁰ NST nr. 7 1940

⁸¹ Pga. den store arbeidsmengden fikk han ikke gjort utregning for alle samlagene. Derfor er tallene for 40 av de 50 samlagene. Tallene er hentet fra DFS sin årsrapport for 1938 og han har tatt utgangspunkt i at det er 50.000 skyttere i DFS. Se NST nr. 7 1940

⁸² Aarset 2005

⁸³ Breidlid, Oppegaard, & Torblå 1990

⁸⁴ Midgaard 1960, s. 15

⁸⁵ Breidlid m. fl 1990; Kjeldstadli 1994

⁸⁶ Stortinget 1931a

⁸⁷ Breidlid m. fl 1990, s. 28

⁸⁸ Breidlid m. fl 1990

⁸⁹ Breidlid m. fl 1990

⁹⁰ Breidlid m. fl 1990

⁹¹ Eriksen & Moland 1989

⁹² Eriksen & Moland 1989

⁹³ Stortinget 1933a, s. 21

⁹⁴ Breidlid m. fl 1990, s. 29; Christophersen 1970

- ⁹⁵ Stortinget 1933a, s. 21
- ⁹⁶ Stortinget 1933a, s. 21
- ⁹⁷ Stortinget 1933a, s. 21
- ⁹⁸ Eriksen & Moland 1989; Hobson & Kristiansen 2001; Strømme 1977. Ottar Strømme er for øvrig pseudonymet til historikeren Lars Borghersrud.
- ⁹⁹ Christophersen 1970; Eriksen & Moland 1989; Hobson & Kristiansen 2001; Midgaard 1960
- ¹⁰⁰ Eriksen & Moland 1989 viser at det faktisk ble startet opprustingsprosess i andre halvdel av 1930-tallet, og antyder dermed at DNA-regjeringen var med forutseende enn man skal ha det til. De viser til at beredskapsbevilgningene økte og store bestillinger på militært utstyr, men at det hele tok for lang tid. De viser til at nesten 1/3 av de ekstraordinære bevilgningene fra de tre siste årene stod ubenyttet sommeren 1939. Dermed manglet det norske forsvaret også store mengder krigsmateriell, i tillegg til at det var svært få som hadde den tilstrekkelige opplæringen som soldater.
- ¹⁰¹ Christophersen 1970; Eriksen & Moland 1989; Hobson & Kristiansen 2001; Midgaard 1960
- ¹⁰² Se Eriksen & Moland 1989; Midgaard 1960 angående Ljungberg. I sin egen bok, *For fred og fridom i krigstid* innrømmer Halvdan Koht, utenriksminister i DNA-regjeringen ved krigsutbruddet, at han burde tatt varslene som kom i dagene før 9. april mer alvorlig. Han går faktisk så langt som å si at «noko må ha klikka i hjernen min» (Koht 1957, s. 220).
- ¹⁰³ Stortinget 1933a, s. 21
- ¹⁰⁴ Midgaard 1960
- ¹⁰⁵ Midgaard 1960, s. 97
- ¹⁰⁶ Jensen 1955a; Midgaard 1960, s. 97
- ¹⁰⁷ Midgaard 1960, s. 98
- ¹⁰⁸ Jensen 1955a
- ¹⁰⁹ Christophersen 1970, s. 34
- ¹¹⁰ Stortinget 1946a
- ¹¹¹ Dette kapittelet er ment som en oversikt over krigens forløp i Norge og bygger på bindene *Krigen i Norge 1940* utgitt av FKA, i tillegg til Stortinget 1946b. Se også Eitinger-rapporten i NOU 1998.
- ¹¹² Eitinger-rapporten i NOU 1998
- ¹¹³ Faye 1953
- ¹¹⁴ Faye 1953
- ¹¹⁵ Hauge 1978
- ¹¹⁶ Blant annet er Faye 1953, som omhandler Kristiansand og Setesdal, den eneste av FKAs bøker om kampene i Norge som ikke nevner skytterlagsrelaterte bidrag. Heller ikke de aktuelle samlagenes årsmeldinger fra 1940 omtaler at skytterlag bidro da krigen brøt ut i 1940, noe andre samlag ofte gjorde.
- ¹¹⁷ Hauge 1978, s. 251 i bind 1
- ¹¹⁸ Johnsen 1952
- ¹¹⁹ Tjeltveit 1990
- ¹²⁰ Ukjent 1991b
- ¹²¹ Berglyd 1990
- ¹²² Berglyd 1990, s. 24

¹²³ Frøstrup 1998, s. 44

¹²⁴ Frøstrup 1998

¹²⁵ Stortinget 1933a, s. 21

¹²⁶ Stortinget 1933a, s. 21

Kapittel 4

¹ Antall lag er tatt fra årsmeldingen for 1939 ettersom oversikten fra 1940 er svært ufullstendig.

² Major Tyslands rapport i RAFA2017, YB, L0146, 621.0. Se også Dahl 1945

³ Major Tyslands notater fra 20. juni 1946 angående Vadsø Skytterlag i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Steen 1958; Skytterkontoret 1993

⁴ Major Tyslands notater fra 20. juni 1946 angående Vadsø Skytterlag i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Steen 1958; Skytterkontoret 1993

⁵ Dahl 1945

⁶ Dahl 1945, s. 37; Sandvik 1965a; Skytterkontoret 1993

⁷ Dahl 1945. Hvilke skytterlag det dreide seg om er ikke sikkert, men ut ifra beliggenhet er det naturlig å anta at blant annet Havøysund Skytterlag, Porsanger Skytterlag, Talvik Skytterlag, Repparfjord og omegn Skytterlag, Rognsund Skytterlag og Øksfjord og omegn Skytterlag også satte opp frivillige vaktkompanier i april 1940. Disse lagene ligger ved kysten og ville med et ha god mulighet til å drive varslingsjeneste, i tillegg til at de var aktive i årene før krigen.

⁸ Dahl 1945, s. 37; Skytterkontoret 1993

⁹ Dahl 1945

¹⁰ Gibostad Skytterlag: major Tyslands rapporter i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Skjervøy Skytterlag: Steen 1958, Tromsø Skytterlag: rapport om Tromsø vaktkompani fra juni 1940 av ukjent i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Karnes Skytterlag: formann i Stokmarknes Skytterlag, Rørhuus, sin rapport 28. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Bjørnen Skytterlag: Ukjent 1987 og Kvæningen Skytterlag: lederen av HFMO i Alteidet, løytnant O. Prestbakmo, sin rapport fra 19. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0. I årsmeldingen til Troms Skyttersamlag kommer det også frem at det var en rekke skytterlag i samlag som bidro som vakttropper. Se: DFS årbok 1940

¹¹ Ukjent 1987

¹² Ukjent 1987. Bygda det dreide seg om var Karlstad i Troms, og skytterlaget heter i dag Bjørnen og Vestre Målselv Skytterlag.

¹³ Rapport om Tromsø vaktkompani fra juni 1940 av ukjent i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

¹⁴ Rapport om Tromsø vaktkompani fra juni 1940 av ukjent i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

¹⁵ Rapport om Tromsø vaktkompani fra juni 1940 av ukjent i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

¹⁶ DFS årbok 1940

¹⁷ Rapport om Tromsø vaktkompani fra juni 1940 av ukjent i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

¹⁸ Rapport fra Karnes Skytterlag i RAFA 2017, YB, L0146, 621.0

¹⁹ Sandvik 1965b

²⁰ J. H. Berg 1999

²¹ J. H. Berg 1999

²² Major Tyslands rapport i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

²³ Eksempler på skytterlag som deltok som lokale vaktavdelinger i Ofoten og Lofoten skyttersamlag: Henningsvær Skytterlag: Henningsvær Skytterlag sin rapport 7. juni 1946 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Svolvær Skytterlag: løytnant Jespersens rapport fra 7. desember 1945 og major Tyslands egne notater ang. Svolvær vaktkompani, begge i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Vaagakallen Skytterlag: formann i Vaagakallen Skytterlag, Jac. Kortnes, sin rapport 15. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Hamarøy Skytterlag: major Tyslands notater angående vaktkompaniene i Nord-Norge i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Liland Skytterlag: major Tyslands notater fra 28. juni 1946 angående Liland vaktkompani i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Trondenes Skytterlag: skytterlags- og samlagsformann i henholdsvis Senja Skyttersamlag og Trondenes Skytterlag, Klaus Voldstad, sin rapport fra 20. mars 1946 og major Alv Kjøs sin rapport fra 12. desember 1945 begge i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Bestebodstad Skytterlag: skytterlags- og samlagsformann i henholdsvis Senja Skyttersamlag og Trondenes skytterlag, Klaus Voldstad, sin rapport fra 20. mars 1946, Sørbygd Skytterlag: formann i Sørbygd skytterlag, Johan Stensland, sin rapport 2. januar 1946 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Melvik skytterlag: skytterlags- og samlagsformann i henholdsvis Senja Skyttersamlag og Trondenes Skytterlag, Klaus Voldstad, sin rapport fra 20. mars 1946, Gryllefjord Skytterlag: skytterlags- og samlagsformann i henholdsvis Senja Skyttersamlag og Trondenes Skytterlag, Klaus Voldstad, sin rapport fra 20. mars 1946.

²⁴ Meldingene viste seg å være falske. Se: løytnant Jespersens rapport fra 7. desember 1945 og major Tyslands egne notater ang. Svolvær vaktkompani, begge i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

²⁵ Major Tyslands notater fra 28. juni 1946 angående Liland vaktkompani i RAFA2017, YB, L0146, 621.0.

²⁶ Andenes Skytterlag: formann i Andenes skytterlag, Terje Hegl Andreassen, sin rapport 11. februar 1946 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Risøyhamn Skytterlag: formann i Risøyhamn skytterlag, Benjaminsen, sin rapport 19. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Sortland Skytterlag: major Tyslands notater angående vaktkompaniene i Nord-Norge i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Stokmarknes Skytterlag: formann i Stokmarknes skytterlag, Joh. Fredriksen, sin rapport 17. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Andenes Skytterlag: formann i Andenes Skytterlag, Terje Hegl Andreassen, sin rapport 11. februar 1946 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0, Sigerfjord Skytterlag: major Tyslands notater fra 24. juni 1946 angående Sigerfjord vaktkompani i RAFA2017, YB, L0146, 621.0 og Melbo Skytterlag: løytnant O. Næss, militær leder HFMO i Melbu (som ble arrangert av Melbo Skytterlag), sin rapport fra 5. januar 1946 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0.

²⁷ Formann i Risøyhamn Skytterlag, Benjaminsen, sin rapport 19. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

²⁸ Formann i Risøyhamn Skytterlag, Benjaminsen, sin rapport 19. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

²⁹ Formann i Risøyhamn Skytterlag, Benjaminsen, sin rapport 19. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0

³⁰ Daværende skytterlags- og samlagsformann i henholdsvis Senja Skyttersamlag og Trondenes Skytterlag, Klaus Voldstad, sin rapport fra 20. mars 1946 og major Alv Kjøs sin rapport fra 12. desember 1945 begge i RAFA2017, YB, L0146, 621.0 samt Steen 1958; Torød 1986

- ³¹ Klaus Voldstad, sin rapport fra 20. mars 1946 i RAFA2017, YB.L0146, 621.0
- ³² Daværende skytterlags- og samlagsformann i henholdsvis Senja Skyttersamlag og Trondenes Skytterlag, Klaus Voldstad, sin rapport fra 20. mars 1946 og major Alv Kjøs sin rapport fra 12. desember 1945 begge i RAFA2017, YB.L0146, 621.0 samt Steen 1958; Torød 1986
- ³³ Daværende skytterlags- og samlagsformann i henholdsvis Senja Skyttersamlag og Trondenes Skytterlag, Klaus Voldstad
- ³⁴ Formann i Narvik Skytterlag, Rolf N. Simonsen, sin rapport 17. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0
- ³⁵ Formann i Narvik Skytterlag, Rolf N. Simonsen, sin rapport 17. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0
- ³⁶ Formann i Narvik Skytterlag, Rolf N. Simonsen, sin rapport 17. desember 1945 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0
- ³⁷ Kaptein Becks rapport 2. januar 1946 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0 og Sigurd Kochs rapport fra 24. desember 1945 RAFA2017, YB, L0146, 621.0
- ³⁸ Kaptein Becks rapport 2. januar 1946 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0 og Sigurd Kochs rapport fra 24. desember 1945 RAFA2017, YB, L0146, 621.0.
- ³⁹ Kaptein Becks rapport 2. januar 1946 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0 og Sigurd Kochs rapport fra 24. desember 1945 RAFA2017, YB, L0146, 621.0
- ⁴⁰ Kaptein Becks rapport 2. januar 1946 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0 og Sigurd Kochs rapport fra 24. desember 1945 RAFA2017, YB, L0146, 621.0
- ⁴¹ Kaptein Becks rapport 2. januar 1946 i RAFA2017, YB, L0146, 621.0 og Sigurd Kochs rapport fra 24. desember 1945 RAFA2017, YB, L0146, 621.0
- ⁴² Steen 1958
- ⁴³ Steen 1958
- ⁴⁴ Jfr. bestemmelsen om at skytterlagene, gjennom HFMO, var ansvarlige for å danne lokale vakttropper.
- ⁴⁵ Åsvang 1978
- ⁴⁶ Steen 1958; Ukjent 1975
- ⁴⁷ Steen 1958; Ukjent 1975
- ⁴⁸ Steen 1958; Ukjent 1975
- ⁴⁹ Steen 1958
- ⁵⁰ Åsvang 1978
- ⁵¹ Steen 1958
- ⁵² Åsvang 1978
- ⁵³ Major Tyslands rapport i RAFA2017, YB, L0146, 621.0
- ⁵⁴ Major Tyslands rapport i RAFA2017, YB, L0146, 621.0
- ⁵⁵ Oversikt over alle skytterlagene i Nord-Norge som det er kjent gjennom kilder og litteratur hadde vaktpatruljer april-mai 1940: Andenes, Alteidet, Glomfjord, Bodø Østre, Hammerfest, Hamarøy, Risøyhamn, Brønnøysund, Øvre Velfjord, Svolvær, Honningsvåg, Gibostad, Gryllefjord, Trondenes (Harstad), Sortland, Sigerfjord, Stokmarknes, Liland, Karnes, Vadsø, Vardø, Sørbygd, Dverberg, Henningsvær, Sandnessjøen, Skjervøy Utover dette er det, med bakgrunn i at det på denne tiden var langt

flere skytterlag i landsdelen, at antallet er høyere.

⁵⁶ Med Midt-Norge mener jeg fylkene Sør- og Nord-Trøndelag, samt Møre og Romsdal.

⁵⁷ Major Sverre Farstads rapport om Ålesund Vernekorps datert 27. april 1945 i RAFA2017, YB, L113, 510,1

⁵⁸ Major Sverre Farstads rapport om Ålesund Vernekorps datert 27. april 1945 i RAFA2017, YB, L113, 510,1, i tillegg er Ålesund Vernekorps omtalt i Flatmark 1988

⁵⁹ Vatne Skytterlag, Skodje Skytterlag, Engesetdalen Skytterlag og Tennfjord Skytterlag deltok ifølge kvartermester for Ålesund Vernekorps og sersjant Harald Stamsnæss sin rapport om Ålesund Vernekorps datert 27. mars 1946 i RAFA2017, YB, L0113, 510.0, samt Skytterkontoret 1993

⁶⁰ Skyttere fra skytterlagene i Ørskog, Skodje og Haram var vakter for fangene. Se: kvartermester for Ålesund Vernekorps og sersjant Harald Stamsnæss sin rapport om Ålesund Vernekorps datert 27. mars 1946 i RAFA2017, YB, L0113, 510.0

⁶¹ Daværende lensmann Qvale sin rapport om krigen i Skodje lensmannsdistrikt (Skodje og Vatne) datert 13. mars 194 i RAFA2017, YB, L0113, 510.0

⁶² Kaptein Juliebø sin rapport om Ålesund vernekorps og krigen på Sunnmøre datert den 18. desember 1941 i England i RAFA2017, YB, L0113, 510.0 Gjennom lokalhistoriske bøker kan en med sikkerhet si at både Langevåg Skyttarlag (Dybdal 1995, s. 12), Stranda Skyttarlag (Berge 1995), Branddal Skyttarlag på Hareid (Hareide & Landmark 1991, s. 81) ble mobilisert på denne måten.

⁶³ Dette var Ørskog, Langevåg, Sykkylven og Stranda skytterlag. Se: DFS årbok 1940

⁶⁴ Berge 1995. I Ålesund Vernekorps sin rapport fra krigen datert i mars 1946 i RAFA2017, YB, L0113, 510.0 kommer det frem at Vernekorpsset senere tok flygerne til fange.

⁶⁵ Kaptein Juliebø sin rapport om Ålesund vernekorps og krigen på Sunnmøre datert den 18. desember 1941 i England i RAFA2017, YB, L0113, 510.0

⁶⁶ Kaptein Juliebø sin rapport om Ålesund vernekorps og krigen på Sunnmøre datert den 18. desember 1941 i England i RAFA2017, YB, L0113, 510.0

⁶⁷ Kaptein i Romsdals Sjøforsvarsavsnitt John Petter Øgland sitt underbilag nr. 2 til hans rapport udatert i RAFA2017, YB, L0113, 510 samt Abrahamsen 1994; Steen 1956

⁶⁸ Kaptein i Romsdals Sjøforsvarsavsnitt John Petter Øgland sitt underbilag nr. 2 til hans rapport udatert i RAFA2017, YB, L0113, 510

⁶⁹ Ålesund Vernekorps sin rapport fra krigen datert i mars 1946 i RAFA2017, YB, L0113, 510.0

⁷⁰ Sunndalsavsnittets dagbok I, II og III i RAFA2017, YB, L0111, 505.5 og rapport fra militærkommandoen i Oppdal datert 25. september 1940 i RAFA2017, YB, L0111, 505.5

⁷¹ Sunndalsavsnittets dagbok I, II og III i RAFA2017, YB, L0111, 505.5

⁷² Sunndalsavsnittets dagbok I, II og III i RAFA2017, YB, L0111, 505.5

⁷³ Løytnant Ola le Maire Amundsen sin rapport om sin deltakelse i Sør-Trøndelag, datert 1941, i RAFA2017, YB, L0111, 504

⁷⁴ Veimo 1987

⁷⁵ Veimo 1987

⁷⁶ Holtermann 1950; Veimo 1987

⁷⁷ Veimo 1987

- ⁷⁸ Major A. N. Førde sin rapport om Støren-avsnittet datert 9. februar 1952 i RAFA2017, YB, L0111, 505.1 samt Forfang 1955; Skytterkontoret 1993.
- ⁷⁹ Løytnant Ola le Maire Amundsen sin rapport om sin deltakelse i Sør-Trøndelag, datert 1941, i RAFA2017, YB, L0111, 504, major M. G. Tyssum sin rapport datert 1941 i RAFA2017, YB, L0111, 504 og Klingebergs rapport om Berkåk-bataljonens virksomhet i RAFA2017, YB, L0111, 506
- ⁸⁰ Løytnant Ola le Maire Amundsen sin rapport om sin deltakelse i Sør-Trøndelag, datert 1941, i RAFA2017, YB, L0111, 504, major M. G. Tyssum sin rapport datert 1941 i RAFA2017, YB, L0111, 504 og Klingebergs rapport om Berkåk-bataljonens virksomhet i RAFA2017, YB, L0111, 506
- ⁸¹ Oberst Carl Mork sin rapport i RAFA 2017, YB, L0078, 230.1
- ⁸² Bergen var hovedkvarter for den 4. distriktskommandoen i Hæren
- ⁸³ A. B. Fossen 1991
- ⁸⁴ ØKV, W. Steffens, skriv til de frivillige på Vestlandet, datert 15. april 1940, i RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁸⁵ ØKV, W. Steffens, skriv til de frivillige på Vestlandet, datert 15. april 1940, i RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁸⁶ ØKV, W. Steffens, skriv til de frivillige på Vestlandet, datert 15. april 1940, i RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁸⁷ Bergen var eget fylke frem til 1972
- ⁸⁸ RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁸⁹ ØKV s rapport datert 17. april 1940 i RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁹⁰ ØKV s rapport datert 17. april 1940 i RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁹¹ ØKV s rapport nr 1. datert 17. april kl. 2200, 1940 i RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁹² Oberst J. S. Petersens rapport om skytterlagene på Vestlandet, datert 16. april 1940 i RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁹³ Politimesteren i Voss sitt brev til stabssjefen ved Voss den 17.april 1940 i RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁹⁴ Politimesteren i Voss sitt brev til stabssjefen ved Voss den 17.april 1940 i RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁹⁵ ØKV s rapport nr 1. datert 17. april kl. 2200, 1940 i RAFA2017, YB, L0097, 400.1
- ⁹⁶ Skytterkontoret 1993
- ⁹⁷ Skytterkontoret 1993
- ⁹⁸ Skytterkontoret 1993 og DFS årbok for 1940
- ⁹⁹ Svartefoss 1994, s. 23
- ¹⁰⁰ Skytterkontoret 1993; Svartefoss 1994, s. 8
- ¹⁰¹ Steen 1956
- ¹⁰² Steen 1956, s. 333. Balholm Skytterlag tilsvare for øvrig dagens Balestrand Skytterlag.
- ¹⁰³ Steen 1956
- ¹⁰⁴ Steen 1956, s. 306
- ¹⁰⁵ Måløy Skytterlag ble stiftet vinteren 1940 og nedlagt i 1970. Se: Skytterkontoret 1993 og NST nr. 7 1940

- ¹⁰⁶ Steen 1956
- ¹⁰⁷ Steen 1956, s. 361
- ¹⁰⁸ Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ¹⁰⁹ Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ¹¹⁰ Lars Øyes rapport, datert 25. oktober 1949, i RAFA 2017, YB, L0107, 460,9
- ¹¹¹ Løytnant Svallands rapport om kampene i Norge 1940 i RAFA 2017, YB, L0107, 460.1 og kaptein Uelands rapport om kampene i Norge 1940, datert 28. september 1949, i RAFA 2017, YB, L0107, 460.1
- ¹¹² Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ¹¹³ Eidfjord (Eidfjord Skytterlag), Kinsarvik (Odda Skytterlag og Skarde Skytterlag), Odda (Odda Skytterlag), Ulvik (Ulvik Skytterlag): Lars Øyes rapport datert 25.10 1949 i RAFA 2017, YB, L0107, 460.9, Espe (Espe Skytterlag): rapport fra Espe Skytterlag, datert 17. juni 1940, i RAFA 2017, YB, L0107, 460, 9: bilag 3, Lofthus (Ullensvang Skytterlag): rapport fra Ullensvang Skytterlag, datert 20. juni 1940, i RAFA 2017, YB, L0107, 460, 9: bilag 4, Utne (Vikebygd Skytterlag og Utne Skytterlag): rapport fra Utne Skytterlag, datert 15. juni 1940, i RAFA 2017, YB, L0107, 460, 9: bilag 2 og rapport fra Vikebygd Skytterlag, datert 13. juni 1940, i RAFA 2017, YB, L0107, 460, 9: bilag 2, Tyssedal (Tyssedal Skytterlag): rapport fra Odda Skytterlag, Skarde Skytterlag og Tyssedal Skytterlag, i RAFA 2017, YB, L0107, 460, 9: bilag 1 og Bu (Ringsøy Skytterlag): rapport fra Ringsøy Skytterlag, datert 28. juni 1940, i RAFA 2017, YB, L0107, 460, 9: bilag 5. I tillegg til de allerede nevnte skytterlagene vet jeg også at det deltok skyttere fra Herand Skytterlag, Jondal Skytterlag, Kinsarvik Skytterlag og Ulvik Skytterlag. I Ulvik var det sannsynligvis skyttere som deltok i kampen mot tyskerne der den 25. april 1940. Blant annet er det hevdet at det var en av de beste skytterne i Ulvik som løsnet det første skuddet mot en tysker som var i ferd med å gå i land. Se også: Johnsen 1952, s. 219; Øye 1988
- ¹¹⁴ Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ¹¹⁵ Rittmester O. Nettet sin rapport om sin innsats under kampene i Norge 1940 i RAFA 2017, YB, L0055, 136.1
- ¹¹⁶ Rittmester O. Nettet sin rapport til kavaleriets forvaltningskontor, datert 24. september 1940 i RAFA 2017, YB, L0055, 136.1
- ¹¹⁷ Brev fra Øye til demobiliseringskontoret den 12.juli 1940 i RAFA 2017, YB, L0107, 460. Her omtaler Lars Øye dette som merkelig og har dessuten fysisk understreket, og uthevet, nettopp dette i brevet.
- ¹¹⁸ Johnsen (1952)
- ¹¹⁹ Erik Mossin sin rapport til Telemark Infanteriregiment nr 3 i RAFA 2017, YB, L0054, 130.2
- ¹²⁰ Erik Mossin sin rapport til Telemark Infanteriregiment nr 3 i RAFA 2017, YB, L0054, 130.2
- ¹²¹ Johnsen 1956
- ¹²² Johnsen 1956
- ¹²³ Lødrup 1945 og Erik Mossin sin rapport til Telemark Infanteriregiment nr 3 i RAFA 2017, YB, L0054, 130.2
- ¹²⁴ Kaptein Per Aasnes sin tilleggsrapport fra 25. mai 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227.1
- ¹²⁵ Sersjant Kolbjørn Sæther sin rapport fra 3. juni 1946 i RAFA2017, YB, L0075, 227.2
- ¹²⁶ Kaptein G. Sæther sin rapport om de frivillige vaktstyrkene i Eidskog fra 23. desember 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227.6, samt Jensen 1953

- ¹²⁷ Det ble blant annet satt ut vakter ved Garsjøen øst i nabokommunen Aurskog, og ved Bolfoss vest i Eidskog kommune.
- ¹²⁸ Kaptein G. Sæther sin rapport om de frivillige vaktstyrkene i Eidskog fra 23. desember 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227,6
- ¹²⁹ Skytterlagene som sannsynligvis deltok: Vestmarka, Austmarka, Bolskog og Øiungen, Finsrud og Rauhella
- ¹³⁰ Kaptein K. Forthun sin rapport datert mars 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227
- ¹³¹ Faye 1963, s. 90-93
- ¹³² Tornerud m. fl 1962
- ¹³³ A. Fossen 1993
- ¹³⁴ Chr. Wisbech, offiser og gårdbruker i Aurskog, sin dagbok er gjengitt i A. Fossen 1993, s. 50. Her forteller Wisbech om ferden til både Østfold og Kongsvinger.
- ¹³⁵ Major Middelfart sin journal i RAFA 2017, YB, L0063, 200,10
- ¹³⁶ Major Middelfart sin journal i RAFA 2017, YB, L0063, 200,10
- ¹³⁷ Krigen i Norge bind 3-1 side 262
- ¹³⁸ Brev fra Ringsaker lensmannskontor datert 12.13.1954 til Krigshistorisk avdeling i RAFA 2017, YB, L0063, «Frivillige skytterlag, leder Nikolai Engh» 200,10
- ¹³⁹ Ukjent 1978
- ¹⁴⁰ Ukjent 1978
- ¹⁴¹ Jensen 1955a; Ukjent 1978. I NRK-dokumentaren «Alliert og alene» vist på TV våren 2015 er den avdøde soldaten Olav Rødsbakken, som var soldat i en hjulrytteravdeling i Oppland Dragonregiment nr.2, intervjuet i 2002. Han uttaler at det ved veisperingene ved Lundehøgda også var skytterlagsfolk i tillegg til soldater som deltok i trefningene med tyskerne. Dette var med stor sannsynlighet skytterne fra Brumunddal Skytterlag.
- ¹⁴² Dokumentaren ble vist på NRK våren 2015, men intervjuet ble gjort i 2002.
- ¹⁴³ Østbye 1960
- ¹⁴⁴ Skytterkontoret 1993
- ¹⁴⁵ Øksendal 1974, s. 20. Se for øvrig Jensen 1955a
- ¹⁴⁶ Øksendal 1974, s. 20. Se for øvrig Jensen 1955a
- ¹⁴⁷ Øksendal 1974
- ¹⁴⁸ Dette blir omtalt i et eget kapittel.
- ¹⁴⁹ Øksendal 1974
- ¹⁵⁰ Amundgård 1993, s. 1 og 20
- ¹⁵¹ Kaptein S. Sundins rapport datert 9. april 1941 i RAFA 2017, YB, L0070, 218
- ¹⁵² Nå Otta Skytterlag. Laget byttet navn i 1972.
- ¹⁵³ Øvrelid 1991, s. 23
- ¹⁵⁴ Jensen 1955a; Mølmen 1996
- ¹⁵⁵ Jensen 1955a; Mølmen 1996
- ¹⁵⁶ Dette kommer frem av både Jensen 1955a og Mølmen 1996
- ¹⁵⁷ Mølmen 1996

- ¹⁵⁸ Mølmen 1996
- ¹⁵⁹ Lillebrænd 1949, s. 96
- ¹⁶⁰ Hertzberg 1962
- ¹⁶¹ Hauge 1978; Hobson & Kristiansen 2001
- ¹⁶² Arne Sundes rapport om fallskjermjegerne ved Dombås datert 19. juli 1945 i RAFA 2017, YB, L0113, 512
- ¹⁶³ Arne Sundes rapport om fallskjermjegerne ved Dombås datert 19. juli 1945 i RAFA 2017, YB, L0113, 512
- ¹⁶⁴ Han skulle hente vann foran postlinjen. På vei tilbake ble han anropt av de militære, men da han ikke svarte ble han skutt. Se Arne Sundes rapport om fallskjermjegerne ved Dombås datert 19. juli 1945 i RAFA 2017, YB, L0113, 512
- ¹⁶⁵ Hovdhaugen 1950
- ¹⁶⁶ Mæsel 1990
- ¹⁶⁷ Skytter Olaf Nyjordets rapport om Reinskytten Skytterlags innsats under krigen i 1940 fra 5. februar 1946 i RAFA 2017, YB, L0113, 512 og soldat Åge Evensen sin rapport om Reinskytten Skytterlags innsats under krigen i 1940 fra 8. februar 1946 i RAFA 2017, YB, L0113, 512.0. De frivillige skytterne på Dovre er også nevnt i løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2. von Krogh organiserte fallskjermtroppene i Østerdalen og han besøkte Reinsfjell Skytterlag 20. april 1940.
- ¹⁶⁸ Skytter Olaf Nyjordets rapport om Reinskytten Skytterlags innsats under krigen i 1940 fra 5. februar 1946 i RAFA 2017, YB, L0113, 512
- ¹⁶⁹ Mølmen 1998
- ¹⁷⁰ Se blant annet løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2
- ¹⁷¹ Skytter Olaf Nyjordets rapport om Reinskytten Skytterlags innsats under krigen i 1940 fra 5. februar 1946 i RAFA 2017, YB, L0113, 512
- ¹⁷² Mølmen 1998
- ¹⁷³ Denne trefningen er omtalt i et senere kapittel.
- ¹⁷⁴ Kaptein J. N. Gausmels rapport datert 1. februar 1941 i RAFA 2017, YB, L0113, 511.3, Kaptein J. N. Gausmels rapport datert 15. august 1953 i RAFA 2017, YB, L0113, 511.3 samt kaptein Gunnar Juels rapport i Kaptein J. N. Gausmels rapport datert 1. februar 1941 i RAFA 2017, YB, L0113, 5110.
- ¹⁷⁵ Skytter Olaf Nyjordets rapport om Reinskytten Skytterlags innsats under krigen i 1940 fra 5. februar 1946 i RAFA 2017, YB, L0113, 512 og soldat Åge Evensen sin rapport om Reinskytten Skytterlags innsats under krigen i 1940 fra 8. februar 1946 i RAFA 2017, YB, L0113, 512.0
- ¹⁷⁶ Skytter Olaf Nyjordets rapport om Reinskytten Skytterlags innsats under krigen i 1940 fra 5. februar 1946 i RAFA 2017, YB, L0113, 512
- ¹⁷⁷ Skytter Alf Guldhavs sin rapport om major Sigurd Sandvik og Reinsfjell Skytterlags innsats ved Dombås april 1940, datert 2. mars 1946, i RAFA 2017, YB, L0113, 512.0
- ¹⁷⁸ Skytter Olaf Nyjordets rapport om Reinskytten Skytterlags innsats under krigen i 1940 fra 5. februar 1946 i RAFA 2017, YB, L0113, 512
- ¹⁷⁹ Skytter Olaf Nyjordets rapport om Reinskytten Skytterlags innsats under krigen i 1940 fra 5. februar

1946 i RAFA 2017, YB, L0113, 512

¹⁸⁰ Rapport om Jørstadmoen og Lillehammer av 2. divisjon, udatert, i RAFA2017, YB, L0070, 218

¹⁸¹ Jensen 1955a, s. 263

¹⁸² Ålesund Vernekorps sin rapport fra krigen datert i mars 1946 i RAFA2017, YB, L0113, 510.0, Hiorths rapport i RAFA2017, YB, L0071, 220.0, skytterkonge 1939, Grue: Thorbjørn Hårstad, Grue Skytterlag, sin rapport fra den 19. oktober 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227.32, Oppdal: løytnant Ola le Maire Amundsen sin rapport om sin deltakelse i Sør-Trøndelag, datert 1941, i RAFA2017, YB, L0111, 504, Hallingdal: Arthur Reinhardt Hauge sin rapport fra 1947 i RAFA2017, YB, L0107, 464.0, flere skytterlag i Heen (nå en del av Rauma kommune) i Romsdal: major E. Uri sin rapport i Kaptein J. N. Gausmel sin rapport datert 1. februar 1941 i RAFA 2017, YB, L0114, 514.0 og Carolus Rørhuus sin rapport datert 22. august 1940 i RAFA 2017, YB, L0114, 514.0 Etnedal: Skytterkontoret 1993, Hallingdal: Skytterkontoret 1993, Tromsø: Rapport om Tromsø vaktkompani fra juni 1940 av ukjent i RAFA2017, YB, L0146, 621.0 samt Hansteen 1971; Jensen 1955b, 1956; R. Larsen 1990; Svartefoss 1994

¹⁸³ Ukjent 1982

¹⁸⁴ Løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2

¹⁸⁵ Løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2

¹⁸⁶ Løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2, i tillegg er Tynset Skytterlags vaktoppagave nevnt i deres jubileumbok. Se Trøan 1965

¹⁸⁷ Løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2

¹⁸⁸ I rapporten kommer det frem at han hadde mobilisert skytterlag på/i; Koppang (Elgen Skytterlag), Sollia, Stai, Ytre Rendalen, Øvre Rendalen, Tynset, Telneset, Tolga (Tolgen Skytterlag), Hodalen, Øversjødalen, Vingelen, Nora, Narjord, Dalsbygda, Kvikne, Innset, Auma (Tronfjell Skytterlag) og Follidal. Oversikten er hentet fra rapporten løytnant von Kroghs rapport fra 23. april 1940 i RAFA2017, YB, L0076, 220

¹⁸⁹ Løytnant von Kroghs rapport fra 23. april 1940 i RAFA2017, YB, L0076, 220

¹⁹⁰ Løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2

¹⁹¹ Løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2

¹⁹² Løytnant von Kroghs rapport fra 23. april 1940 i RAFA2017, YB, L0076, 220

¹⁹³ Løytnant von Kroghs rapport fra 23. april 1940 i RAFA2017, YB, L0076, 220

¹⁹⁴ Løytnant von Kroghs rapport fra 23. april 1940 i RAFA2017, YB, L0076, 220

¹⁹⁵ Løytnant von Kroghs rapport fra 23. april 1940 i RAFA2017, YB, L0076, 220

¹⁹⁶ Major Snaruds rapport fra juni 1940 i RAFA 2017, YB, L0071, 220, samt kaptein Gedde Knap sin rapport om kampene i 1940 i RAFA2017, YB, L0074, 224.4

¹⁹⁷ I følge major Snaruds rapport er det sannsynlig at følgende skytterlag ble mobilisert; Deset skytterlag ved Deifjell, Sjølisand Skytterlag ved Byringen, Ytre Rendalen Skytterlag ved Kvernnesvola, Øvre Rendalen Skytterlag ved Harsjøen, Bjørnen Skytterlag (Koppang) ved Måneseterkletten og Atna Skytterlag ved fjellet Ledsageren. Se major Snaruds rapport fra juni 1940 i RAFA 2017, YB, L0071, 220

¹⁹⁸ Hvis jeg regner at de seks nevnte skytterlagene stilte med i gjennomsnitt 20-25 skyttere.

¹⁹⁹ Major Snaruds rapport fra juni 1940 i RAFA 2017, YB, L0071, 220

- ²⁰⁰ Løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2
- ²⁰¹ Sinding-Larsens rapporter fra april 1940 i RAFA 2017, YB, L0071, 220
- ²⁰² Oberst Hiorths rapport 9/4-9/6.1949 i RAFA 2017, YB, L0071, 220,0
- ²⁰³ Det var i alt 49.023 30-skuddskytttere i Norge i 1939. Rapportene fra 1940 er ufullstendige, og derfor benytter jeg årsmeldingen fra 1939. Se DFS sin årbok for 1939.
- ²⁰⁴ Se major Gottlieb Erdmanns forslag om «Hjemmevern» i et senere kapittel.
- ²⁰⁵ Se både major Snaruds rapport fra juni 1940 i RAFA 2017, YB, L0071, 220, oberst Hiorths rapport 9/4-9/6.1949 i RAFA 2017, YB, L0071, 220.0 og løytnant von Kroghs rapport fra 1.mai 1952 i RAFA2017, YB, L0074, 226.2.
- ²⁰⁶ Major Snaruds rapport fra juni 1940 i RAFA 2017, YB, L0071, 220
- ²⁰⁷ Major Snaruds rapport fra juni 1940 i RAFA 2017, YB, L0071, 220
- ²⁰⁸ Kaptein Gert Munthe sin rapport ang. området Røros-Støren i RAFA2017, YB, L0111, 505.3
- ²⁰⁹ Rapport fra Nora Skytterlag til Krigshistorisk avdeling fra 22.9.1949 i RAFA2017, YB, L0073, 223
- ²¹⁰ Hiorths rapport i RAFA2017, YB, L0071, 220,0
- ²¹¹ Skytterkongen 1939, Thorbjørn Hårstad, Grue Skytterlag, sin rapport fra den 19. oktober 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227.32. I tillegg er også Hårstads historie gjengitt i boka *Grue i krig* Rastad 1996.
- ²¹² Nye skytttere ble omtalt som instruksjonsskytttere
- ²¹³ Lie 1955
- ²¹⁴ Trysilfjelds Skytterlags protokoll, gjengitt i Grønland 2011.
- ²¹⁵ Lie 1955
- ²¹⁶ Lie 1955
- ²¹⁷ Lie 1955, s. 132
- ²¹⁸ Lie 1955
- ²¹⁹ Jensen 1953; Lie 1955
- ²²⁰ Amundgård 1993, s. 31
- ²²¹ I tillegg omtales det i Haga 2000 og Jensen 1955b
- ²²² Hovdhaugen 1950 tar for seg hendelsene ved Dovre og har dessuten et intervju med en av deltakerne fra Dovreskogen Skytterlag. Denne boken er den eneste kjente kilden til disse hendelsene og er også den kilden FKA benyttet da de omtalte Dovreskogen Skytterlag i Jensen 1955b
- ²²³ Haga 2000; Hovdhaugen 1950; Lie 1955; Nygaardsvold 1982
- ²²⁴ Hovdhaugen 1950
- ²²⁵ Hovdhaugen 1950
- ²²⁶ Hovdhaugen 1950
- ²²⁷ Einar Sørensen samt Sandvik 1965b, s. 177-178; Ulateig 1990
- ²²⁸ Einar Sørensen samt Sandvik 1965b, s. 177-178; Ulateig 1990
- ²²⁹ E-mail september 2014 fra Einar Sørensen, Tromsø Skytterlag. En skytter fra Tromsø, Einar Sørensen, forteller i en mail til forfatter i september 2014 at vaktene til kongen ved en anledning nektet kronprinsen å komme igjennom sperringene ettersom han ikke hadde den påkrevde legitimasjonen. Sørensen forteller også at Kronprinsen en gang spurte skytterlagskarene om de hadde nok ammunisjon. Når de så svarte at

det ikke var all verden de hadde gikk han inn i hytta. Han kom ut igjen og sa «Her gutter, her skal dere få litt av min private beholdning av krag ammunisjon», og delte ut med rund hånd, forteller Sørensen.

²³⁰ E-mail september 2014 fra Einar Sørensen, Tromsø Skytterlag

²³¹ Hobson & Kristiansen 2001

²³² Hobson & Kristiansen 2001

²³³ R. Berg & Lindhjem 1972; Faye 1963; Hansteen 1971; Hertzberg 1960, 1962; Jensen 1953, 1955a, 1955b; Johnsen 1952, 1956; Østbye 1960, 1963

²³⁴ Telefonsamtale med Odd Skøien 17. september 2014. Odd Skøien fra Løten Skytterlag meldte seg som frivillig ved Elverum i april 1940. Han ble en del av 4. gardekompani og fulgte med felttoget hele Gudbrandsdalen til Åfarnes i Romsdal hvor han sammen med resten av Hedmarksgruppen ble tatt til fange av tyskerne. Skøien fikk napp i Officerspokalen på Landsskytterstevnet i 1956. Hans far Herman Skøien ble skytterkonge i 1925, mens Odds bror, Kjell, ble Skytterkonge både i 1956 og 1962.

²³⁵ Telefonsamtale med Odd Skøien 17. september 2014.

²³⁶ Jensen 1953; NRK 1943; Ruge & Riste 1989

²³⁷ Jensen 1953, s. 39

²³⁸ Formann i Elverum Skytterlag (1948), overrettssakfører J. Handeland sitt brev ang. kampen ved Midtskogen, datert 10. desember 1948, i RAFA2017, YB, L0071, 220.1, samt Helset 1955; Jensen 1953; Ruge & Riste 1989

²³⁹ Helset 1955; Jensen 1953

²⁴⁰ E. M. Kristiansen 1990

²⁴¹ Helset 1955; E. M. Kristiansen 1990

²⁴² Ruge & Riste 1989, s. 18

²⁴³ Formann i Elverum Skytterlag (1948), overrettssakfører J. Handeland sitt brev ang. kampen ved Midtskogen, datert 10. desember 1948, i RAFA2017, YB, L0071, 220.1

²⁴⁴ Formann i Elverum Skytterlag (1948), overrettssakfører J. Handeland sitt brev ang. kampen ved Midtskogen, datert 10. desember 1948, i RAFA2017, YB, L0071, 220.1

²⁴⁵ Ruge & Riste 1989, s. 18

²⁴⁶ Ruge & Riste 1989, s. 18

²⁴⁷ Telefonsamtale med Fredrik Seeberg 9. mars 2015

²⁴⁸ Helset 1955; Jensen 1953

²⁴⁹ Kaptein John Botheim sin rapport om kampen ved Midtskogen, datert 2. februar 1948, i RAFA2017, YB, L0071, 220.1

²⁵⁰ Helset 1955; Jensen 1953

²⁵¹ Helset 1955; Jensen 1953

²⁵² Helset 1955; Hobson & Kristiansen 2001; Jensen 1953

²⁵³ Helset 1955

²⁵⁴ Jensen 1953

²⁵⁵ Johnsen 1956; Lødrup 1945

²⁵⁶ Fenrik O. Karlsen sin rapport, udatert, i RAFA 2017, YB, L0054, 130.3

²⁵⁷ Fenrik O. Karlsen sin rapport, udatert, i RAFA 2017, YB, L0054, 130.3

- ²⁵⁸ Johnsen 1956
- ²⁵⁹ Johnsen 1956
- ²⁶⁰ Johnsen 1956; Lødrup 1945
- ²⁶¹ Johnsen 1956, s. 290
- ²⁶² Johnsen 1956
- ²⁶³ Johnsen 1956
- ²⁶⁴ Sverre Herdahls rapporter fra 6. mars 1948 og 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3 samt DFS årbok 1940
- ²⁶⁵ Sverre Herdahls rapporter fra 6. mars 1948 og 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3 samt DFS årbok 1940
- ²⁶⁶ Se hva jeg tidligere har omtalt om mobiliseringen.
- ²⁶⁷ Årbok DFS 1939
- ²⁶⁸ Eksempler på lag som arrangerte HFMO/øvelser i Solør Skyttersamslag vinteren 1940: Eidskog Skytterlag: Mastad 1997, Flisa Skytterlag: Rønning 1995 og Kongsvinger og Omegns Skytterlag: Solør Skyttersamlags årsmelding i DFS sin årbok for 1940
- ²⁶⁹ Årbok DFS 1940
- ²⁷⁰ Jensen 1953
- ²⁷¹ Sverre Herdahls rapporter fra 6. mars 1948 og 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3
- ²⁷² Sverre Herdahls rapporter fra 6. mars 1948 og 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3, kaptein Per Aasnes sin tilleggsrapport fra 25. mai 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227.1 og kaptein Bjarne Hoel sin rapport datert 27. august 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.6,
- ²⁷³ Sverre Herdahls rapporter fra 6. mars 1948 og 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3
- ²⁷⁴ Sverre Herdahls rapporter fra 6. mars 1948 og 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3
- ²⁷⁵ Sverre Herdahls rapporter fra 6. mars 1948 og 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3
- ²⁷⁶ Sverre Herdahls rapporter fra 6. mars 1948 og 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3
- ²⁷⁷ Dette kommer frem i beskrivelsen av stillingen sør for Elverum ved å sammenlikne Sverre Herdahls rapport fra 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227 med Jensen 1953
- ²⁷⁸ Jensen 1953
- ²⁷⁹ Under bombingene av Elverum den 11. april forsvant en del av skytterne fra Solør til Rena. Blant disse var Grue Skytterlag. Det kommer frem i en rapport fra daværende formann Einar Moe, at et medlem av Grue Skytterlag døde under bombingene av Elverum etter han hadde mottatt uniform. Asmund Lismoen fra Grue Skytterlag gjemte seg i en kjeller sammen med en annen skytter, Einar Thorsby, under bombingene av Elverum den 11. april. Thorsby, som overlevde, gikk ut av kjelleren rett før bomben falt etter å ha hørt en stemme i hodet si «gå ut». Under den samme bombingene ble også tidligere samlagsformann i Solør Skyttersamslag, Kristian Tvangsberget, hardt skadet. Se: skytterlagsformann Einar Moe sitt brev datert 9. februar 1947 til kaptein Per Aasnes, gjengitt i kaptein Per Aasnes sin tilleggsrapport fra 25. mai 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227,1. Se også: Sverre Herdahls rapporter fra 6. mars 1948 og 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3, fenrik Harry G. Snare sin rapport fra 3. mars 1948 i RAFA2017, YB, L0072, 221,2, og Rastad 1996
- ²⁸⁰ Kaptein Bjarne Hoel sin rapport datert 27. august 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.6, Fenrik

- Kristian Julsrud sine rapporter fra 8.juli 1947 og 19. april 1951 i RAFA2017, YB, L0075, 227.23,
Thorleif Anker Schultz sin rapport datert 11. juni 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227
- ²⁸¹ Skytterkonge Thorbjørn Hårstad, Grue Skytterlag, sin rapport fra den 19. oktober 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227.32
- ²⁸² Fenrik Kristian Julsrud sine rapporter fra 8.juli 1947 og 19. april 1951 i RAFA2017, YB, L0075, 227.23 og kaptein Bjarne Hoel sin rapport datert 27. august 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.6
- ²⁸³ Kaptein Bjarne Hoel sin rapport 27. august 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.6
- ²⁸⁴ Sverre Herdahls rapport fra 6. mars 1948 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3 og fenrik A. T. Johannessen sin rapport datert 16. april 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227.16
- ²⁸⁵ Sverre Herdahls rapport fra 6. mars 1948 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3 og fenrik A. T. Johannessen sin rapport datert 16. april 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227.16
- ²⁸⁶ Jfr. Landkriksreglementet av 1907 i IV Haagkonvensjon i F. Castberg 1954; Helgesen 2013
- ²⁸⁷ Sverre Herdahls rapport fra 6. mars 1948 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3
- ²⁸⁸ Jensen 1953
- ²⁸⁹ Jensen 1953
- ²⁹⁰ Jensen 1953
- ²⁹¹ Se Sverre Herdahls rapport fra 23. mars 1949 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3 og vedtaket som tillot Kongsvinger og Omegns Skytterlag å innføre 50.000 patroner fra Norge til Sverige fra kaptein Trygve Larsen datert den 13. april 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.3
- ²⁹² Fenrik Harry G. Snare sin rapport fra 3. mars 1948 i RAFA2017, YB, L0072, 221.2
- ²⁹³ Fenrik Harry G. Snare sin rapport fra 3. mars 1948 i RAFA2017, YB, L0072, 221.2
- ²⁹⁴ Fenrik Harry G. Snare sin rapport fra 3. mars 1948 i RAFA2017, YB, L0072, 221.2
- ²⁹⁵ De døde skytterne blir blant annet omtalt ved navn i Solør Skytterlags årsmelding for 1940. Her står det ikke hvordan de døde. Ved å se på navn over de døde i Jensen (1953) kommer det frem at de døde ved Telneset.
- ²⁹⁶ Fenrik Harry G. Snare sin rapport fra 3. mars 1948 i RAFA2017, YB, L0072, 221.2
- ²⁹⁷ Kaptein Bjarne Hoel sin rapport datert 27. august 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.6
- ²⁹⁸ Kaptein Bjarne Hoel sin rapport datert 27. august 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.6
- ²⁹⁹ Kaptein Bjarne Hoel sin rapport datert 27. august 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.6
- ³⁰⁰ Kaptein Bjarne Hoel sin rapport datert 27. august 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.6
- ³⁰¹ Kaptein Vangerud var egentlig på vei til Elverum den 10. april, men kom ikke forbi sperringene til Solør Skyttersamlags Frivilligavdeling ved Braskereidfoss. Se kaptein Magnus Vangeruds rapport datert 27. juli 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.5
- ³⁰² Kaptein Magnus Vangeruds rapport datert 27. juli 1940 i RAFA2017, YB, L0075, 227.5
- ³⁰³ Rastad 1996, s. 13-15
- ³⁰⁴ Oberst Hiorth har det fra «sikre kilder» at tyskerne kom seg igjennom sperringene på Julussaveien natt til 22. april 1940. Se RAFA2017, YB, L0071, 220.0.
- ³⁰⁵ Det er ikke oppgitt i noen rapporter hvilket skytterlag det var men med bakgrunn i veiens geografiske plassering er det naturlig å anta at det var skyttere fra enten Nordskogbygda Skytterlag og/eller Rena Skytterlag. I rapporten til oberst Hiorths rapport i RAFA 2017, YB, L0071, 220.0 kommer det frem at det

dreide seg om flere skytterlag ettersom han omtaler de i flertall.

³⁰⁶ Oberst Hiorths rapport i RAFA 2017, YB, L0071, 220.0

³⁰⁷ Jensen 1953, s. 229

³⁰⁸ Jensen 1953, s. 74

³⁰⁹ H.L. Løvenskiolds rapport fra 23. oktober 1947 vedrørende deltakermedalje til banevokter Ole P. Løken ved Kongsvingerbanen i RAFA2017, YB, L0075, 227.3

³¹⁰ Borgersrud 1981

³¹¹ Jensen 1953 gjengir det som virker å være dagbok etter en tysk offiser.

³¹² Kaptein Per Aasnes sin tilleggsrapport fra 25. mai 1947 i RAFA2017, YB, L0075, 227.1

³¹³ Oberst Hiorths rapport 9/4-9/6.1949 i RAFA 2017, YB, L0071, 220.0

³¹⁴ Major Snaruds rapport fra juni 1940 i RAFA 2017, YB, L0071, 220

³¹⁵ Elgen Skytterlag holdt til lenger nord, ved Stai, men etternavnet «Messelt» er nevnt som en av lederne ved Krokkletten i en rapport av major Snarud. I Røgeberg, Amundsen, Jorsett, og Bøe 1953, s. 319-320 står det oppført to skyttere med navnet Messelt under Elgen Skytterlag som begge har drevet med skyting siden tidlig på 1900-tallet. Se også major Snaruds rapport fra juni 1940 i RAFA 2017, YB, L0071, 220 og major Snaruds rapport fra juni 1940 i RAFA 2017, YB, L0071, 220

³¹⁶ Oberst Hiorths rapport 9/4-9/6.1949 i RAFA 2017, YB, L0071, 220.0

³¹⁷ Godseier Haaken K. Mathiesen sin rapport om trefningene ved Krokkletten den 23. april 1940, datert 20. mars 1948 i RAFA2017, YB, L0074, 224.4

³¹⁸ Rapport over «1:a komp av Friskarens operationer APRIL/MAI 1940. ved Os» av Wraal i RAFA2017, YB, L0076 og løytnant J. Øyen sin rapport om skytterlagenes innsats ved Os 2. mai i RAFA2017, YB, L0076. Samt rapportene til Vingelen og Nora skytterlag fra høsten 1949 i RAFA 2017, YB, L0073.

³¹⁹ Løytnant Øyens rapport om skytterlagene ved Os 2. mai, udatert, i RAFA2017, YB, L0076, 228.10, formann i Vingelen Skytterlag i 1949 Esten J. Vingelen sin rapport om trefningene ved Os 2. mai 1940, datert 24. september 1949 i RAFA2017, YB, L0073, 223 og rapport fra Nora Skytterlag ved J. M. Sund datert 22. september 1949 også i RAFA2017, YB, L0073, 223.

³²⁰ Løytnant Øyens rapport om skytterlagene ved Os 2. mai, udatert, i RAFA2017, YB, L0076, 228.10, formann i Vingelen Skytterlag i 1949 Esten J. Vingelen sin rapport om trefningene ved Os 2. mai 1940, datert 24. september 1949 i RAFA2017, YB, L0073, 223 og rapport fra Nora Skytterlag ved J. M. Sund datert 22. september 1949 også i RAFA2017, YB, L0073, 223. I Dalsbygda Skytterlags jubileumsbok kan en lese en detaljert historie fra hendelsene ved Os 2. mai. Se Ukjent 1991a

³²¹ Løytnant Øyens rapport om skytterlagene ved Os 2. mai, udatert, i RAFA2017, YB, L0076, 228.10

³²² Fenrik Holmquist sin rapport om kampene ved Os, datert juli 1949, i RAFA 2017, YB, L0076, 228.25

³²³ Løytnant F. Wraal sin rapport om treningene ved Os den 2. mai 1940, datert 10. mai 1940 i Stockholm i RAFA2017, YB, L0076, 228.20

³²⁴ Arnstad 1946; Skytterkontoret 1993

³²⁵ Arnstad 1946

³²⁶ Se Hertzberg 1960; Jensen 1953; Rein 1990. Rein 1990, s. 24. og major B. A. Melbys rapport i RAFA 2017, YB, L0077, 230.

³²⁷ Arnstad 1946

- ³²⁸ Arnstad 1946. HFMO i Stjørdal/Hegra blir nevnt i Trøite, Einang, Fordal, & Trøite 1984
- ³²⁹ Arnstad 1946 og major Eivind Hartmanns rapport datert 8. oktober 1943 i RAFA 2017, YB, L0119, 568
- ³³⁰ Major Eivind Hartmanns rapport datert 8. oktober 1943 i RAFA 2017, YB, L0119, 568 samt et leserinnlegg i en ukjent avis (sannsynligvis Adresseavisen) av major Eyvind Hartmann angående hendelsen ved Hegra prestegård 12. april i RAFA 2017, YB, L0119, 568. Både Stjørdal, Hegra og Skjeldstadmark er skytterlag som alle ligger i Stjørdal.
- ³³¹ Skytterkontoret 1993
- ³³² Steen 1956
- ³³³ Se blant annet Arne Brinchmanns rapport datert 19. mai 1952 i RAFA, YB, L0112, 506.1, løytnant John Bakkens rapport datert 1952 i RAFA, YB, L0112, 506.1 og Ole Næss rapport datert 1952 i RAFA, YB, L0112, 506 samt Østbye 1963.
- ³³⁴ Arne Brinchmanns rapport datert 19. mai 1952 i RAFA, YB, L0112, 506.1, løytnant John Bakkens rapport datert 1952 i RAFA, YB, L0112, 506.1 og Ole Næss rapport datert 1952 i RAFA, YB, L0112, 506 samt Skytterkontoret 1993
- ³³⁵ Arne Brinchmanns rapport datert 19. mai 1952 i RAFA, YB, L0112, 506.1, løytnant John Bakkens rapport datert 1952 i RAFA, YB, L0112, 506.1 og Ole Næss rapport datert 1952 i RAFA, YB, L0112, 506 samt Skytterkontoret 1993
- ³³⁶ Skytterkontoret 1993
- ³³⁷ Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ³³⁸ Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ³³⁹ Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ³⁴⁰ Se detaljer omkring hendelsene vedrørende Norheimsund Skytterlag i Skeie 1982
- ³⁴¹ Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ³⁴² I Steen 1956 står det oppført at det var fire døde og to som ble tatt til fange.
- ³⁴³ Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ³⁴⁴ Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ³⁴⁵ Øye skriver at det blant annet ble brukt juletrepynt i mangel på stoff da de lagde armbindene. Øye 1988, s. 20
- ³⁴⁶ Lars Øyes rapporter i RAFA 2017, YB, L0107
- ³⁴⁷ De falne skytterne var Arne Soldal fra Ålvik Skytterlag, Lars Vangsdal fra Steinsdalen og Norheimsund Skytterlag og Sjur Mo fra Steinsdalen og Norheimsund Skytterlag.
- ³⁴⁸ Hansteen 1971
- ³⁴⁹ Steen 1956; Sæberg 1986
- ³⁵⁰ Sæberg 1986
- ³⁵¹ Sæberg 1986
- ³⁵² Sæberg 1986, s. 90
- ³⁵³ Sæberg 1986
- ³⁵⁴ Steen 1956; Sæberg 1986
- ³⁵⁵ Våpnene ble senere samlet inn igjen og brukt i motstandskampen under okkupasjonen. Se: Sæberg

1986

³⁵⁶ Steen 1956; Sæberg 1986

³⁵⁷ Skytterkontoret 1993

³⁵⁸ Se kapittel «Klar om ti sekunder fra nå...»

³⁵⁹ Sørkedalen Skytterlags årsmelding for 1940; fra lagets egen møteprotokoll. Blant disse fjorten falt kun Einar Grøttumsbråten, bror av langrennsløper Johan Grøttumsbråten. Han falt under kamper ved Bagn i Valdres, og det er ukjent om han var medlem av skytterlaget.

³⁶⁰ Bergendahl 1951; Christensen 1993; Hertzberg 1960; Jespersen & Berg 1983; Østbye 1960

³⁶¹ Jespersen & Berg 1983

³⁶² Blant annet nevner ikke Hauge 1978 noe om skytterne.

³⁶³ Sten Abel sin rapport datert RAFA 2017, YB, L0054, 150, samt NST nr. 2 1945

³⁶⁴ NST nr. 2 1945

³⁶⁵ Sten Abel sin rapport datert RAFA 2017, YB, L0054

³⁶⁶ NST nr. 2 1945

³⁶⁷ NST nr. 2 1945

Kapittel 5

¹ DFSs formålsparagraf §1-1 i Det frivillige Skyttervesens Grunnregler. Se: DFS 2014.

² Nøkleby 1996

³ Se blant annet Østbye 1960; Østlund 1997

⁴ Uttalt i DFS sin jubileumsvideo fra 1993.

⁵ Se blant annet Eriksen & Moland 1989; Hobson & Kristiansen 2001

⁶ Hobson & Kristiansen 2001

⁷ Det var tyskernes fremgang i Frankrike som gjorde at de allierte trakk seg ut av Nord-Norge i juni 1940, og som igjen førte til den norske kapitulasjonen.

⁸ Eriksen & Moland 1989

⁹ Mørkved 1966, s. 75

¹⁰ Senkningen av Blücher: se Hobson & Kristiansen 2001